

Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ :Σ.Σ.Ο.Ε.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΤΣΟΥΡΑΜΑΝΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΓΕΡΑΣΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΠΛΑΤΗ ΜΑΡΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

1. Παραοικονομία
2. Φοροδιαφυγή
 - 2.1 Φορολογικοί συντελεστές και φοροδιαφυγή
 - 2.2. Αυστηρότητα ποινών και πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής
 - 2.3 Μη φορολογικοί παράγοντες
 - 2.4 Σχέση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Εισαγωγή
2. Η έννοια της παραοικονομίας
3. Μεθοδολογία
4. Εμπειρικές διαπιστώσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥΝΤΩΝ

1. Έννοιες και μεθοδολογία
2. Χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

1. Γενικά
2. Πηγές εισοδήματος και φοροδιαφυγή
3. Συμπεράσματα και διαπιστώσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

- 1.Εισαγωγή
- 2.Η φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους
 - 2.1 Πηγές και λόγοι φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία
 - 2.2 Μετρήσεις φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία
- 3.Η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους
 - 3.1 Κυριότεροι λόγοι και μορφές φοροδιαφυγής στην έμμεση φορολογία
 - 3.2 Μετρήσεις φοροδιαφυγής στην έμμεση φορολογία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΟ ΦΟΡΟ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

- 1.Εισαγωγικές παρατηρήσεις
- 2.Μεθοδολογική προσέγγιση
- 3.Υπολογισμό της φοροδιαφυγής στο Φ.Π.Α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- 1.Εννοιολογική ορισμοί και διακρίσεις
- 2.Αλληλεπίδραση παραοικονομία και επίσημης οικονομίας θεωρητική επισκόπηση και διεθνής εμπειρία
- 3.Μέγεθος της φοροδιαφυγής
- 4.Μέγεθος της παραοικονομίας
- 5.Χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων
- 6.Αλληλεπίδραση της παραοικονομίας , φοροδιαφυγής και επίσημης οικονομίας
- 7.Συμπεράσματα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Τα θέματα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής έχουν προσελκύσει το έντονο ενδιαφέρον των οικονομολόγων τα τελευταία χρόνια , με αποτέλεσμα η σχετική βιβλιογραφία να αυξηθεί αλματωδώς. Ταυτόχρονα βρίσκονται και στο επίκεντρο της οικονομικής πολιτικής όλων σχεδόν των κυβερνήσεων , λόγω των μεγάλων διαστάσεων που φαίνεται ότι έχουν πάρει τα φαινόμενα αυτά σε πολλές χώρες.

Στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι περισσότερες ,μελέτες , είτε είναι θεωρητικές, είτε ασχολούνται με την μέτρηση και τη διαχρονική εξέλιξη της παραοικονομίας και λιγότερο με την μέτρηση της φοροδιαφυγής .Οι λόγοι που έχουν στρέψει προς τα εκεί το ενδιαφέρον των ερευνητών ίσως να οφείλονται στις δυσκολίες μέτρησης των φαινομένων , αλλά και στην ασάφεια που υπάρχει μεταξύ των ορισμών της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής .~~Η~~ ήδη πολλές φορές υπάρχει σύγχυση μεταξύ των ορισμών «παραοικονομία» και «φοροδιαφυγή» θα κάνουμε μια προσπάθεια να διευκρινίσουμε και να προσδιορίσουμε τη χρήση των όρων αυτών.

1.Παραοικονομία

Ο επικρατέστερος ορισμός θεωρεί ως παραοικονομία το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο δεν καταγράφεται από τους εθνικούς λογαριασμούς , ενώ κανονικά θα έπρεπε να καταγράφεται.

Ο καθηγητής Παυλόπουλος ορίζει την παραοικονομία ως «Το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο θα έπρεπε να περιλαμβάνεται στο εθνικό προϊόν , Βάση εθνικολογιστικής πρακτικής , πλην όμως για διάφορους λόγους δεν είναι δυνατόν να καταγραφεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες. μετρήσεως»

Από τον ορισμό αυτό προκύπτει ότι μια δραστηριότητα που θεωρείται παραοικονομική πρέπει:

Να δημιουργεί προστιθέμενη αξία . Η δημιουργία όμως προστιθέμενης αξίας είναι αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη. Υπάρχουν δραστηριότητες που δημιουργούν προστιθέμενη αξία αλλά δεν καταγράφονται από τους Εθνικούς Λογ/σμούς και δεν θεωρούνται ότι είναι παραοικονομία, όπως π.χ. :

Οι δραστηριότητες της νοικοκυράς

Να μην καταγράφεται , είτε λόγω ανεπάρκειας των υπηρεσιών των εθνικών λογαριασμών είτε λόγω απόκρυψης των δραστηριοτήτων από τις οικονομικές μονάδες.

Σε ότι αφορά τα αίτια ύπαρξης των παραοικονομικών δραστηριοτήτων υπάρχει πλήθος εργασιών στις οποίες μπορεί να καταφύγει ο ενδιαφερόμενος . Συνοπτικά μπορούμε να αναφέρουμε τους εξής λόγους ύπαρξης και ανάπτυξης της παραοικονομίας Αποφυγή πληρωμής φορολογικών υποχρεώσεων . Η προσπάθεια μιας επιχείρησης ή ενός ατόμου να αποφύγει την καταβολή φόρων τους οδηγεί σε απόκρυψη των δραστηριοτήτων τους . Τα κίνητρα για φοροδιαφυγή γίνονται εντονότερα όταν οι φορολογικοί συντελεστές είναι ιδιαίτερα υψηλοί και η πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής μικρή.

Στην κατηγορία αυτή πρέπει να ενταχθούν και τα κίνητρα στην παραοικονομία που μπορεί να δημιουργεί το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης . Η αύξηση των εισφορών επιβαρύνει όχι μόνο τον εργοδότη αλλά και τον εργαζόμενο , με αποτέλεσμα και οι δυο μερικές φορές να έχουν κίνητρα για παραοικονομική δραστηριότητα. Ρυθμιστικές κρατικές παρεμβάσεις π.χ. κατώτατα ημερομίσθια , ανώτατες επιτρεπόμενες τιμές , άδειες άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, περιορισμό την υπερωριακή απασχόλησης ή τη μερική απασχόληση , άλλου είδους απαγορεύσεις κ.λ.π. οι οποίες μπορούν να παρακαμφθούν μόνο μέσω των καναλιών της παραοικονομίας . Ανεπάρκεια των δημοσίων υπηρεσιών και ιδιαίτερα των υπηρεσιών εθνικών λογαριασμών σε πολλές , κυρίως αναπτυσσόμενες χώρες, να καταγράφουν όλες τις οικονομικές δραστηριότητες.

Μετανάστευση . Οι μετανάστες από πολλές φτωχές χώρες σε περισσότερο αναπτυγμένες ζητούν απασχόληση με πολύ κατώτερα ημερομίσθια και χωρίς κοινωνική ασφάλιση και αυτό είναι δυνατό μόνο στην παραοικονομία.

Σε περιόδους μεγάλης ανεργίας η θέση των μεταναστών και ιδιαίτερα των παράνομων μεταναστών , γίνεται εξαιρετικά δύσκολη και η μόνη διέξοδος για απασχόληση τους είναι οι παραοικονομικές δραστηριότητες .

2. Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

Όπως και στην περίπτωση της παραοικονομίας , έτσι και για την φοροδιαφυγή , δεν υπάρχει ένας γενικότερα αποδεκτός ορισμός . Τελείως γενικά και για τους σκοπούς της εργασίας , η φοροδιαφυγή ορίζεται ως:

- α) Το ποσό εκείνο του φόρου εισοδήματος , το οποίο αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε να δηλώνεται οικειοθελώς από το φορολογούμενο, αλλά για διάφορους λόγους δεν δηλώνεται . Από την στιγμή που το εισόδημα δεν δηλώνεται , δεν δημιουργείται φυσικά και αντίστοιχη φορολογική υποχρέωση .
- β) Το ποσό των άμεσων ή έμμεσων φόρων , οι οποίοι θα έπρεπε να εισπράττονται και να αποδίδονται στο κράτος, αλλά για οποιοδήποτε λόγω αυτό δεν γίνεται .

Εκτός από τις περιπτώσεις αυτές ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι ως φοροδιαφυγή πρέπει να θεωρούνται και οι εξής δύο περιπτώσεις:

- I) Οι τόκοι που αντιστοιχούν στο τμήμα εκείνο των φόρων που καταβάλλονται με καθυστέρηση και συνήθως μετά από κάποια ρύθμιση .
- II) Το ποσό των φόρων που δεν καταβλήθηκε στο κράτος λόγω της ύπαρξης φορολογικών απαλλαγών και κινήτρων χωρίς όμως να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Τα αίτια της φοροδιαφυγής είναι πολλαπλά και αποδίδονται τόσο σε φορολογικούς λόγους όσο και σε γενικότερους λόγους που αναφέρονται στην ανεπάρκεια των διοικητικών μηχανισμών , τις ρυθμιστικές παρεμβάσεις του κράτους , τη διάθρωση της οικονομίας το στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης κ.τ.λ. Η διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη φοροδιαφυγή έχει γίνει τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο. Αν και τα συμπεράσματα και των δύο προσεγγίσεων δεν είναι απολύτως σαφή , εντούτοις είναι ενδιαφέρον να δούμε συνοπτικά τα πιο σημαντικά από αυτά.

2.1 Φορολογικοί συντελεστές και φοροδιαφυγή

Ένα από τα βασικά επιχειρήματα των υποστηρικτών της μείωσης των φορολογικών συντελεστών είναι ότι το ύψος του φορολογικού συντελεστή

συνδέεται θετικά με την φοροδιαφυγή .Μια σειρά όμως από θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες , δεν φαίνεται επιβεβαιώνει αυτή την άποψη . Η θεωρητική προσέγγιση της φοροδιαφυγής με βάση τη θεωρία του χαρτοφυλακίου έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι πολιτικές που επιδιώκουν την μείωση της φοροδιαφυγής στο εισόδημα πρέπει να αυξάνουν τους φορολογικούς συντελεστές , πράγμα που είναι αντίθετο με την προαναφερθείσα άποψη . Τα αποτελέσματα όμως της προσέγγισης αυτής γίνονται μάλλον διφορούμενα , όταν η φορολογία εισοδήματος είναι προοδευτική , όπως συμβαίνει στις περισσότερες χώρες. Οι εμπειρικές μελέτες για το ίδιο θέμα φαίνεται να επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη, πράγμα που ίσως σημαίνει ότι η εξέταση της Φοροδιαφυγής , με βάση το υπόδειγμα της θεωρίας χαρτοφυλακίου δεν είναι επαρκής. Αν και τα αποτελέσματα των οικονομετρικών εργασιών δεν οδηγούν σε απολύτως σαφή συμπεράσματα για τη σχέση φορολογικών συντελεστών και φοροδιαφυγής , ένα βασικό εύρημα είναι ότι η φοροδιαφυγή συνδέεται θετικά με ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες όπως η γεωργία , η αυτοαπασχόληση κ.α.

Επίσης μια θεωρητική προσέγγιση είναι κι εκείνη του Kesselman που εξετάζει την επίδραση της μεταβολής των συντελεστών του φόρου εισοδήματος στο προϊόν , τις τιμές, τα φορολογικά έσοδα και γενικότερα το μέγεθος της οικονομικής δραστηριότητας τόσο στην επίσημη όσο και στην ανεπίσημη οικονομία, Η ανάλυση είναι μικροοικονομική και σε ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας με δύο τομείς , έναν στον οποίο γίνεται φοροδιαφυγή και έναν άλλο στον οποίο το φαινόμενο απουσιάζει. Η εργασία αυτή κατάληξε σε μια σειρά από συμπεράσματα που σε πολλές περιπτώσεις διαφέρουν από τα γνωστά μέχρι τότε συμπεράσματα την πλειοψηφίας σχεδόν παρόμοιων ερευνών . Για παράδειγμα, ένα βασικό εύρημα του Kesselman είναι ότι για τη φορολογία εισοδήματος, οι μεταβολές στους φορολογικούς συντελεστές δεν είναι αποτελεσματικό τρόπος για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής και καταλήγει ότι η επιλογή των φορολογικών συντελεστών πρέπει να στηρίζεται σε άλλα κριτήρια οικονομικής πολιτικής και όχι στον περιορισμό της φοροδιαφυγής των εισοδημάτων από εργασία .Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αν και είναι αρκετά λεπτομερειακά , στηρίζονται σε πολλές παραμέτρους οι οποίες είναι δύσκολο να εκτιμηθούν , ιδιαίτερα για μια χώρα όπως η Ελλάδα.

2.2 Αυστηρότητα ποινών και πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής

Σε αντίθεση με τους φορολογικούς συντελεστές οι περισσότερες μελέτες έχουν διαπιστώσει ότι η αυστηρότητα των ποινών και η πιθανότητα εντοπισμού και σύλληψης της φοροδιαφυγής συνδέονται αρνητικά με το ύψος της φοροδιαφυγής. Όσο μεγαλύτερη είναι, δηλαδή η πιθανότητα εντοπισμού των φοροφυγάδων και το ύψος των ποινών που επιβάλλονται τόσο μικρότερο είναι το ύψος της φοροδιαφυγής. Αναφορικά με τη σχετική αποτελεσματικότητα των δύο μέτρων, δηλαδή της αυστηρότητας των ποινών και της πιθανότητας εντοπισμού, τα ευρήματα των θεωρητικών αλλά και εμπειρικών ερευνών φαίνεται να οδηγούν στα εξής συμπέρασμα: Ενώ και τα δύο μέτρα περιορίζουν τη φοροδιαφυγή, η αυστηρότητα της ποινής φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικό παράγοντας σε σχέση με την πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής πρέπει να σημειώσουμε ότι, για να αυξηθεί η πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής, απαιτούνται, πολλές φορές, σημαντικές δαπάνες για να βελτιωθεί ο ελεγκτικός και εισπρακτικός μηχανισμός των φορολογικών αρχών. Η αύξηση, δηλαδή, της πιθανότητας σύλληψης της φοροδιαφυγής μπορεί να συνεπάγεται σημαντικό οικονομικό κόστος.

2.3 Μη φορολογικοί παράγοντες

Εκτός από τους πιο πάνω παράγοντες, που συνδέονται άμεσα με το φορολογικό σύστημα, υπάρχουν και άλλοι, μη φορολογικοί παράγοντες, που επηρεάζουν το ύψος της φοροδιαφυγής. Πιο πρίν αναφερθήκαμε σε περιορισμένους παράγοντες που ωθούν σε παραοικονομικές δραστηριότητες και κατά συνέπεια σε φοροδιαφυγή. Για παράδειγμα κρατικοί έλεγχοι στη λειτουργία των αγορών, όπως στις τιμές, ημερομίσθια κ.α. οδηγούν στην παραοικονομία και επομένως στη φοροδιαφυγή.

Άλλοι παράγοντες μπορεί να θεωρηθούν το μορφωτικό επίπεδο των φορολογούμενων αλλά και των ελεγκτικών οργάνων, η άποψη των φορολογούμενων για την πολιτική δαπανών της κυβέρνησης, οι «αδικίες» του φορολογικού συστήματος, και το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας. Αν π.χ. μια αναπτυσσόμενη οικονομία χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό αγροτών,

αυτοαπασχολούμενων και μικρών επιχειρήσεων , τότε η φοροδιαφυγή είναι δυσκολότερο να ελεγχθεί .

2.4 Σχέση παραοικονομία και φοροδιαφυγής

Σε πολλές θεωρητικές αλλά και εμπειρικές μελέτες γίνεται συχνά ταύτιση παραοικονομίας και φοροδιαφυγής .Από τους ορισμούς που έχουνε δώσει μέχρι τώρα ίσως να μην είναι απόλυτα σαφής η διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών . Όμως οι δύο έννοιες διαφέρουν και έτσι είναι δυνατό να έχουμε παραοικονομικές δραστηριότητες με και χωρίς φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία. Τελείως ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την περίπτωση της Γεωργίας , όπου δεν φαίνεται να υπάρχει μεγάλη δραστηριότητα , αλλά αντίθετα υπάρχουν ενδείξεις ότι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής είναι αρκετά εκτεταμένο.

Αναλύοντας επομένως τα δύο φαινόμενα, πρέπει να έχουμε υπόψη ότι αυτά δεν ταυτίζονται , και πολλές φορές μέτρα πολιτικής που λαμβάνονται για να αντιμετωπίσουν το ένα φαινόμενο , μπορεί να μην επηρεάζουν το άλλο. Στην ανάλυση που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν και οι δύο έννοιες , αφού και τα δύο φαινόμενα είναι αρκετά εκτεταμένα στην χώρα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.Εισαγωγή

Το φαινόμενο της παραοικονομίας αποτελεί κατά τα τελευταία έτη συνηθισμένο θέμα σχολιασμού του καθημερινού τύπου , καθώς και αντικείμενο συζητήσεων των ασχολούμενων με θέματα οικονομικής πολιτικής. Η συζητήσεις περιστρέφονται γύρω από το μέγεθος και τη διαχρονική εξέλιξη της παραοικονομίας , καθώς και τα προβλήματα που δημιουργεί στη φορολογική, εισοδηματική και σταθεροποιητική πολιτική . Παρ' όλο όμως τις συχνές αναφορές στην παραοικονομία , δεν υπάρχουν συστηματικές μελέτες διερεύνησης του φαινομένου στη χώρα μας.

Αλλά και διεθνώς το θέμα της παραοικονομίας εξακολουθεί να παραμένει σχετικά αδιευκρίνιστο , γιατί παρά τις πολλές μελέτες που έχουν δημοσιευτεί , δεν έχει γίνει πλήρως κατανοητό γιατί υπάρχει η παραοικονομία, πως αυτή λειτουργεί και ποιες είναι οι επιπτώσεις της παραπέρα η παραοικονομία αποτελεί ένα αντικείμενο διαμάχης μεταξύ των απασχολούμενων με το θέμα μια και είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με θετικές και αρνητικές επιδράσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων της χώρας.

Τα θετικά χαρακτηριστικά της παραοικονομίας, τα οποία όλο και περισσότερο αναφέρονται , συνδέονται κυρίως με την απασχόληση και τα εισοδήματα που δημιουργεί. Τα αρνητικά χαρακτηριστικά της , τα οποία έχουν τραβήξει περισσότερο την προσοχή των αναλυτών , εντοπίζονται στην απώλεια φορολογικών εσόδων από το κράτος και τους ασφαλιστικούς φορείς στον αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων που παραοικονομούν και αυτών που τηρούν το ισχύον νομικό και θεσμικό πλαίσιο , καθώς και σε ποικίλες μακροχρόνιες αρνητικές επιπτώσεις.

Το παρών κεφάλαιο της μελέτης αποβλέπει στην εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στη χώρα μας. Το κύριο ερώτημα είναι αν και κατά πόσο , λόγω της ύπαρξης παραοικονομίας, τα εκτιμώμενα από την Υπηρεσία Εθνικών Λογικών κονδύλια εισοδήματα είναι υπεκτιμημένα. Η βασική ιδέα είναι η σύγκριση εκτιμήσεων μακροοικονομικών μεγεθών , με

βάση διαφορετικές ανεξάρτητες επίσημες πηγές , και η εξαγωγή συμπερασμάτων για την ακρίβεια των μεγεθών του εθνικού εισοδήματος και προϊόντος όπως δίνονται από την Υ.Ε.Λ. Η μέθοδος που ακολουθείται , συνιστάται κυρίως στη σύγκριση της δαπάνης των νοικοκυριών , όπως δίνεται από τις έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών , με την αντίστοιχη εκτίμηση των εθνικών Λογαριασμών. Επειδή εξ ορισμού η δαπάνη μιας δραχμής αποτελεί εισόδημα μιας δραχμής κάποιου από κάποιων άλλων , ανάλογα θα πρέπει να προσαρμοσθεί και το ύψος του εισοδήματος.

2. Η έννοια της παραοικονομίας

Η παραοικονομία έχει διαφορετική έννοια στους διάφορους επιστήμονες. Οι ορισμοί που εμφανίζονται στη διεθνή Βιβλιογραφία είναι πολλοί και ποικίλοι, όπως πολλοί είναι και οι όροι με τους οποίους αποδίδεται το φαινόμενο . Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει ακόμη μια ευρέως αποδεκτή οριοθέτηση της έννοιας της παραοικονομίας. Τα κριτήρια που επιλέγονται και υιοθετούνται από τους μελετητές διαφέρουν μεταξύ τους , ανάλογα με το πιο είναι το θέμα που ερευνούν. Μερικοί συγγραφείς επικεντρώνονται στο μέγεθος της φοροδιαφυγής, οι περισσότεροι δίνουν έμφαση στις αδυναμίες του τρόπου μέτρησης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος.

Οι συζητούμενες έννοιες , καθώς και οι μεταξύ τους έννοιες μπορούν να διευκρινιστούν ως ακολούθως .Καταρχήν υπάρχει η συνολική παραγωγή το εισόδημα μιας χώρας για μια δεδομένη χρονική περίοδο , η οποία ορίζεται ως ο μέγιστος όγκος παραγωγής που μπορεί να καταναλωθεί χωρίς να μεταβληθεί το απόθεμα πλούτου που κατέχει η χώρα.

Αυτή η συνολική παραγωγή θεωρείται επιθυμητό να καταγράφεται και να μετριέται , αφού αποτελεί βασικό δείκτη του επιπέδου και της εξέλιξης της ευημερίας της χώρας αυτής. Ωστόσο , λόγω εξαιρετικών δυσχερειών μέτρησης της αξίας κάποιων κονδυλίων της συνολικής παραγωγής, τα οποία και αποτελούν αντικείμενο αγοροπωλησίας , δεν γίνεται προσπάθεια από τις Υ.Ε.Λ. να μετρηθεί η αξία τέτοιων δραστηριοτήτων . Αυτές μη αγοραίες δραστηριότητες , συνιστούν την «οικιακή και άμισθη» οικονομική παραγωγή , το μέγεθος και η κατανομή της οποίας έχει προφανώς σημασία για το Βιοτικό

επίπεδο ενός λαού. Αντανακλά ουσιαστικά την απόκλιση μεταξύ ιδεάτου και λειτουργικού ορισμού του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος.

Πέρα από την οικιακή οικονομία, η υπόλοιπη παραγωγή μιας χώρας εξ' ορισμού πρέπει να περιλαμβάνεται στο Α.Ε.Π. .Ωστόσο , λόγω αδυναμίας ή ανεπάρκειας του μηχανισμού καταγραφής και γενικά λόγω σφαλμάτων μέτρησης κάποια μέρη δεν συνυπολογίζονται επακριβώς στο Α.Ε.Π. αν και θεωρούνται στοιχεία του. Τα τελευταία αυτά τμήματα μέτρησης ξεφεύγουν από τους εθνικούς λογαριασμούς , αποτελούν για πολλούς συγγραφείς την παραοικονομία. Δηλαδή η παραοικονομία ορίζεται ως οι οικονομικές δραστηριότητες , οι οποίες ενώ με βάση την εφαρμοζόμενη εθνικολογιστική πρακτική περιλαμβάνονται στο μετρούμε προϊόν και εισόδημα , δεν συλλαμβάνονται από τις χρησιμοποιούμενες τεχνικές μέτρησης.

Συνήθως , η μη καταγραφή των εισοδημάτων αυτών οφείλεται στην εσκεμμένη απόκρυψη τους για λόγους φορολογικούς ή παράβασης κάποιας κρατικής ρύθμισης. Τέτοια εισοδήματα είναι αδήλωτα εισοδήματα από επιχειρηματική δραστηριότητα και αυτοαπασχόληση , αμοιβή από δεύτερη απασχόληση , αμοιβή σε είδος , καθώς και χρηματικά εισοδήματα. Προερχόμενα από παράνομες συναλλαγές και δραστηριότητες με οικονομικό περιεχόμενο .Η έννοια της παραοικονομίας πρέπει να αντιδιαστέλλεται από την έννοια της οικιακής οικονομίας. Για την τελευταία δεν γίνεται καθόλου προσπάθεια από τις Υ.Ε.Λ. να μετρηθεί και να καταγραφεί. Συνηθισμένα παραδείγματα αυτής της οικονομίας είναι οι εργασίες των νοικοκυριών , οι οποίες δεν αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης στην αγορά , καθώς και οι άμισθα παρεχόμενες δραστηριότητες σε εθελοντικούς οργανισμούς. Η παραοικονομία, επειδή δεν καταγράφεται , έχει ονομασθεί μη καταγραφόμενη οικονομία , σε αντίθεση με τη μετρούμενη, η οποία ονομάζεται και φανερή σε τέτοιες .Μια άλλη θεώρηση της παραγωγής που εμφανίζεται σε τέτοιες μελέτες αναφέρεται στη νομιμότητα της σχετικής δραστηριότητας .Στο αν και κατά πόσο , δηλαδή , η παραγωγή πραγματοποιείται μέσα στα πλαίσια των νόμων και γενικότερα των κανονιστικών ρυθμίσεων της πολιτείας . Το συζητούμενο ερώτημα είναι , αν η παράνομη παραγωγή θα πρέπει να θεωρείται ότι ανήκει στην παραγωγή θα πρέπει να θεωρείται ότι ανήκει στην παραοικονομία. Η γενική αρχή, που προτείνεται από διεθνείς οργανισμούς, είναι ότι κάθε δραστηριότητα για την οποία υπάρχει ζήτηση στην αγορά

πρέπει να περιλαμβάνεται στον υπολογισμό του Α.Ε.Π. , ανεξάρτητα από το αν η παραγωγή προϊόντων ή υπηρεσιών αντιβαίνει το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο . Βεβαίως , προκειμένου περί δραστηριοτήτων οι οποίες προφανώς αντίκεινται στον ποινικό νόμο, όπως η παραγωγή ή η εμπορία απαγορευμένων «προϊόντων» , ο συνυπολογισμός τους ο ΑΕΠ , μεταξύ άλλων , έρχεται σε αντίφαση και με το ότι η κοινωνία δαπανά υψηλά ποσά ποσά πόρων προσπαθώντας να εμποδίσει τέτοιες δραστηριότητες .Ως τυπικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το εισόδημα από εμπορία ναρκωτικών . Πάντως το κριτήριο που εφαρμόζεται στον υπολογισμό του ΑΕΠ και άρα στην παραοικονομία, όπως ορίζεται εδώ , δεν είναι κανονικά η νομιμότητα της παραγωγικής διαδικασίας αλλά η παραγωγή τελικών προϊόντων για τα οποία εκδηλώνεται αντίστοιχη ζήτηση .Όσο περισσότερο αναπτυγμένο είναι το εθνικολογιστικό σύστημα μιας χώρας, προφανώς τόσο ο υπολογισμός των μακροοικονομικών μεγεθών γίνεται ακριβέστερος και άρα το λόγω οινωνδήποτε σφαλμάτων μέτρησης μη καταγραφόμενα εισοδήματα , δηλαδή η παραοικονομία. Περιορίζεται δραστικά .Επειδή, π.χ. το εθνικό εισόδημα δεν υπολογίζεται μόνο βάσει των δηλούμενων στις δημόσιες αρχές εισοδημάτων , αλλά και από άλλες πηγές , είναι προφανές ότι μέρος της λεγόμενης κρυφής οικονομίας συνυπολογίζεται στις εκτιμήσεις των Εθνικών Λογ/μωv. Έτσι το βασικό ερώτημα συνιστάται στο πόσα είναι τα εισοδήματα , τα οποία παραμένουν άγνωστα υπό την έννοια ότι δεν καταγράφονται πουθενά, γιατί διαφεύγουν των μεθόδων που χρησιμοποιούν οι υπηρεσίες οι οποίες συναντούν άγνοια ή και ενσυνείδητη προσπάθεια απόκρυψης κάποιων εισοδημάτων εκ μέρους των οικονομούντων ατόμων. Υπό αυτή την έννοια , η παραοικονομία μπορεί να χαρακτηριστεί εκδήλωση των αδυναμιών στον υπολογισμό των Εθνικών Λογ/μωv. Μια άλλη έννοια η οποία συγχέεται με την παραοικονομία, είναι αυτή του τμήματος ΑΕΠ το οποίο αποκρύβεται από τις φορολογικές αρχές για να μην καταβληθούν οι αναλογούντες άμεσοι και έμμεσοι φόροι μέρος όμως του μη δηλούμενου στις φορολογικές αρχές προϊόντος και εισοδήματος μπορεί κάλλιστα να περιλαμβάνεται στον υπολογισμό των μακροοικονομικών μεγεθών , επειδή η ΥΕΛ δεν στηρίζει τους υπολογισμούς της αποκλειστικά στις εθελοντικές δηλώσεις των φορολογουμένων προς το Υπουργείο Οικονομικών .Έτσι άλλο το μη καταγραφόμενο από την ΥΕΑ τμήμα του ΑΕΠ και άλλο το μη δηλούμενο στις

οικονομικές υπηρεσίες τμήμα του ΑΕΠ . Ορισμένοι , το πρώτο το ορίζουν ως μη καταγραφόμενη οικονομία και το δεύτερο ως μη δηλούμενη οικονομία.

Πρέπει να σημειωθεί παραπέρα ότι η φορολογία και άρα η φοροδιαφυγή δεν στηρίζεται μόνο σε παραγόμενο προϊόν και δημιουργούμενο εισόδημα, αλλά επιβάλλεται και σε μεταβιβάσεις υφιστάμενου πλούτου και σε διάφορες μεταβιβαστικές πληρωμές οι οποίες δεν συνδέονται με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα .Βεβαίως, προφανώς υπάρχει στενή αλληλοεπικάλυψη παραοικονομίας και φοροδιαφυγής , μια και η εσκεμμένη απόκρυψη από τις φορολογικές αρχές αποτελεί Βασική αιτία εμφάνισης της παραοικονομίας . Η παραοικονομία ωστόσο μπορεί να οφείλεται και σε άλλους λόγους λ.χ. θεσμικούς και διοικητικούς περιορισμούς και ανεπάρκειες. Έτσι , ενώ φαίνεται ότι είναι ενδιαφέρον και χρήσιμος ο υπολογισμός του όγκου τόσο της παραοικονομίας όσο και της φοροδιαφυγής , η ενασχόληση με τον υπολογισμό της παραοικονομικής δραστηριότητας , όπως γίνεται σε αυτό το μέρος της μελέτης, ίσως είναι πιο χρήσιμη για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής έτσι καθίσταται γνωστό το πραγματικό μέγεθος της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας.

Μια συγγενής έννοια με την παραοικονομία , η οποία προβάλλει ιδιαίτερα τα τελευταία έτη στη φιλολογία της οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτή της άτυπης οικονομίας και αφορά κυρίως οικονομικές δραστηριότητες στις αστικές περιοχές των αναπτυσσόμενων χωρών με τα ακόλουθα χαρακτηριστικά .Πρόκειται για οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες ξεφεύγουν από το κόστος αλλά και αποκλείονται από τα οφέλη και δικαιώματα που προβλέπονται από τους ισχύοντες νόμους και διοικητικούς κανόνες που ρυθμίζουν τις περιουσιακές σχέσεις , εμπορικές άδειες , συμβάσεις εργασίας , αποζημιώσεις , χρηματοδοτήσεις και κοινωνική προστασία . Και η ανεπίσημη οικονομία μπορεί να μετρηθεί ως το εισόδημα που δημιουργείται από τα άτομα που δραστηριοποιούνται στον ανεπίσημο τομέα.

Η ανεπίσημη οικονομία των υπανάπτυκτων χωρών διαφέρει από την παραοικονομία των ανεπτυγμένων. Η πρώτη θεωρείται ότι συνδέεται κυρίως με τη στρατηγική επιβίωση των φτωχών που έχουν μεταναστεύσει στα αστικά κέντρα των υπανάπτυκτων χωρών χωρίς καμία κρατική βοήθεια και κάνοντας «δουλειές του ποδαριού». Η δε παραοικονομία στις αναπτυγμένες χώρες εμφανίζεται κατά κανόνα ως προσπάθεια μη καταβολής φόρων και αποφυγής

διαφόρων έλεγχων και ρυθμίσεων και ελάχιστα ως εκδήλωση εξασφάλισης των απολύτως αναγκαίων για την επιβίωση πόρων .

Χωρίς να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες , είναι πολύ πιθανό ότι μέρος από την υπάρχουσα παραοικονομία στην Ελλάδα χώρα που βρίσκεται στη ενδιάμεσο στάδιο οικονομικής ανάπτυξης , έχει χαρακτηριστικά της ανεπίσημης δραστηριότητας που συναντιέται στις υπανάπτυκτες χώρες. Η πλειοψηφία των πολλών και αυξανόμενων μεταναστών από τρίτε και ανατολικοευρωπαϊκές χώρες , οι οποίοι εισρέουν στη χώρα μας, φαίνεται ότι για να κερδίσει τα προς τα ζειν δραστηριοποιείται στην άτυπη οικονομία. Αλλά και η δραστηριότητα αρκετών Ελλήνων , οι οποίοι δεν έχουν επαρκή προσόντα και υλικούς πόρους , θα μπορούσε να ενταχθεί στην άτυπη οικονομία. .

Πέρα από τον υπολογιστικό ορισμό της παραοικονομίας , ως το μη καταγραφόμενο από τις επίσημες στατιστικές προϊόν και εισόδημα, σημασία έχουν βεβαίως τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά των παραοικονομικών δραστηριοτήτων .Αυτά καθιστούν ευκολότερα τον εντοπισμό των περιοχών της παραοικονομίας , καθώς και την αξιολόγηση των αιτιών και συνεπειών του φαινομένου. Είναι προφανές ότι η παραοικονομία μπορεί να απαντηθεί σε μια ποικιλία ανομοιόμορφων δραστηριοτήτων ξεκινώντας από την ανταλλαγή αγροτικών προϊόντων σε τοπικό επίπεδο και καταλήγοντας σε ποινικώς κολάσιμες δραστηριότητες με οικονομικό περιεχόμενο . Η ποικιλία αυτή υπονοεί αντίστοιχη ποικιλία κινήτρων συμμετοχής των παραοικονομούντων ατόμων σε τέτοιες δραστηριότητες , καθώς και διαφοροποιημένο βαθμό κοινωνικής απόρριψης αυτών των δραστηριοτήτων .

Κοινό χαρακτηριστικό των δραστηριοτήτων αυτών είναι ότι αναφέρονται σε παραγωγή , εμπορία , ανταλλαγή , κατανάλωση αγαθών ή υπηρεσιών , οι οποίες διεξάγονται μέσω ανεπίσημων καναλιών , που δεν είναι καταγραμμένα , τουλάχιστον επακριβώς από τις δημόσιες αρχές με βάση τη διάκριση της οικονομίας σε επίσημη ή ανεπίσημη , προηγούμενες μελέτες έχουν καταγράψει τα χαρακτηριστικά του καθενός . Έτσι στον ανεπίσημο τομέα , σε αντιδιαστολή με τον επίσημο ,συνήθως συναντώνται: χαμηλό επίπεδο κεφαλαία, απλή η ξεπερασμένη τεχνολογία έντασης εργασίας περιορισμένη η ανύπαρκτη συμμόρφωση με τις ρυθμίσεις του κράτους αλλά ούτε και κρατική βοήθεια, πιστώσεις όχι από τράπεζες αλλά από γνωστά

πρόσωπα, χαμηλή ή ανύπαρκτη δημοσιότητα, προσωπικές σχέσεις με τους πελάτες και προμηθευτές, ακανόνιστες ώρες εργασίας, με μη τακτικούς μισθούς και τιμές διαπραγματεύσιμες . Δραστηριότητες με τέτοια χαρακτηριστικά αναπτύσσονται κυρίως από μεμονωμένα άτομα ή από οικογένειες ή από μικρές ομάδες ατόμων . Όσο μεγαλώνει η παραγωγική μονάδα, τόσο δυσκολότερο και πιο απίθανο είναι να συγκεντρώνονται αρκετά από αυτά τα χαρακτηριστικά .

3.Μεθοδολογία

Οι μέθοδοι που έχουν χρησιμοποιηθεί για την μέτρηση της παραοικονομίας είναι πολλές και ορισμένες από αυτές βασίζονται στην επινοητικότητα των μελετητών . Οι τελευταίες δεν οδηγούν ωστόσο πάντοτε σε αξιόπιστες εκτιμήσεις .

Υπάρχουν εναλλακτικές προσεγγίσεις για την μέτρηση της παραοικονομίας. Μια προσέγγιση είναι να χρησιμοποιηθούν μικροοικονομικά στοιχεία από δειγματοληπτικές έρευνες που διεξάγονται για τον σκοπό αυτό. Τέτοιες έρευνες θεωρείται ότι δίνουν εκτιμήσεις για το μέγεθος της παραοικονομίας και αναλυτική πληροφόρηση για τα χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων .Αυτές οι έρευνες ωστόσο παρέχουν συνήθως εκτιμήσεις μόνο για κάποιο σημείο, είναι χρονοβόρες και δαπανηρό επιπλέον πιθανόν η δειγματοληψία να μην είναι αμερόληπτες . Μια εναλλακτική προσέγγιση είναι η αξιοποίηση μακροοικονομικών , ή κλαδικών στοιχείων, τα οποία έχουν συλλέγει για σκοπούς διαφορετικούς από τη μέτρηση της παραοικονομίας. Σε αυτή την προσέγγιση ανήκει και η αξιοποίηση συνολικών νομισματικών μεγεθών , υιοθετώντας διάφορες υποθέσεις για την διαχρονική σχέση νομισματικών μεγεθών και οικονομικής δραστηριότητας.

Μια τρίτη προσέγγιση στη μέτρηση της παραοικονομίας, η οποία έχει εφαρμοστεί ευρέως σε ανεπτυγμένες χώρες , είναι αυτή των αποκλίσεων μεταξύ ανεξάρτητων εκτιμήσεων της ίδιας μακροοικονομικής μεταβλητής .Εάν κάποια διαδικασία μέτρησης μιας μακρομεταβλητής θεωρείται πιο αξιόπιστη και ανεξάρτητη από την ύπαρξη της παραοικονομίας, από άλλες εκτιμήσεις οι οποίες επηρεάζονται από την ύπαρξη της παραοικονομίας , τότε η διαφορά των εκτιμήσεων μπορεί να θεωρηθεί ως μέτρο της παραοικονομίας . Ως πιο συνηθισμένες μεταβλητές οι οποίες χρησιμοποιούνται εδώ, είναι το εισόδημα

και η δαπάνη που προέρχονται από διαφορετικές στατιστικές πηγές. Η μεθοδολογία, που ακολουθείται στην παρούσα εργασία, εμπίπτει στην τελευταία κατηγορία και συνιστάται στη σύγκριση επισήμων στατιστικών στοιχείων, για να διαπιστωθεί κατά πόσο το ΑΕΠ είναι υπεκτιμημένο. Τούτο γίνεται, αν συγκρίνουμε τα κονδύλια ιδιωτικής κατανάλωσης των ΕΛ με τα αντίστοιχα των ερευνών οικογενειακών προϋπολογισμών (ΕΟΠ). Η βασική αρχή, στην οποία στηρίζονται οι εκτιμήσεις αυτού τους μέρους, είναι ότι οι αγορές μιας οικονομίας, που γίνονται σε μια δεδομένη χρονική περίοδο ισούνται εκ ταυτότητας με τις πωλήσεις, ή ότι οι δαπάνες των νοικοκυριών της χώρας αποτελούν της εισπράξεις των επιχειρήσεων. Εάν όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη, εκτός από το ύψος των δαπανών των νοικοκυριών, είναι επακριβώς εκτιμημένα, τότε οποιαδήποτε εκτίμηση του ύψους της ιδιωτικής κατανάλωσης των εθνικών Λογ/μών ισοδυναμεί με ισόποσα όγκο παραοικονομία, με την έννοια ότι ισόποσα υπεκτιμάται το ύψος της δαπάνης και άρα του προϊόντος.

Ο εντοπισμός ασυνεπειών στα στατιστικά στοιχεία δεν περιορίζεται μεταξύ ΕΟΠ και ΕΛ, αλλά στη συνέχεια επεκτείνεται και στα στοιχεία των επιδοτούμενων ανέργων του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού και ερευνών εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, για να εντοπιστεί η αδήλωτη απασχόληση.

Οι εδώ χρησιμοποιούμενες ΕΟΠ θεωρούνται από τους γνωρίζοντες στο στατιστικό σύστημα της χώρας μας αξιόπιστες, ή ότι τουλάχιστον δεν υπερεκτιμούν το μέγεθος της ιδιωτικής κατανάλωσης. Το επιχείρημα που προβάλλεται για την αξιοπιστία των ΕΟΠ είναι ότι λόγω του τρόπου συλλογής των στοιχείων και λόγω του ότι δεν υπάρχει σοβαρή αιτία, οι ερωτώμενοι να μη δηλώνουν επακριβώς τις δαπάνες τους, οι τελευταίες θεωρούνται μάλλον αξιόπιστες. Πάντως δεν μπορεί να προβληθεί Βάσιμα το επιχείρημα ότι μπορεί να είναι υπεκτιμημένες. Αντίθετα έχει παρατηρηθεί διεθνώς ότι οι ΕΟΠ υπεκτιμούν συγκεκριμένες δαπάνες που δεν θεωρούνται κοινωνικά «καθώς πρέπει» όπως π.χ. δαπάνες για οιοπνευματώδη κέντρα διασκέδασης. Έτσι πολλές χώρες χρησιμοποιούν τις ΕΟΠ ως βασική πηγή υπολογισμού μακροοικονομικών μεγεθών.

Είναι λογικό να υποθέσει κανείς, ότι η εκτίμηση της ιδιωτικής κατανάλωσης από τις ΕΟΠ αναμένεται να υπολείπεται της αντίστοιχης των

ΕΛ. Εάν όμως η ιδιωτική κατανάλωση των ΕΛ είναι μικρότερη της αντίστοιχης της ΕΟΠ , δεν μπορεί παρά να υποθεθεί ότι υπάρχει ισόποση τουλάχιστον υπεκτίμηση εισοδήματος . Εάν δεχθούμε ότι όλα τα άλλα κονδύλια της εθνικής δαπάνης εκτιμώνται αξιόπιστα από τους ΕΛ , τότε τυχόν υπέρβαση της ιδιωτικής κατανάλωσης των ΕΟΠ έναντι των ΕΛ ισοδυναμεί με το μέγεθος της παραοικονομίας στη χώρα.

Η υπόθεση ότι οι ΕΛ υπεκτιμούν μόνο το μέγεθος της ιδιωτικής κατανάλωσης είναι συζητήσιμη. Από τα άλλα κονδύλια της εθνικής δαπάνης , η δημόσια κατανάλωση και επένδυση λογικά εκτιμώνται με ακρίβεια από τους ΕΛ(Εθνικούς Λογ/σμούς), εφόσον πηγή είναι τα απογραφικά στοιχεία των αρμοδίων υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών πρόβλημα υπεκτίμηση ίσως υπάρχει για τις ιδιωτικές επενδύσεις και τον όγκο των συναλλαγών του ιδιωτικού τομέα με το εξωτερικό προκειμένου περί αυτών των κονδυλίων, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν ισχυρά κίνητρα για να δηλώνονται τέτοιες δραστηριότητες στις δημόσιες αρχές. Οι επιχορηγήσεις λ.χ. των επενδύσεων από το κράτος και η επιδότηση των δανείων για επενδύσεις προφανώς κίνητρο ακριβούς δήλωσης της αξίας των επενδύσεων. Βεβαίως υπάρχει εδώ το θέμα της αυθαίρετης δόμησης, για το συνυπολογισμό της οποίας όμως η ΥΕΛ συστηματικά κάνει κάποια αναπροσαρμογή των κονδυλίων των νομίμων επενδύσεων σε κατοικία, αναλαμβάνοντας υπόψη την κατανάλωση τσιμέντου για κατασκευή .

Παρόμοια κίνητρα υπάρχουν και για την δήλωση των εξαγωγών οι επιδοτήσεις των εξαγωγών προφανώς παρακινούν τους εξαγωγείς ώστε να δηλώνουν την ακριβή αξία των εξαγωγών . όσον αφορά τις εισαγωγές το ερώτημα είναι πόση μπορεί να είναι η λαθραία εισαγωγή καθώς και οι υπερτιμολογήσεις τους. Εάν οι δραστηριότητες αυτές είναι εκτεταμένες , πράγμα όχι πολύ πιθανό λόγω της αστυνόμευσης των εισόδων της χώρας και άλλων διοικητικών ελέγχων , η εδώ εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας επηρεάζεται αρνητικά , λόγω μη συνυπολογισμού των δημιουργούμενων σε αυτή τη δραστηριότητα εισοδημάτων . Επιπλέον , επειδή οι εισαγωγές επεισέρχονται αφαιρετικά στον υπολογισμό της Εθνικής δαπάνης λόγω υπερτιμολογήσεων , υπερεκτίμηση των εισαγωγών λ.χ. των προστίμων , υπερεκτιμά την εθνική δαπάνη και την εγχώρια προστιθέμενη αξία. Γενικότερα , όμως οι υποτιμολογήσεις εξαγωγών και οι

υπερτιμολογήσεις εισαγωγών , καθώς και οι εισροές και εκροές κεφαλαίων στο εξωτερικό , επηρεάζονται από τη διαφορά φορολογίας μεταξύ ημεδαπής και αλλοδαπής , από τις αντίστοιχες διαφορές επιτοκίων , καθώς και από τις αναμενόμενες εξελίξεις στη συναλλαγματική ισοτιμία και οικονομική πολιτική. Εάν τα επιτόκια στη χώρα μας είναι χαμηλότερα από τα επικρατούντα στις διεθνείς χρηματαγορές, υποβάλλπουν την ανάπτυξη της μαύρης αγοράς συναλλάγματος.

4.Εμπειρικές διαπιστώσεις

Παρά το πλήθος των εναλλακτικών προσεγγίσεων του φαινομένου της εκτιμήσεις γύρω από το πιθανό μέγεθος της παραοικονομίας δεν μπορούν , λόγω της δύσης του αντικειμένου , να είναι απαλλαγμένες από αντικειμενικές αξιολογήσεις. Η ανεπαρκής θεωρητική θεμελίωση του φαινομένου αποτελεί τροχοπέδη στη διαμόρφωση αξιόπιστων και ευρέως αποδεκτών μεθόδων εκτίμησης της έκτασής του είναι , ως εκ τούτου αναμενόμενες και δικαιολογημένες οι σημαντικές αποκλίσεις που διαπιστώνονται μεταξύ των ερευνών είτε αυτές εστιάζονται στην ποσοτική οριοθέτηση της παραοικονομίας, είτε στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το επι μέρους ρόλο των προσδιοριστικών παραγόντων .

Κοινή πάντως , παραμένει η διαπίστωση ότι η παραοικονομία στην Ελλάδα κυμαίνεται σε εντυπωσιακά υψηλά επίπεδα , μεταξύ 25%-40% ανάλογα με την μεθοδολογία που έχει χρησιμοποιηθεί .Τα ποσοστά αυτά κατατάσσουν τη χώρα μεταξύ των πρώτων στον αναπτυγμένο κόσμο και αποτελούν κατά κάποιο τρόπο , επιβεβαίωση του κοινού αισθήματος ότι το μέσο βιοτικό επίπεδο είναι σαφώς υψηλότερο αυτού που ορίζουν οι μετρήσεις του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Μελέτη του JOBE εκτιμά ότι το απόλυτο μέγεθος του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος που διαφεύγει της στατιστικής καταγραφής άγγιζε το 1984, το 1 τρίς δρχ. , ποσό που αντιπροσωπεύει το 28,6% του επίσημου ΑΕΠ. Η κλαδική κατανομή της παραοικονομίας , που αποτελεί τη σημαντική συμβολή της μελέτης ανατρέπει , εν μέρει , την επικρατούσα αντίληψη σχετικά με τους τομείς της οικονομίας, όπου αναπτύσσεται μη καταγραφόμενη οικονομική δραστηριότητα . Σύμφωνα λοιπόν με τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης , το εμπόριο δεν φαίνεται να πρωτοστατεί ως χώρος

παραοικονομίας . Στην κορυφή της κατάταξης εμφανίζονται οι κλάδοι «κατοικίες» και «κατασκευές» με ποσοστό της τάξης του 91% και 71% αντίστοιχα του καταγραφόμενου ΑΕΠ . Σημαντική εμφανίζεται η πιθανότητα ύπαρξης μη καταγραφόμενης οικονομικής δραστηριότητας στον κλάδο των «Διαφόρων Υπηρεσιών», κυρίως λόγω του καταμερισμού των δραστηριοτήτων σε μεγάλο αριθμό παραγωγικών με υποτυπώδη οργάνωση , καθώς επίσης και έτσι στον κλάδο «υγεία-εκπαίδευση» .Στον αντίποδα οι «Τράπεζες, ασφάλειες κ.λ.π.» εμφανίζονται ως οι κλάδοι με τα μικρότερα περιθώρια ανάπτυξης υπόγειας δραστηριότητας.

Η ακολουθούμενη μεθοδολογία δεν παρέχει τη δυνατότητα αξιολόγησης της επίσημης μεθόδου εκτίμησης του προϊόντος στον πρωτογενή τομέα και έτσι , δεν καθίσταται δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την πιθανότητα υποεκτίμησης ή υπερεκτίμησης της αγροτικής παραγωγής . Από την άλλη πλευρά , για τον κλάδο «ορυχεία-λατομεία», αν και υπάρχουν ενδείξεις υποεκτίμησης του προϊόντος , η προσπάθεια που απαιτείται για τον εντοπισμό είναι δυσανάλογη του προσδοκώμενου αποτελέσματος.

Το μέγεθος και η ποιότητα των αποτελεσμάτων καθιστά απαραίτητη τη διεξαγωγή ειδικών ερευνών με στόχο την καλύτερη θεμελίωση των ποσοτικών εκτιμήσεων και την πληρέστερη κατανομή των ποιοτικών χαρακτηριστικών των παραοικονομούντων .Η ανάλυση της ερευνητικής ομάδας του ΚΕΠΕ , που στηρίζεται στην αντιδιαστολή των στοιχείων των ερευνών Οικογενειακού υπολογισμού με την ιδιωτική κατανάλωση των εθνικών λογαριασμών , υπολογίζει το ύψος της παραοικονομίας για το 1982 και το 34,6% για το 1998. Αντίστοιχα , ως ποσοστό του ΑΕΠ εκτιμάται ότι ανέρχεται στο 27,6% το 82 και στο 34,6 το 88. Οι εκτιμήσεις για τη διόρθωση της παραοικονομίας οδηγούν σε συχνά αντιφατικά ως προς αυτά της προηγούμενης μελέτης . Σύμφωνα με την μελέτη του ΚΕΠΕ, τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας εμφανίζουν οι κλάδοι της «Μεταποίησης» και «Υγείας-Εκπαίδευσης », ενώ χαμηλή είναι η πιθανότητα παραοικονομίας στις κατασκευές. Ο πίνακας 3.1 προσφέρεται για μια συγκριτική παρουσίαση της κλαδικής κατανομής της παραοικονομίας , έτσι όπως σκιαγραφείται μέσα από τις δύο μελέτες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

Κλαδική κατανομή της παραοικονομίας (ως% του ΑΕΠ)

	1992	1994	1996
Πρωτογενής παραγωγή	5,1%	10,3%
Δευτερογενής παραγωγή		25,1%	
Ορυχεία, λατομεία
Μεταποίηση	78%	15,0%	85,9%
Ηλεκτρισμός, ύδρευση κ.λ.π.	20,6%	21,3%
Κατασκευές	6,0%	71,1%	6,9%
Τριτογενής παραγωγή			
Μεταφορές –Επικοινωνίες	31,4%	28,8%	43,8%
Εμπόριο	3,1%	28,8%	43,5%
Τράπεζες-Ασφάλειες κ.λ.π.	1,7%	3,5%	2,6%
Κατοικίες	34,3%	90,9%	39,9%
Δημόσια Διοίκηση –Ασφάλεια
Υγεία-Εκπαίδευση	42,1%	30,1%	84,7%
Διάφορες Υπηρεσίες	5,1%	64,9%	2,9%
ΣΥΝΟΛΟ	27,6%	28,6%	34,6%

Σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση , η διαχρονική μελέτη του φαινομένου αφήνει να διαφανούν τρεις φάσεις στην εξέλιξη της παραοικονομίας:

- Η περίοδος 1958 έως 1967 παρουσιάζει , παρά τις διάφορες αυξομειώσεις , μια σχετική σταθερότητα , με μέσο επίπεδο γύρω στο 25% του ΑΕΠ.

- Η περίοδος 1968-1973 χαρακτηρίζεται από το σημαντικό περιορισμό του φαινομένου η παραοικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώνεται σταθερά από 24,71% το 1968 στο 19,91% το 1973, το χαμηλότερο επίπεδο της εξεταζόμενης περιόδου .

- Από το 1974 και ως το τέλος της περιόδου παρατηρείται σταθερή και συνεχής άνοδο. Η μέση τιμή της περιόδου εκτιμάται στο 25,36% του ΑΕΠ .Το 1981 και 1988 η παραοικονομία αγγίζει τα υψηλότερα επίπεδα με ποσοστό 31,65% και 31,62% του ΑΕΠ .

Σημαντική είναι η διαπίστωση ότι οι μέση ρυθμοί αύξησης της επίσημης οικονομίας και της παραοικονομίας ως ακολουθούν αντίθετες πορείες . Η αύξηση του ρυθμού του ΑΕΠ κατά την περίοδο 1969-1973 συνδυάστηκε με

μείωση του ρυθμού αύξησης της παραοικονομίας . Μετά την πετρελαϊκή κρίση και ενώ η Ελληνική οικονομία αδυνατούσε να επανέλθει στους ίδιους ρυθμούς ανάπτυξης , η παραοικονομία αυξανόταν με ρυθμό διπλάσιο εκείνου του ΑΕΠ. Παράλληλα, η παραοικονομία διαπιστώθηκε εμπειρικά ότι συμβαδίζει με ο ρυθμό μεταβολής της απόκλισης του πραγματικού εισοδήματος από το αναμενόμενο. Συμπερασματικά προκύπτει ότι οι χαμηλοί ρυθμοί ΑΕΠ που συνδέονται με υψηλές προσδοκίες και η αύξουσα μέση φορολογική επιβάρυνση ευνοούν την παραοικονομία .

Συγκρινόμενη με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών ,η έκταση της παραοικονομίας όπως προκύπτει από το οικονομετρικό υπόδειγμα της Νεγρεπόντη –Δελιβάνη φαίνεται περιορισμένη. Τα γενικά συμπεράσματα ωστόσο , σχετικά με τη διαχρονική τάση δε διαφέρουν σημαντικά. Το μέγεθος της παραοικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθεί σταθερά ανοδική πορεία περίοδο την περίοδο 1970-1985. Για ολόκληρη την εξεταζόμενη , περίοδο το ΑΕΠ ήταν κατά 11% ανώτερο του επίσημα καταγραφόμενου. Για την περίοδο 1977-1985, το ποσοστό αυτό είναι κατά μέσο όρο 15% , ενώ για τα τελευταία τέσσερα χρόνια της περιόδου που εξετάζεται είναι 22% ανώτερου του επισήμου στατιστικού ΑΕΠ. Παράλληλα ενδιαφέρουσα είναι η παρουσίαση των Βιομηχανικών κλάδων ταξινομημένων ανάλογα με τις ευκαιρίες εργασίας , στην παραοικονομία. Η απασχόληση στους Βιοχημικούς κλάδους που παρέχουν ευκαιρίες παραοικονομίας ανέρχεται σε 74% στην Ελλάδα έναντι 30,9% στη Μ. Βρετανία. Το συμπέρασμα αυτό ερμηνευόμενο μέσα από το πρίσμα της συγκεκριμένης μελέτης , σημαίνει ότι ο βαθμός ευκαιριών για παραοικονομία στην Ελλάδα είναι κατά 45% υψηλότερο από ότι στη Μ. Βρετανία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2
Συνοπτική Παρουσίαση Ποσοτικών Εκτιμήσεων του Μεγέθους της
Παραοικονομίας (ως % του ΑΕΠ)

	Παυλόπουλος	Βαρβούρης Καραβίτης Τσούχλου	Ομάδα ΚΕΠΕ	Νεγρεπόντη- Δελιβάνη
1958-1968		24,92%*		
1969-1973		21,81%*		
1974-1988		25,36%*		11,14%*
1982		25,48%	27,6%	15,88%
1984	28,6%	27,82%		18,93%
1985		28,02%		20,61%
1986		29,41%		
1987		31,65%		
1988		31,62%	34,6%	

*Μέση τιμή περιόδου

Πηγή: Παυλόπουλο(1987)Βαρβούρας, Καραβίτης, Τσούχλου(1990)

Ομάδα ΚΕΠΕ(1995), Νεγρεπόντη –Δελιβάνη(1991)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥΝΤΩΝ

1. Έννοιες και μεθοδολογία.

Η μέχρι τώρα ανάλυση διαπραγματεύτηκε το μέγεθος, την κλαδική κατανομή και τη διαχρονική εξέλιξη της παραοικονομίας οποία ορίζεται εδώ ως το μη καταγραφόμενο από τους Εθνικούς Λογαριασμούς προϊόν και εισόδημα . Το ενδιαφέρον παραπέρα ζήτημα είναι ο εντοπισμός των χαρακτηριστικών και της οικονομικής συμπεριφοράς των παραοικονομούντων καθώς και κατά πόσον, αυτά διαφέρουν από τα αντίστοιχα του συνόλου του πληθυσμού.

Η κατανόηση του πως λειτουργεί η παραοικονομία και πως αυτή επηρεάζει την εθνική οικονομία θα πρέπει να επικεντρωθεί και στα χαρακτηριστικά των ατόμων τα οποία προφανώς παραοικονομούν . Άλλη πολιτική για την παραοικονομία πρέπει να σχεδιαστεί, εάν οι εμπλεκόμενοι σε αυτή εντοπίζονται σε συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες και άλλη είναι οι παραοικονομούντες δεν διαφέρουν ουσιωδώς από τους μη παραοικονομούντες και εντοπίζονται σε ευρείες ομάδες του πληθυσμού. Παραπέρα , άλλες είναι οι οικονομικές επιπτώσεις της παραοικονομίας εάν τα από αυτήν απορρέοντα εισοδήματα διαφεύγουν στο εξωτερικό ή σε εισαγόμενα προϊόντα , άλλες εάν καταναλώνονται σε εγχώρια παραγωγή και τέλος άλλες εάν αποταμιεύονται και επενδύονται εγχωρίως.

Ως παραοικονομούντα προφανώς μπορούν να οριστούν τα νοικοκυριά τα οποία δεν δηλώνουν επακριβώς το εισόδημα όταν ερωτώνται , αντίθετα δηλώνουν μικρότερο, επειδή , τουλάχιστον τμήμα του εισοδήματός τους , το έχουν αποκτήσει παραβιάζοντας κάποια φορολογική ή διοικητική νομική ρύθμιση .Αποτέλεσμα αυτής της εσκεμμένης απόκρυψης Είναι συνήθως η ασυνέπεια μεταξύ δηλούμενης δαπάνης και εισοδήματος, υπό την έννοια ότι οι δηλούμενης δαπάνης και εισοδήματος , υπό την έννοια ότι οι δαπάνες του νοικοκυριού προφανώς δεν μπορούν να στηριχθούν στο καταγραφόμενο εισόδημα του . Έτσι , για το εντοπισμό των νοικοκυριών τα οποία

παραοικονομούν, μπορεί να εξετασθεί σε επίπεδο νοικοκυριού η ασυνέπεια δηλούμενου εισοδήματος και δαπάνης . Αυτό επιτυγχάνεται εδώ με την αξιοποίηση των στοιχείων της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών του 1988, η οποία πέρα από το εισόδημα και τη δαπάνη των νοικοκυριών καταγράφει και πλήθος κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των ερευνηθέντων νοικοκυριών. Βεβαίως ο εντοπισμός και η καταμέτρηση των παραοικονομούντων δεν είναι εύκολο θέμα, διότι συνήθως υπάρχει ουσιαστική επιφύλαξη από τους παραοικονομούντες να αποκαλύψουν τα εισοδήματά τους επακριβώς . αυτό που έχει γίνει σε άλλες χώρες, εισοδήματός τους επακριβώς. Αυτό που έχει γίνει σε άλλες χώρες, λ.χ. Νορβηγία, Ηνωμένες Πολιτείες , είναι η διενέργεια ειδικών δειγματοληπτικών ερευνών που αποβλέπουν στην άμεση μέτρηση της παραοικονομίας και στον εντοπισμό των χαρακτηριστικών των παραοικονομούντων . Με ειδικά ερωτηματολόγια ερωτώνται τα νοικοκυριά εάν έχουν αγοράσει αγαθά ή υπηρεσίες ενταγμένες στη σφαίρα της παραοικονομίας ή εάν έχουν αποκτήσει εισόδημα από παραοικονομική δραστηριότητα. Πλεονέκτημα αυτών των ειδικών ερευνών είναι ότι συνδυάζουν τη μέτρηση της παραοικονομίας με τα χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων .Ως μειονεκτήματα καταγράφονται η δυσκολία αξιολόγησης της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων , ο χρόνος και η δαπάνη που απαιτούνται για τη διεξαγωγή τους , καθώς και ότι συνήθως τέτοιες έρευνες αναφέρονται μόνο σε κάποια χρονική περίοδο και μόνο σε δείγμα και δεν παρέχουν ενδείξεις για τη διαχρονική εξέλιξη της παραοικονομίας.

Η προσέγγιση που ακολουθείται σε αυτό το μέρος της μελέτης είναι παρόμοια με αυτή του προηγούμενου , και υπάγεται στην κατηγορία των αποκλίσεων εισοδήματος και δαπάνης των νοικοκυριών .Παρόμοια προσέγγιση έχει εφαρμοστεί για τη Βρετανία από τους Dilton & Morris οι οποίοι , αφού κάνουν διάφορες αναγκαίες προσαρμογές στα ατομικά στοιχεία εισοδήματος και δαπάνης, εντοπίζουν τα νοικοκυριά των οποίων οι δαπάνες υπερβαίνουν το δηλούμενο ποσό κατά κάποιο καθορισμένο ποσό . Στη συνέχεια ο Dilton & Morris υπολογίζουν ελάχιστο και μέγιστο ποσοστό μη δηλούμενου εισοδήματος καθώς και χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων . Εδώ, επειδή ήδη έχει υπολογιστεί προηγουμένως το μέγεθος της παραοικονομίας.

Σκοπό της ανάλυσης είναι απλώς η απεικόνιση των χαρακτηριστικών και της συμπεριφοράς των παραοικονομούντων .Για να γίνει αυτό , απαιτείται να υιοθετηθεί κάποιο λογικό κριτήριο ως προς τα ποια νοικοκυριά παραοικονομούν και ποια όχι. Η προσέγγιση υιοθετείται εδώ, για τον εντοπισμό των νοικοκυριών που πολύ πιθανό, παραοικονομού, στηρίζεται στη σύγκριση του εισοδήματος και της δαπάνης του κάθε ερευνώμενου νοικοκυριού με τη χρησιμοποίηση των πρωτογενών στοιχείων της ΕΟΠ 1988. Εάν η δαπάνη κάποιου νοικοκυριού είναι μεγαλύτερη από το εισόδημα του, υποτίθεται, αφού αποκλεισθούν οι προφανώς δικαιολογημένες περιπτώσεις, ότι παραοικονομεί . Αυτή η προσέγγιση στηρίζεται στην υπόθεση ότι τα νοικοκυριά ,όπως αναφέρθηκε προηγουμένως , δεν έχουν ιδιαίτερους λόγους να αποκρύβουν την πραγματοποιούμενη δαπάνη , όπως έχουν για εισοδήματα τα οποία δεν είναι καθόλου νόμιμα.

Πριν ωστόσο γίνει η σύγκριση μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης του κάθε νοικοκυριού , είναι αναγκαία να γίνουν οι κατάλληλες προσαρμογές αυτών των μεταβλητών για να είναι πιο ρεαλιστικές οι εκτιμήσεις. Έτσι το εισόδημα προσαρμόστηκε για να αναφέρεται στην περίοδο της έρευνας, ενώ εκείνες οι δαπάνες οι οποίες παρουσιάζουν χαρακτηριστικά υψηλή απόκλιση μειώθηκαν κάπως για να μην χαρακτηρισθούν ως παραοικονομούντα εκείνα τα νοικοκυριά , που έτυχε πράγματι την ερευνώμενη περίοδο που έχουν λόγω έκτακτων αγορών, μεγαλύτερες δαπάνες και εισόδημα.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως , η ΕΟΠ 1988 διήρκεσε 12 μήνες Νοέμβριο 87-Οκτώβριο 88, κατά τη διάρκεια των οποίων υπήρχε υπολογίσιμος πληθωρισμός και τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών . Έτσι κάποιες από τις διαφορές στα ονομαστικά εισοδήματα δεν αντανακλούν παρά διαφορές μεταβολών του γενικού επιπέδου των τιμών και μισθών ειδικότερα, κάποιος που ρωτήθηκε για το εισόδημά του τον Οκτώβριο του 88 και δήλωσε το εισόδημα που απέκτησε εκείνο τον μήνα, θα εμφανίσει υψηλότερο εισόδημα , κατά το ρυθμό της μεταβολής των εισοδημάτων , από ένα παρόμοιο άτομο που ρωτήθηκε το Νοέμβριο του 87. Για να εξουδετερωθούν τέτοιες ονομαστικές διαφορές έγινε αναγωγή των εισοδημάτων στο μέσο της περιόδου έρευνας χρησιμοποιώντας ως αποπληθωριστική το δείκτη τιμών καταναλωτή.

Παραπέρα η ερώτηση για το εισόδημα των εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων ήταν «πόσο ήταν το καθαρό σας εισόδημα την τελευταία φορά που έχετε στοιχεία». Σε αυτή την ερώτηση πολλοί δήλωσαν εισόδημα για περίοδο αναφορά το έτος. Έτσι κάποιοι αυτοαπασχολούμενοι που ρωτήθηκαν το Νοέμβριο του 87, δήλωσε το εισόδημα των 12 προηγούμενων μηνών ή και παλαιότερα, εάν δεν είχε τα πιο πρόσφατα στοιχεία. Αντίθετα οι δαπάνες αναφέρονται κατά κανόνα στο μήνα της έρευνας. Για να περιοριστεί αυτός ο ετεροχρονισμός, έγινε αναγωγή των αρχικών εισοδημάτων πόσες φορές είχαν ως περίοδο αναφοράς το έτος, στο μήνα της έρευνας, με τη χρησιμοποίηση και πάλι των μεταβολών του Δείκτη τιμών καταναλωτή.

Η δαπάνη ως γνωστό, ενός νοικοκυριού λογικά πρέπει να είναι ίση με το διαθέσιμο εισόδημα, εάν ολόκληρο διατίθεται για αγορές. Μικρότερη από αυτό εάν κάνει και αποταμίευση, και μεγαλύτερη, εάν υπάρχει δανεισμός ή εκταμίευση συσσωρευμένων πόρων, Πολύ πιθανόν λοιπόν μερικά νοικοκυριά την περίοδο της έρευνας να είχαν πράγματι υψηλές δαπάνες, δηλαδή υψηλότερο από το πραγματικό τους εισόδημα, επειδή είχαν έκτακτες αγορές διαρκών αγαθών ή υπηρεσιών για να μην θεωρηθούν νοικοκυριά με έκτακτες ανάγκες ως παραοικονομούντα, έγινε έλεγχος και σύγκριση της επιμέρους δαπάνης του κάθε νοικοκυριού με την αντίστοιχη μέση δαπάνη της κατηγορίας στην οποία ανήκει αυτό. Διακρίνουμε έξι τέτοιες κατηγορίες νοικοκυριών ανάλογα με τη θέση του αρχηγού του στην αγορά εργασίας, εργάτες, υπάλληλοι, αυτοαπασχολούμενη, αγρότες, εργοδότες και εκτός εργατικού δυναμικού (συνταξιούχους). Εάν η συγκεκριμένη δαπάνη του κάθε νοικοκυριού ήταν ασυνήθιστα υψηλή, δηλαδή μεγαλύτερη από το άθροισμα της αντίστοιχης αυτής της κατηγορίας του νοικοκυριού σύν την τυπικής της απόκλιση, εξισώθηκε με το τελευταίο άθροισμα. Προκειμένου λ.χ. υπαλλήλων, προκύπτει ότι η μέση δαπάνη τους για μεταφορές επικοινωνίες είναι 25.160 δρχ. με τυπική απόκλιση 34.226 δρχ. Όταν λοιπόν η δαπάνη για μεταφορές – επικοινωνίες κάποιου νοικοκυριού με αρχηγό υπάλληλο υπερβαίνει τις 59.386 δρχ. (=25.160+34.226), τότε αυτή εξισώνεται με 59.386 δρχ. Αυτή η διαδικασία και προσαρμογή έγινε για τις ακόλουθες κατηγορίες δαπανών του κάθε νοικοκυριού.

-Δαπάνες για ένδυση και υπόδηση

- Στέγαση και κατοικία
- Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσεως
- Υγείας και ατομικού ευπρεπισμού
- Εκπαίδευσης και αναψυχής
- Μεταφορά και επικοινωνίες
- Διάφορα διαρκεί αγαθά και υπηρεσίες.

Αντίθετα δεν έγινε αναπροσαρμογή των δαπανών , για τρόφιμα ποτά και καπνό, επειδή φαίνεται ότι αυτές είναι σχετικά σταθερές διαχρονικά και μάλλον δεν εμφανίζουν προσωρινές αυξομειώσεις. Κατόπιν αθροίστηκαν οι επιμέρους προσαρμοσμένες δαπάνες του κάθε νοικοκυριού και στη συνέχεια έγινε σύγκριση του αθροίσματος με το συνολικό προσαρμοσμένο εισόδημα του νοικοκυριού.

Ακολούθως υπολογίστηκαν οι λόγοι προσαρμοσμένης κατανάλωσης προς προσαρμοσμένο εισόδημα και εντοπίστηκαν τα νοικοκυριά με αυτό το λόγο μεγαλύτερο της μονάδας. Πρόκειται για νοικοκυριά που ενώ μπορεί να καταναλώσουν , τουλάχιστον σε μερικά προϊόντα , χαρακτηριστικά υψηλότερα ποσά από ότι η κατηγορία στην οποία ανήκουν , δηλώνουν εισόδημα μικρότερο από τη συνηθισμένη δαπάνη τους, πράγμα το οποίο υποδηλώνει ότι αυτό το νοικοκυριό δεν δήλωσε ολόκληρο το εισόδημα του .

Θα μπορούσε παραπέρα να υποστηριχθεί , ότι παρ' όλη την παραπάνω γενναιόδωρη προσαρμογή των δαπανών, κάποια ακόμη νοικοκυριά πιθανόν να έχουν πράγματι μικρότερο εισόδημα από τις δαπάνες τους χωρίς να παρασοικονομούν. Εδώ κάτι τέτοιο δεν μπορεί να αποκλειστεί θεωρητικά , εάν λάβουμε υπόψη ότι στη μικρή και μεγάλη ηλικία το άτομο καταναλώνει περισσότερα από όσα εσοδεύει , ενώ κάνει αποταμίευση στην παραγωγική ηλικία. Έτσι για να αποκλειστούν τέτοιες δυνατές θεωρητικά περιπτώσεις, εξαιρέθηκαν από την ανάλυση εκείνα τα νοικοκυριά που είναι λογικό και πιθανό να εμφανίζουν υψηλότερη δαπάνη από εισόδημα. Ως τέτοια νοικοκυριά θεωρούνται εδώ αυτά με αρχηγό φοιτητή καθώς και αυτά με αρχηγό άτομο άνω των 65 ετών. Γι' αυτό τις ακραίες από άποψη ηλικίας κατηγορίες νοικοκυριών, λαμβάνοντας υπόψη την αναφερόμενη εξέλιξη της δαπάνης και του εισοδήματος , ενός ατόμου κατά τη διάρκεια της ζωής του , είναι πιθανό υψηλότερη προσαρμοσμένη δαπάνη κάποιου νοικοκυριού από το εισόδημά του να αντανakλά μεταβιβαστικές πληρωμές δάνεια ή ακόμη και

κατανάλωση από συσσωρευμένες αποταμιεύσεις .Στην κατηγορία των νοικοκυριών με πράγματι υψηλότερη δαπάνη από εισόδημα πιθανό να ανήκουν κάποια νοικοκυριά με άνεργο ή συνταξιούχο αρχηγό . Ωστόσο και υπό το όμωσ των προηγουμένων ερωτημάτων , ο αποκλεισμός τέτοιων ευρειών κατηγοριών νοικοκυριών θα ήταν μάλλον υπερβολικός και θα μείωνε τον αριθμό των πράγματι παραοικονομούντων.

Από αυτές τις διαδοχικές με ηλεκτρονικό υπολογιστή ασκήσεις διαπιστώσαμε ότι ενώ με βάση τα αρχικά δεδομένα 45,4% του δείγματος είχαν υψηλότερη δαπάνη από εισόδημα , όταν έγιναν οι παραπάνω προσαρμογές ο αριθμός περιορίστηκε στο 32,1% του δείγματος. Έτσι με βάση την ακολουθούμενη προσέγγιση προκύπτει ότι σχεδόν το ένα τρίτο των νοικοκυριών , προφανώς παραοικονομεί , διότι έχει ένα επίπεδο δαπανών σχετικά υψηλό με συμβιβάσιμο για την κατηγορία του με το καταγραφόμενο εισόδημα του αυτό το ποσοστό των νοικοκυριών , υπό το φώς των προηγούμενων αποτελεσμάτων ότι το ύψος της παραοικονομίας υπερβαίνει το 30% του ΑΕΠ , δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως υπερβολικό.

Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι όλα αυτά τα νοικοκυριά δεν αποκτούν ολόκληρο το εισόδημά τους από παραοικονομικές δραστηριότητες . Ο κανόνας φαίνεται ότι είναι να συνυπάρχουν εισοδήματα από τον επίσημο τομέα της οικονομίας καθώς και από παραοικονομία. Παραπέρα είναι προφανή ότι υπάρχουν νοικοκυριά τα οποία , ενώ παραοικονομούν , εδώ δεν εντοπίζονται. Αν λ.χ. κάποιο νοικοκυριό με αρχηγό αυτοαπασχολούμενο έχει μηνιαίες δαπάνες 250.000 δρχ. και δηλώνει εισόδημα 300.000 δρχ. υψηλότερο από τις δαπάνες. Ενώ το πραγματικό εισόδημα είναι λ.χ. 400.000 δρχ. , με τη χρησιμοποιούμενη εδώ μέθοδο δεν χαρακτηρίζεται ως παραοικονομούν . Το γεγονός δηλαδή ότι δεν υπάρχουν στην ΕΟΠ στοιχεία αποταμίευσης , έχει ως πιθανό αποτέλεσμα από τους υπολογισμούς κάποιων παραοικονομούντων. Έτσι ο χαρακτηρισμός 32% των νοικοκυριών ως παραοικονομούντων θα πρέπει να θεωρηθεί ως το ελάχιστο ποσοστό.

2. Τα χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων

Στην ενότητα αυτή καταγράφονται τα χαρακτηριστικά των «παραοικονομούντων» , έτσι όπως αυτή ορίσθηκαν και περιορίσθηκαν σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω. Δηλαδή , των ατόμων επί των

οποίων τα ίχνη της παραοικονομίας είναι απλώς περισσότερο εμφανή. Συγκεκριμένα , εξετάζεται η κατανομή των παραοικονομούντων κατά γεωγραφική περιφέρεια , κλάδο οικονομικής δραστηριότητας , βαθμό αστικότητας κύρια απασχόλησης του αρχηγού του νοικοκυριού απασχόληση στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα , το είδος της εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού , αν έχει πλήρη ή μερική απασχόλησης , το επίπεδο εκπαίδευσης κ.λ.π.

Πρέπει να επισημανθεί ότι ενώ το ποσοστό των παραοικονομούντων νοικοκυριών στο σύνολο του δείγματος είναι 67% , το ποσοστό αυτό δεν είναι, όπως θα όφειλε το ίδιο για κάθε κριτήριο κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών . Οι μικρές διαφορές του που υπάρχουν στο ποσοστό αυτό οφείλεται στη μη παροχή των αντίστοιχων πληροφοριών από μεμονωμένα άτομα κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου , με συνέπεια να αλλάζει ελαφρώς κάθε φορά το μέγεθος του δείγματος. Οι διαφορές όμως αυτές είναι πολύ μικρές και δεν επηρεάζουν τα αποτελέσματα . Ειδικότερα , οι παραοικονομούντες εξετάστηκαν ως προς τα εξής χαρακτηριστικά .

Βαθμός αστικότητας

Είναι λογικό όταν το μέγεθος των παραοικονομούντων είναι πολύ υψηλό ως ποσοστό του συνόλου του δείγματος και φτάνει το 67% , η γεωγραφική κατανομή τους να ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό τη γενικότερη κατανομή του πληθυσμού . Παρατηρείται ότι το 63% των παραοικονομούντων συγκεντρώνεται στις αστικές περιοχές , το 26,1% στις αγροτικές περιοχές και το 10,7% στις ημιαστικές . Ωστόσο , σημασία δεν έχει τόσο η κατανομή με βάση ο βαθμό αστικότητας των παραοικονομούντων στο σύνολο, αλλά σε κάθε επιμέρους κατηγορία πληθυσμού έτσι, παρατηρείται , ότι το υψηλότερο ποσοστό παραοικονομούντων υπάρχει στις αγροτικές περιοχές, το οποίο φθάνει το 73,2% των νοικοκυριών που κατοικεί στις περιοχές αυτές. Ο υψηλότερος αυτός συγκριτικά βαθμός δραστηριοποίησης στην παραοικονομία των αγροτικών νοικοκυριών φαίνεται και από το γεγονός ότι ενώ τα αγροτικά νοικοκυριά αποτελούν το 23,9% των νοικοκυριών του δείγματος , το ποσοστό συμμετοχής τους στο σύνολο των παραοικονομούντων της χώρας αυξάνει στο 26,1% . Στις άλλες δύο κατηγορίες νοικοκυριών του δείγματος , παρατηρείται αντίστροφη σχέση . Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η σύγκριση των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης με τα αποτελέσματα μελέτης του

ΚΕΠΕ .Όπως προαναφέρθηκε , οι δύο αυτές μελέτες ακολουθούν κατά βάση την ίδια μεθοδολογία και τα αποτελέσματά τους εκτιμάται ότι δε πρέπει να απέχουν πολύ μεταξύ τους κατά συνέπεια μια σύγκριση των αποτελεσμάτων τους θα ήταν χρήσιμη για τη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του φαινομένου. Η σύγκριση αυτή αποκαλύπτει ότι διαχρονικά το ποσοστό των παραοικονομούντων στις αστικές περιοχές μειώνονται και αυξάνει στις αγροτικές περιοχές .

Ενδιαφέρον , επίσης παρουσιάζει η κατανομή των παραοικονομούντων κατά εισοδηματικό κλιμάκιο. Από τη μελέτη των στοιχείων προκύπτει ότι στις αστικές και ημιαστικές περιοχές το μεγαλύτερο μέρος των παραοικονομούντων κατανέμεται στο δεύτερο, στο τρίτο, και στο τέταρτο εισοδηματικό κλιμάκιο , ενώ στις αγροτικές περιοχές το μεγαλύτερο ποσοστό κατανέμεται στο πρώτο και στο δεύτερο εισοδηματικό κλιμάκιο.

Γεωγραφική περιφέρεια.

Από τη μελέτη προκύπτει ότι το 38,8% των παραοικονομούντων συγκεντρώνεται στην Αττική και το 15,9% στην Κεντρική Μακεδονία . Η συγκέντρωση αυτή είναι αναμενόμενη λόγω μεγάλης συγκέντρωσης στις περιοχές αυτές του πληθυσμού. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό συμμετοχής των παραοικονομούντων στο σύνολο του πληθυσμού της περιφέρειας παρατηρείται στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα που φθάνει το 75,5% κάτι που πιθανότατα οφείλεται στη σημασία του τουρισμού και στα επαγγέλματα που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν. Ακολουθούν η Ανατολική Στερεά με 72,2% , η Δυτική Στερεά και Δυτική Πελοπόννησο με 71,0% κ.ο.κ. Στο αντίποδα βρίσκεται η Δυτική Μακεδονία με 57% .

Απασχόληση

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι η παραοικονομία αφορά κυρίως εργαζομένους (57,8%) και σε αρκετά μικρότερο βαθμό συνταξιούχους (29,8%) .Όμως , η εικόνα αλλάζει σημαντικά όταν εξετάζεται η συμμετοχή των παραοικονομούντων στο σύνολο κάθε κατηγορίας από όπου προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής των παραοικονομούντων παρατηρείται στους φοιτητές και στους άνεργους.

Όσον αφορά την κατανομή των νοικοκυριών σε εισοδηματικά κλιμάκια με Βάση την κύρια ασχολία του αρχηγού, παρατηρείται ότι η πλειονότητα των νοικοκυριών με αρχηγό άνεργο κατανέμεται στο δεύτερο και τρίτο

εισοδηματικό κλιμάκιο, ενώ τα νοικοκυριά με αρχηγό εργαζόμενο συγκεντρώνονται στο δεύτερο έως και το τέταρτο κλιμάκιο.

Είδος Εργασίας

Από τα στοιχεία της έρευνας παρατηρείται ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των παραοικονομούντων είναι ειδικευμένοι τεχνίτες, γεωργοκτηνοτρόφοι και απασχολούμενοι στο νομοθετικό σώμα, στο οποίο περιλαμβάνονται όσοι ασκούν νομικό επάγγελμα. Όσον αφορά όμως τη συμμετοχή των παραοικονομούντων σε κάθε επαγγελματική τάξη, η κατάσταση αλλάζει σημαντικά. Γιατί από την ανάλυση αυτή προκύπτει ότι τα σκήπτρα κρατούν οι εργαζόμενοι στις ένοπλες δυνάμεις(75%) και ακολουθούν οι γεωργοκτηνοτρόφοι και αλιείς(71,3%) και οι ανειδίκευτοι εργάτες(70,8%). Οι εκτιμήσεις ωστόσο αυτές πρέπει να αντιμετωπισθούν με επιφύλαξη, δεδομένου ότι στόχος της εφαρμοσθείσας μεθοδολογίας δεν είναι ο εντοπισμός των παραοικονομούντων, αλλά των χαρακτηριστικών τους.

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας

Με βάση το κριτήριο του κλάδου οικονομικής δραστηριότητας παρατηρείται ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των παραοικονομούντων εντοπίζεται κυρίως στην γεωργία, στις μεταποιητικές βιομηχανίες στο εμπόριο και στις κατασκευές. Και σ' αυτή όμως την περίπτωση η εικόνα αλλάζει σημαντικά αν εξετασθεί ο αριθμός των παραοικονομούντων ως ποσοστό του κλάδου οικονομικής δραστηριότητας στην οποία ανήκουν. Ειδικότερα, τα στοιχεία δείχνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομούντων παρατηρείται στα νοικοκυριά που ο αρχηγός τους απασχολείται στην αλιεία και ακολουθούν τα ξενοδοχεία – εστιατόρια, η γεωργία και οι δραστηριότητες κοινωνικού χαρακτήρα. Πολύ υψηλό επίσης ποσοστό παραοικονομίας παρατηρείται στα άτομα που απασχολούνται ως οικιακό προσωπικό με ιδιωτικά νοικοκυριά και στις κατασκευές. Δηλαδή, η παραοικονομία αφήνει πιο έντονα τα ίχνη της σε κλάδους, με εποχιακή κυρίως δραστηριότητα και κλάδους, που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η μερική ή αδήλωτη απασχόληση.

Ιδιωτικός – Δημόσιος τομέας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να εξετασθεί αν η δραστηριοποίηση στην παραοικονομία επηρεάζεται από το αν ο αρχηγός της οικογένειας, εργάζεται στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα της οικονομίας. Από τα στοιχεία των

ερευνών προκύπτει ότι το 77,6% των παραοικονομούντων εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα και μόνο το 22,4% στο δημόσιο τομέα. Όμως, τα ποσοστά αυτά δεν δείχνουν την τάση για παραοικονομία, γιατί επηρεάζονται από τη διάρθρωση του δείγματος το οποίο όπως δείχνει η έρευνα αποτελείται πάνω από τα 3/4 από άτομα που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα αν συγκριθεί ο αριθμός των παραοικονομούντων με τον συνολικό αριθμό του δείγματος που εργάζεται σε κάθε τομέα, η κατάσταση αλλάζει σημαντικά. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι τα ποσοστά αυτά όχι μόνο αλλάζουν αλλά ότι είναι ίσως απροσδόκητα κοντά το ένα στο άλλο. Η διαπίστωση αυτή, η οποία επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της μελέτης του ΚΕΠ, οδηγεί στο να επαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

Η απασχόληση ενός ατόμου στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα όπου μπορεί να θεωρηθεί ο *priority* ορί ότι επηρεάζει την τάση ή τη δυνατότητα παράλληλης δραστηριοποίησης τους στην παραοικονομία.

Τα 2/3 περίπου των νοικοκυριών του δείγματος των οποίων ο αρχηγός έχει συνεχή απασχόληση καθ' όλη τη διάρκεια του έτους καλύπτουν τις ανάγκες τους με πρόσθετα εισόδημα το οποίο δεν δηλώνεται. Η απόκτηση εισοδήματος από μη δηλωθείσα δραστηριότητα των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα είναι αρκετά διαδεδομένη και ίσως ευρύτερη της αναμενόμενης.

Είδος Απασχόλησης.

Στην κατανομή των παραοικονομούντων με κριτήριο το είδος απασχόλησης προκύπτει ότι το 96% είναι άτομα πλήρως απασχολούμενα και μόνο το 4% μερικώς απασχολούμενα. Κάτι τέτοιο δεν είναι αναμενόμενο επειδή η μερική απασχόληση δεν είναι ή τουλάχιστον δεν ήταν το 93-94 που πραγματοποιήθηκε η έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, ιδιαίτερα διαδεδομένη στη χώρα μας. Όμως, αν εξετασθεί η συμμετοχή των παραοικονομούντων στο σύνολο της κατηγορίας, οι μερικώς απασχολούμενοι εμφανίζουν αρκετά υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής από τους πλήρως απασχολούμενους. Το αποτέλεσμα αυτό είναι αναμενόμενο, γιατί οι μερικώς απασχολούμενοι έχουν εκ των πραγμάτων μικρότερες αντιστάσεις δραστηριοποίησης με τη μορφή αδήλωτη απασχόληση από τους πλήρως απασχολούμενους προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημά τους

. Μάλιστα, αυτό που ίσως εκπλήσσει δεν είναι το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στην κατηγορία των ατόμων που έχουν μερική απασχόληση από αυτούς που έχουν πλήρη απασχόληση , αλλά η μικρότερη ίσως από την αναμενόμενη διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους. Η μικρή αυτή σχετικά διαφορά ίσως να επιβεβαιώνει την άποψη ότι οι εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες δραστηριοποίησης στην παραοικονομία από ότι οι άνεργοι .

Όσον αφορά την κατανομή των νοικοκυριών αυτών σε εισοδηματικά κλιμάκια με βάση το είδος της απασχόλησης , η εικόνα είναι μάλλον αναμενόμενη αφού η πλειονότητα των νοικοκυριών που απασχολούνται μερικώς κατανέμεται στα δύο πρώτα εισοδηματικά κλιμάκια , ενώ η πλειονότητα των νοικοκυριών , των οποίων ο αρχηγός απασχολείται πλήρως , κατανέμονται μεταξύ του τρίτου και του πέμπτου κλιμακίου.

Το φύλο

Το φύλο του αρχηγού του νοικοκυριού δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία στην τάση ή τις ευκαιρίες που έχουν για δραστηριοποίηση στην παραοικονομία . Μια ελαφρά υπεροχή έχουν οι γυναίκες , οι οποίες σύμφωνα με τα στοιχεία του δείγματος φαίνεται να παραοικονομούν με ποσοστό 70,3% έναντι 66,2% των ανδρών, αλλά η διαφορά αυτή είναι μικρή και μπορεί να οφείλεται στη εφαρμοσθείσα μεθοδολογία.

Το επίπεδο εκπαίδευσης

Η κατανομή των παραοικονομούντων με βάση το κριτήριο αυτό ακολουθεί την κατανομή των ατόμων του δείγματος στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα , οι περισσότεροι παραοικονομούντες φαίνεται ότι είναι αυτοί που έχουν απολυτήριο Δημοτικού , οι οποίοι αποτελούν και τη μεγαλύτερη κατηγορία του δείγματος . Ακολουθούν όσοι δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό κα όσοι έχουν απολυτήριο Γυμνασίου και Λυκείου . Ως ποσοστό όμως του αριθμού των ατόμων κάθε επιμέρους κατηγορίας , το υψηλότερο ποσοστό παραοικονομούντων εμφανίζεται στους απόφοιτους Τεχνικών Επαγγελματικών Λυκείων ή Τεχνικών Επαγγελματικών Σχολών , στα άτομα που δεν τελείωσαν το Δημοτικό και στους έχοντες απολυτήριο Γυμνασίου. Στον αντίποδα βρίσκονται οι πτυχιούχοι ΑΕΙ ή κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου , στους οποίους το ποσοστό των παραοικονομούντων είναι 53% .

Η διαφορά αυτή μπορεί έως ένα βαθμό να οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά όσο ανεβαίνει το επίπεδο εκπαίδευσης ενός ατόμου τόσο αυξάνει το εισόδημα του , και συνεπώς περιορίζεται η πιθανότητα να χαρακτηριστεί ως «παραοικονομών» από τη σύγκριση των δαπανών του με το εισόδημα.

Η ηλικία

Η ίδια εικόνα εμφανίζεται και στην κατανομή των παραοικονομούντων με βάση την ηλικία του αρχηγού , όπου ακολουθείται η ίδια περίπου κατανομή σε αυτή του συνολικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα , παρατηρείται ότι το ποσοστό των παραοικονομούντων αυξάνει όσο αυξάνει η ηλικία του αρχηγού. Έτσι , τα νοικοκυριά με αρχηγό άνω των 66 ετών εμφανίζουν μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομούντων .Ως ποσοστό όμως των ατόμων της αντίστοιχης ηλικίας , ο αριθμός των παραοικονομούντων είναι μεγαλύτερος στα άτομα μέχρι 25 ετών και στα άτομα 26-35 ετών . Τα άτομα της ηλικία αυτής φαίνεται ότι σε μεγάλο βαθμός καλύπτουν τις δαπάνες τους με κύρια ή συμπληρωματική πηγή εισοδήματος που αποκτάται στην παραοικονομία, κάτι που φαίνεται λογικό αν ληφθεί υπόψη ότι η ανεργία επηρεάζει κυρίως τους νέους ότι ένας σημαντικός αριθμός φοιτητών εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του συνήθως, σε μορφές αδήλωτης απασχόλησης καθώς και το χαμηλό σχετικά επίπεδο αμοιβών που έχουν οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας, που αναγκάζει πολλούς να έχουν κα δεύτερη , αδήλωτη πολλές φορές απασχόληση. Στα άτομα άνω των 35 ετών παρατηρείται μια σχετική κάμψη του ποσοστού συμμετοχής των παραοικονομούντων , η οποία είναι εντονότερη στα άτομα 56-55 ετών . στα άτομα όμως άνω των 65 ετών το ποσοστό των παραοικονομούντων αυξάνει και φθάνει το 67,9%

Ο αριθμός των μελών του νοικοκυριού.

Σημαντική κατανομή είναι αυτή που έγινε με βάση τον αριθμό μελών του νοικοκυριού. Ο αριθμός των μελών είναι ένας από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες του καταναλωτικού προτύπου του νοικοκυριού. Στην παρούσα έρευνα το παράδοξο είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (28,3%) στο σύνολο των παραοικονομούντων εμφανίζεται σε νοικοκυριά με 2 μέλη. Στη συνέχεια ακολουθούν νοικοκυριά με 4 μέλη(23,2%) , με 3 μέλη(20,8%) , με 1 μέλος(16,3%) , με 5 μέλη(7,56%) και με 6 μέλη και άνω (3,8%)

Τέλος όπως και προηγουμένως , ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανομή των παραοικοκονομούντων σε εισοδηματικά κλιμάκια . Παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό στο σύνολο των παραοικοκονομούντων εμφανίζεται στο δεύτερο εισοδηματικό κλιμάκιο (75.001-170.000) και ακολουθούν το τρίτο (170.001-260.000), το τέταρτο (261.000-350.000)και το πρώτο (έως 75.000). Αντίθετα , η εικόνα μεταβάλλεται όσον αφορά το ποσοστό συμμετοχής των παραοικοκονομούντων σε κάθε εισοδηματικό κλιμάκιο , η οποία μειώνεται καθώς αυξάνει το εισόδημα . Η μείωση αυτή σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην αδυναμία της μεθόδου να εντοπίσει τους παραοικοκονομούντες καθώς αυξάνει το εισόδημα και μειώνεται , η ροπή για κατανάλωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

1.Γενικά

Η εξέταση μερικών βασικών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα του φορολογικού συστήματος είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε το πρόβλημα της φοροδιαφυγής πριν προχωρήσουμε σε μια τέτοια εξέταση, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στο φορολογικό μας σύστημα και γενικότερα στα Βασικά στοιχεία που πρέπει να χαρακτηρίζουν ένα «καλό» φορολογικό σύστημα . με βάση τη θεωρία και την εμπειρία , το βασικό χαρακτηριστικό ενός «καλού» φορολογικού συστήματος μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

α) Οικονομική αποτελεσματικότητα: Το φορολογικό σύστημα δεν πρέπει να παρεμποδίζει την αποτελεσματική κατανομή των οικ/κων πόρων.

β)Διοικητική απλότητα : Το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι απλό και φτηνό στην διαχείριση του .

γ)Ευκαμψία : Το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται εύκολα στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες .

δ)Πολιτική Υπευθυνότητας: Το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι σχεδιασμένο έτσι, ώστε οι φορολογούμενοι να μπορούν εύκολα να διαπιστώσουν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους. Με τον τρόπο αυτό το πολιτικό σύστημα θα αντανακλά με μεγαλύτερη ακρίβεια τις προτιμήσεις των πολιτών.

ε)Αμεροληψία: Το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι αμερόληπτο σε ότι αφορά τη σχετική μεταχείριση διαφορετικών ατόμων. Πρέπει δηλαδή να είναι δίκαιο.

Είναι γνωστό ότι τα πιο πάνω κριτήρια σε πολλές περιπτώσεις συγκρούονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα η προσπάθεια αναδιανομής μέσω του φορολογικού συστήματος συγκρούεται με την αρχή της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Το ίδιο μπορεί να ισχύει και για τη σχέση μεταξύ απλότητας και φορολογικής δικαιοσύνης. Η ταυτόχρονη ικανοποίηση των πιο πάνω κριτηρίων είναι στην πράξη ιδιαίτερα δύσκολη , γι' αυτό και η

κυβέρνηση πρέπει να επιλέξει εκείνα τα μέσα που θα της επιτρέψουν τον «κοινωνικά άριστο» συνδυασμό των διαφόρων κριτηρίων. Το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο σχεδιασμός ενός «καλού» φορολογικού συστήματος είναι ο προσδιορισμός της φορολογικής Βάσης . Μια από τις βασικότερες επιδιώξεις όλων σχεδόν των φορολογικών μεταρρυθμίσεων είναι η διερεύνηση της φορολογικής Βάσης . Στο σημείο αυτό τίθεται και το θέμα για το κατά πόσον υπερτερεί ή άμεση ή έμμεση φορολογία, για το πόσο πλατιά είναι η φορολογική Βάση , για το ποιές εξαιρέσεις και απαλλαγές δικαιολογούνται κ.ο.κ. Τα θέματα αυτά είναι πολύπλοκα και με μεγάλες αμφισβητήσεις τόσο στην θεωρία όσο και στην πράξη. Γενικά πάντως , γίνεται δεκτό ότι σε σχέση με την οικονομική αποτελεσματικότητα τη μικρότερη απώλεια, για την είσπραξη ενός συγκεκριμένου ποσού εσόδων, προκαλούν οι φόροι πλατιά Βάσης , διότι με τον τρόπο αυτό οι φορολογικοί συντελεστές να μπορεί να είναι χαμηλότεροι , και να προκαλούν έτσι μικρότερες επιπτώσεις . Για το αν υπερτερούν οι άμεσοι ή οι έμμεσοι φόροι το θέμα δεν είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένο , αν και οι πολλοί διακεκριμένοι οικονομολόγοι , θεωρούν ότι οι άμεσοι φόροι υπερτερούν γενικά των έμμεσων.

Ας δούμε πιο αναλυτικά κατά πόσον τα πιο πάνω κριτήρια ικανοποιούνται από το φορολογικό σύστημα που ισχύει στη χώρα μας .

α) Οικονομική αποτελεσματικότητα:

Ένα βασικό επιχείρημα των συζητήσεων για φορολογική μεταρρύθμιση στις χώρες του ΟΟΣΑ, αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι το κατά πόσον το φορολογικό σύστημα προωθεί την αποτελεσματική κατανομή των πόρων μιας οικονομίας , ελαχιστοποιεί στρεβλώσεις και επομένως , μεγιστοποιεί την αύξηση του εθνικού προϊόντος.. Το θέμα της επίδρασης των φόρων στην οικονομική αποτελεσματικότητα έχει προκαλέσει το μεγάλο ενδιαφέρον των οικονομολόγων τόσο από θεωρητικές όσο και από πρακτική άποψη. Είναι γνωστό ότι πολλοί φόροι μπορεί στην εφαρμογή τους να οδηγήσουν σε αποτελέσματα , αντίθετα από τα επιδιωκόμενα και να δημιουργήσουν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η περίπτωση της επίδρασης των φόρων στην προσφορά εργασίας και στις αρνητικές επιπτώσεις που έχουν οι μεγάλοι οριακοί συντελεστές. Η αρνητική επίπτωση στην προσφορά εργασίας εξαρτάται από την ελαστικότητα προσφοράς εργασίας, για την οποία δεν έχουμε εκτιμήσεις

στη χώρα μας. Η εμπειρία στις άλλες χώρες με λιγότερους περιορισμούς στην αγορά εργασίας έχει δείξει ότι η ελαστικότητα αυτή είναι μάλλον μικρή και μόνο για τις γυναίκες η τιμή της φαίνεται να είναι σχετικά μεγάλη εκεί όπου υπάρχουν σημαντικές ευκαιρίες για μερική απασχόληση .

Στην Ελλάδα όπου μέχρι πρόσφατα οι οριακοί φορολογικοί ήταν σχετικά υψηλοί , θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η επίδραση του φόρου εισοδήματος , στην κατανομή των πόρων ήταν αρνητική. Με τη μείωση όμως των οριακών συντελεστών , ήδη από το 1988, αλλά και με δεδομένα ότι οι υπάρχοντες υψηλοί οριακοί συντελεστές εφαρμόζονται σε σχετικά υψηλά εισοδήματα και κυρίως , λόγω της εκτεταμένης φοροδιαφυγής , στους μισθωτούς οι οποίοι δεν έχουν πολύ μεγάλη δυνατότητα προσαρμογής της προσφοράς εργασίας τους , η επίδραση δεν πρέπει να είναι σημαντική.

Ένα άλλο επιχείρημα εναντίον του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων είναι ότι παραβλάπτει τις αποταμιεύσεις και τις επενδύσεις .Γι' αυτό και πολλοί υποστηρίζουν ότι ο ΦΕΦΠ πρέπει να αντικατασταθεί από έναν φόρο στην κατανάλωση για την χώρα μας είναι αμφίβολο το αν υπάρχει αρνητική επίδραση του φορολογικού συστήματος στις αποταμιεύσεις και στις επενδύσεις . Όπως είναι γνωστό οι αποδόσεις των αποταμιεύσεων φορολογούνται μόνο για τις τραπεζικές καταθέσεις , ενώ οι αποδόσεις των ομολόγων είναι αφορολόγητες . Επιπλέον έχουν εντοπιστεί φορολογικά κίνητρα που ευνοούν τις επενδύσεις, με αποτέλεσμα η τελική φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων να μην είναι ιδιαίτερα μεγάλη . Με Βάση μάλιστα πρόσφατες έρευνες που δείχνουν ότι το φορολογικό σύστημα δεν φαίνεται να παίζει καθοριστικό ρόλο στις επενδύσεις θα ήταν ίσως υπερβολικό να υποθέσει κανείς ότι οι σημαντικές μειώσεις των φορολογικών συντελεστών που θεσπίστηκαν με νόμο το 1992να έχουν σημαντική επίδραση στις επενδύσεις.

β)Διοικητική απλότητα

Η είσπραξη φόρων και η διαχείριση του φορολογικού συστήματος γενικότερα , συνεπάγεται σημαντικό κόστος. Για το Ηνωμένο Βασίλειο οι εκτιμήσεις που έχουν γίνει ανεβάζουν το κόστος διαχείρισης του φορολογικού συστήματος στο 4% των φορολογικών εσόδων, ενώ για τις ΗΠΑ παρόμοιες εκτιμήσεις ανεβάζουν το κόστος στο 7% των εσόδων. Για την Ελλάδα δεν έχουν γίνει ανάλογες εκτιμήσεις , αλλά διαισθητικά μπορούμε να πούμε ότι το

κόστος είναι αρκετά μεγάλο με δεδομένη την πολυπλοκότητα του σημερινού φορολογικού συστήματος, τόσο στην άμεση όσο και στην έμμεση φορολογία και με την γενικότερη αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης.

Ένας φόρος πρέπει να είναι απλός για να γίνεται κατανοητός από τους φορολογούμενους αλλά και το κόστος διαχείρισής του να είναι μικρός. Ο ΦΕΦΠ στη χώρα μας , παρά τις βελτιώσεις των πρόσφατων τιμών , είναι ιδιαίτερα πολύπλοκος . Η νομοθεσία που διέπει τον φόρο μεταβάλλεται συχνά και είναι κατεσπαρμένη σε διάφορα νομοθετήματα , με αποτέλεσμα δύσκολα να γνωρίζει κανείς τη ακριβώς ισχύει. Έτσι πολλοί φορολογούμενοι είναι υποχρεωμένοι να προσφεύγουν σε ειδικούς με το αντίστοιχο κόστος , φυσικά. Ακόμη ο ΦΕΦΠ χρησιμοποιείται από την εκάστοτε κυβέρνηση ως μέσο άσκησης οικονομικής πολιτικής για την επίτευξη πολλαπλών στόχων. Έτσι έχουμε ένα ΦΕΦΠ που προβλέπει μια σειρά από απαλλαγές , εκπτώσεις και εξαιρέσεις , οι οποίες αποδυναμώνουν τη φορολογική βάση , κάνουν πολύπλοκο το φορολογικό σύστημα και διευκολύνουν τη φοροδιαφυγή . Θα πρέπει να σημειωθεί βέβαια ότι ορισμένες πρόσφατες ρυθμίσεις απλοποιούν σημαντικά το φορολογικό σύστημα και το κάνουν πολύ πιο εύκολο από άποψη διαχείρισης , τόσο για τους φορολογούμενους , όσο και για τις φορολογούσες αρχές.

Εκτός όμως από το ΦΕΦΠ και παρά τις αξιοσημείωτες βελτιώσεις που επέφερε το σύστημα της έμμεσης φορολογίας ο φόρος προστιθέμενης αξίας και ο τελευταίος δεν είναι ιδιαίτερα απλός , με αποτέλεσμα το κόστος για τη φορολογούσα αρχή και για το κοινωνικό σύνολο να είναι μεγάλο. Αν προσθέσουμε την ύπαρξη και των άλλων φόρων όμως το χαρτόσημο, ειδικού φόροι , ο φόρος τραπεζικών εργασιών , οι φόροι μεταβίβασης , τα διάφορα τέλη κ.α. καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το φορολογικό μας σύστημα εξακολουθεί να είναι αρκετά πολύπλοκο , με αποτέλεσμα όχι μόνο το κόστος να είναι μεγάλο, αλλά και η φοροδιαφυγή να διευκολύνεται.

γ) Ευκαμψία

Οι μεταβολές στο οικονομικό περιβάλλον επιβάλλουν πολλές φορές και την αλλαγή των φορολογικών συντελεστών , πράγμα που σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εύκολο να γίνει και σε άλλες δυσκολότερο . Ένα χαρακτηριστικό που συχνά αναφέρεται είναι ο σταθεροποιητικός ρόλος των προοδευτικών φόρων στην οικονομία. Όταν για παράδειγμα η οικονομία είναι

σε ύφεση , ίσως είναι επιθυμητό να μειωθούν τα φορολογικά έσοδα , ώστε να παρασχεθούν τα κατάλληλα κίνητρα για ανάκαμψη της οικονομίας. Αν ο πληθωρισμός είναι μικρός, τότε μια προοδευτική φορολογία παρέχει αυτόματη σταθεροποίηση , όταν τα εισοδήματα μειώνονται λόγω της ύφεσης , ο μέσος φορολογικός συντελεστής μειώνεται, ενώ , όταν υπάρχει ανάκαμψη και τα εισοδήματα αυξάνονται , ο μέσος φορολογικός συντελεστής αυξάνει. Όταν όμως υπάρχει σημαντικός πληθωρισμός , τότε η κατάσταση αλλάζει και υπάρχει το θέμα της τιμαριθμοποίησης .Σε περιόδους ύφεσης και πληθωρισμού η τιμαριθμοποίηση του φορολογικού συστήματος συμβάλλει στη σταθεροποίηση , ενώ σε περιόδους ανάκαμψης και πληθωρισμού η τιμαριθμοποίηση μειώνει την αυτόματη σταθεροποιητική επίδραση του φορολογικού συστήματος.

Στη χώρα μας , ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων μέχρι τώρα , αν και χαρακτηριζόταν από σχετική προοδευτικότητα , είχε μικρή μείωση και επομένως μικρή επίδραση στη συνολική οικονομική δραστηριότητα. Οι πρόσφατες μεταβολές, αν και φαίνεται να διευρύνουν την φορολογική Βάση , αυτή αφορά κυρίως τους μισθωτούς. Οι μεγάλες κατηγορίες εισοδηματιών , όπως «έμποροι» , «ελεύθεροι επαγγελματίες» , το θέμα διερεύνησης της φορολογικής βάσης , που μπορεί να αντιμετωπιστεί κυρίως από τον περιορισμό της φοροδιαφυγής , παραμένει ακόμα άγνωστο. Σε ότι αφορά τη έμμεση φορολογία , ή μάλλον πολύ περιορισμένοι προοδευτικότητά της δεν φαίνεται να μπορεί να προσδώσει στο σύστημα την απαραίτητη ευκαμψία και προσαρμοστικότητα , ανάλογα με την επικρατούσα οικονομική συγκυρία. Πέρα όμως από τις αυτόματες σταθεροποιητικές ιδιότητες ενός φορολογικού συστήματος , μεγάλη σημασία έχει και η δυνατότητα εύκολης προσαρμογής του στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες .η μεταβολή των φορολογικών συντελεστών είναι πολλές φορές δύσκολη για πολιτικούς ή άλλους λόγους γι' αυτό και πρέπει , όπου είναι δυνατό το σύστημα να ξεπερνά αυτό το πρόβλημα με ενδογενείς ή άλλους μηχανισμούς, όπως π.χ η αυτόματη τιμαριθμοποίηση της φορολογικής Βάσης στην ακίνητη περιουσία ή στο φορολογικό σύστημα γενικότερα . Το Ελληνικό φορολογικό σύστημα δεν φαίνεται να διαθέτει αυτές τις ιδιότητες , αφού και η φορολογική Βάση , ιδιαίτερα στην άμεση φορολογία είναι μικρή , αλλά και η τιμαριθμοποίηση του είναι ανύπαρκτη ή γίνεται μόνο περιπτωσιακά. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι

οι περισσότερες από τις πρόσφατες ρυθμίσεις δεν κάνουν καμία αναφορά στο θέμα της τιμαριθμοποίησης του φορολογικού συστήματος.

δ) Αμεροληψία

Με τον όρο αμεροληψία εννοούμε ότι το φορολογικό σύστημα είναι αμερόληπτο και «δίκαιο» στην κατανομή των φορολογικών βαρών. Οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν δύο έννοιες φορολογικής δικαιοσύνης : την οριζόντια φορολογική ισότητα και την κάθετη φορολογική ισότητα. Η πρώτη έννοια κατανοείται όταν τα άτομα που έχουν την ίδια φοροδοτική ικανότητα έχουν και την ίδια φορολογική μεταχείριση, ενώ η δεύτερη αρχή ικανοποιείται , όταν η φορολογική επιβάρυνση των ατόμων διαφέρει για άτομα που έχουν διαφορετική φοροδοτική ικανότητα. Το θέμα του ορισμού φοροδοτικής ικανότητας δεν είναι απλό , αλλά στην πράξη έχει επικρατήσει να θεωρείται ως Βασικός δείκτης το εισόδημα του φορολογούμενου, αφού ληφθούν υπόψη και ορισμένες άλλες πλευρές , όπως η πηγή του εισοδήματος , η υγεία , η οικογενειακή κατάσταση του φορολογούμενου κ.α.

Αν εξετάσουμε το Ελληνικό φορολογικό σύστημα , θα παρατηρήσουμε ότι οι αρχές αυτές ικανοποιούνται . Η ευρύτητα διαδεδομένη φοροδιαφυγή αλλά και πολλές από τις απαλλαγές και εκπτώσεις που υπήρχαν παραβίαζαν την αρχή της οριζόντιας φορολογικής ισότητας . Τα μέτρα που θεσπίστηκαν το 1992 βελτιώνουν το σύστημα από άποψη οριζόντιας φορολογικής ισότητας αφού καταργούνται οι περισσότερες εκπτώσεις και απαλλαγές που ίσχυαν μέχρι πριν από λίγο, αλλά δεν λύνουν οριστικά το πρόβλημα. Ίσως όμως η μεγαλύτερη παραβίαση της αρχής αυτής να προέρχεται από τη μεγάλη φοροδιαφυγή και αφορά τη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ μισθωτών και μη μισθωτών , αφού οι πρώτοι έχουν ελάχιστες δυνατότητες φοροδιαφυγής. Επιπλέον η φοροδιαφυγή φαίνεται να παραβιάζει και την αρχή της κάθετης φορολογικής ισότητας , αφού, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις , αυτή εντοπίζεται κυρίως στα μεσαία και ανώτερα εισοδηματικά στρώματα.

Σε ότι αφορά την αναδιανεμπτική επίδραση του φορολογικού συστήματος γενικότερα αλλά και της φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων ειδικότερα, αυτή είναι πολύ περιορισμένη , όπως έχουν δείξει σχετικές μελέτες και φαίνεται να γίνεται ακόμη μικρότερη με τις πρόσφατες αλλαγές . Αλλά και οποιαδήποτε αναδιανομή , γίνεται αυτή είναι κυρίως μεταξύ μισθωτών και με δεδομένη και την ακολουθούμενη από την κυβέρνηση

εισοδηματική πολιτική η σχέση της φορολογικής επιβάρυνσης μισθωτών και μη μισθωτών χειροτερεύει .

ε) Πολιτική υπευθυνότητα

Με τον όρο πολιτική υπευθυνότητα εννοούμε ότι το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι διαφανές , να γνωρίζει ο πολίτης τι ακριβώς πληρώνει σε φόρους και τι πληρώνουν οι άλλοι. Η μη τιμαριθμοποίηση , για παράδειγμα , της φορολογικής κλίμακας οδηγεί σε αύξηση των φορολογικών εσόδων , ενώ τα πραγματικά εισοδήματα αυξάνουν . Έτσι με τη δημοσιονομική απορρόφηση αυξάνει η φορολογική επιβάρυνση κατά τρόπο που δεν είναι προφανής. Το ίδιο μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ισχύσει για την έμμεση φορολογία, αφού ο φορολογούμενος δεν αντιλαμβάνεται πλήρως το ποσό του φόρου που πληρώνει ή και να ακόμη συμβαίνει αυτό , το αισθάνεται σε πολύ μικρότερο βαθμό σε σχέση με τη φορολογία εισοδήματος. Τέλος , να άλλο στοιχείο που πρέπει να χαρακτηρίζει το φορολογικό σύστημα είναι η βεβαιότητα για το τι θα γίνει μελλοντικά χωρίς σαν αιφνιδιάζεται ο φορολογούμενος από αποφάσεις που συχνά μεταβάλλουν τους κανόνες του παιχνιδιού και τη συμπεριφορά ατόμων και επιχειρήσεων . Στη χώρα μας φυσικά , θα έλεγε κανείς , είναι ο κανόνας και η απουσία ουσιαστικής ενημέρωσης του πολίτη και διαλόγου είναι το σύνηθες φαινόμενο.

Από τις πιο πάνω παρατηρήσεις γίνεται σαφές πως το Ελληνικό φορολογικό σύστημα δύσκολα ικανοποιεί τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν ένα «σωστό» φορολογικό σύστημα. Αν προστεθεί και η αναποτελεσματική οργάνωση των Υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών , σε συνδυασμό με τις φήμες και όχι μόνο , για εκτεταμένα φαινόμενα δωροδοκιών και πολλαπλών παρεμβάσεων , γίνεται φανερό ότι το φορολογικό μας σύστημα χρειάζεται ριζικές τομές , ιδιαίτερα στο χώρο της οργάνωσης και λειτουργίας των φορολογικών υπηρεσιών.

2. Πηγές εισοδήματος και φοροδιαφυγή

Εξετάζοντας το θέμα της φοροδιαφυγής έχει σημασία να εξετάσουμε μερικά από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής Οικονομίας και του φορολογικού μας συστήματος. Είναι γενικά παραδεκτό ότι οι δομές της χώρας μας πλησιάζουν περισσότερο προς εκείνες μιας αναπτυσσόμενης παρά μιας αναπτυγμένης οικονομίας. Ένα στοιχείο, που έχει τονιστεί με

έμφαση , είναι ότι το σύνολο μισθών της οικονομίας είναι γύρω στο 50% του εθνικού προϊόντος , ενώ στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες το αντίστοιχο ποσοστό φτάνει ή και ξεπερνά το 80% .Το στοιχείο αυτό γίνεται φανερό και από τις φορολογικές δηλώσεις που συμπληρώνονται κάθε χρόνο. Για παράδειγμα, τα στοιχεία για το οικονομικό έτος 1990 είναι αποκαλυπτικά . Από τις 2.655.445 δηλώσεις φορολογίας εισοδήματος φυσικών προσώπων που υποβλήθηκαν στο Υπουργείο Οικονομικών το 1991 ,οι 1.041.049 αφορούν εισοδήματα από μη μισθωτές υπηρεσίες. Ο αριθμός αυτός δείχνει ξεκάθαρα πόσο δύσκολο είναι για τις φορολογικές αρχές να ελέγχουν την ειλικρίνεια όλων αυτών των δηλώσεων. Η δυσκολία αυτή γίνεται ακόμη μεγαλύτερη από το γεγονός ότι οι φορολογικές αρχές δεν έχουν ουσιαστική δυνατότητα ελέγχου της περιουσιακής κατάστασης των φορολογουμένων, για να δουν αν αυτή συμβιβάζεται με τα δηλούμενα εισοδήματα.

Εκείνο όμως που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι να δούμε το μέσο κατά φορολογούμενο δηλούμενο εισόδημα .Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μισθωτοί κατά μέσον όρο, δηλώνουν πολύ μεγαλύτερα εισοδήματα από όλες τις άλλες κατηγορίες φορολογουμένων , πιο συγκεκριμένα , οι μισθωτοί δηλώνουν περίπου οκτώ φορές περισσότερο εισόδημα σε σχέση με τους ελεύθερους επαγγελματίες. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι το 46% των εισοδημάτων που δηλώνουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες προέρχεται από μισθωτές υπηρεσίες και μόνο το 33% από την άσκηση επαγγέλματος . Εξίσου χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι οι έμποροι –Βιομήχανοι –Βιοτέχνες δηλώνουν, κατά μέσο όρο , εισόδημα κατώτερο από εκείνο όχι μόνο του μισθωτού αλλά και του συνταξιούχου.

Αν και τα στοιχεία αυτά , σε μέσους όρους , δεν αποδίδουν την ακριβή εικόνα , είναι ίσως ενδεικτικά για το που μπορεί να εντοπιστεί το μεγαλύτερο μέρος της φοροδιαφυγής στη φορολογία εισοδήματος. Για να αποκτήσουμε μια συγκεκριμένη εικόνα για το ποιοι δηλώνουν εισοδήματα και πληρώνουν φόρους εισοδήματος θα χρησιμοποιήσουμε τον πίνακα 4.1 που αναφέρεται στην κατανομή , κατά κλιμάκια εισοδήματος , των εισοδημάτων που προέρχονται από εμπορικές , Βιοχημικές και γεωργικές επιχειρήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1

Αριθμός φορολογουμένων και δηλωθέν εισόδημα από εμπορικές , βιομηχανικές και γεωργικές επιχειρήσεις κατά κλιμάκια εισοδήματος.

Κλιμάκια εισοδήματος (σε χιλ. δρχ.)	Αριθμός φορολογουμένων	Αθροιστική συχνότητα	Δηλωθέν εισόδημα	%
Κάτω από 50	46.568	5,5	1.250	0,1
-//- -//- 100	96.839	11,4	4.947	0,6
-//- -//- 150	145.894	17,3	11.011	1,4
-//- -//- 200	190.777	22,6	18.799	2,4
-//- -//- 300	272.091	32,2	38.890	5,1
-//- -//- 400	343.266	40,7	63.565	8,3
-//- -//- 500	407.348	48,3	92.080	12,0
-//- -//- 1000	619.797	73,5	243.571	31,9
-//- -//- 2000	759.605	90,0	437.709	57,4
Πάνω-//- 2000	83.563	99,9	324.612	42,5

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

Είναι φανερό ότι το 73,5% των φορολογούμενων δηλώνουν εισόδημα κάτω του ενός εκατομμυρίου , που αντιστοιχεί στο 3,2% του συνολικού δηλωθέντος εισοδήματος , και το 90% των φορολογουμένων δηλώνουν εισόδημα κάτω των δύο εκατ. Ο καθένας, που αντιστοιχεί στο 57% περίπου του συνολικού δηλωθέντος εισοδήματος από τις πηγές που αναφέραμε. Τέλος, μόνο 83.563 φορολογούμενοι δηλώνουν εισόδημα από εμπορικές Βιομηχανικές και γεωργικές επιχειρήσεις πάνω από δύο εκατομ. Που αντιστοιχεί στο 43% περίπου του εισοδήματος , αυτής της κατηγορία . Αν και η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει όλες τις μικροεπιχειρήσεις και βιοτεχνίες , το ιδιαίτερα χαμηλό εισόδημα, που δηλώνεται, φανερώνει ότι ο χώρος αυτός πρέπει να χαρακτηρίζεται από μεγάλη φοροδιαφυγή. Παρά τις ενδείξεις αυτές, συστηματικές μελέτες και έρευνες για τη φοροδιαφυγή δεν έχουν γίνει στη χώρα μας και περιοριζόμαστε αναγκαστικά στα πιο πάνω δεδομένα. Σίγουρα τα στοιχεία αυτά είναι τελείως ενδεικτικά και δεν μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την εκτίμηση της έκτασης του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Παρ' όλα αυτά δίνουν μια ιδέα για τις περιοχές όπου το φαινόμενο πρέπει να εξαφανιστεί .

3. Συμπεράσματα και διαπιστώσεις.

Από την πιο πάνω παρουσίαση μερικών βασικών χαρακτηριστικών του φορολογικού μας συστήματος, γίνεται φανερό ότι οι αδυναμίες που αυτό παρουσιάζει είναι σημαντικές και συντελούν στην ανάπτυξη της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Η πολυνομία, οι ασάφειες πολλών διατάξεων, η ανεπαρκής και αναποτελεσματική οργάνωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών, η γενικότερη πεποίθηση του κοινού ότι το φορολογικό μας σύστημα είναι άδικο και οι συχνές ρυθμίσεις οφειλόμενων φόρων, είναι φαινόμενα ευδημικά πλέον στην Ελληνική Οικονομία. Τα φαινόμενα αυτά, σε συνδυασμό με τις αδυναμίες του τραπεζικού μας συστήματος, τις αδυναμίες των ελεγκτικών αρχών και τις διαρθρωτικές αλλαγές που συντελούνται στην οικονομία μας, έχουν οδηγήσει πλήθος ατόμων και επιχειρήσεων στη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία και ένα μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, ιδιαίτερα μικρών στο να βρουν τη φοροδιαφυγή όχι μόνο ως μια επιπλέον πηγή πλουτισμού, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις ως μέσο επιβίωσης.

Κατά γενική ομολογία, η σημερινή κατάσταση θεωρείται από όλους σχεδόν τους φορείς και την κοινή γνώμη γενικότερα, ως δυσάρεστη και η ανάγκη για αντιμετώπιση των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας κρίνεται ως λίαν επιτακτική. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η σοβαρότητα του προβλήματος δεν μπορεί και δεν πρέπει να οριοθετηθεί μόνο με βάση τις επιπτώσεις των φαινομένων στα φορολογικά έσοδα, κάτι που φαίνεται να κυριαρχεί σε όλες τις προσπάθειες αντιμετώπισής τους. Δεν είναι υπερβολικό να τονιστεί ότι η αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής έχει σημαντικές επιπτώσεις σε άλλους τομείς, πέρα από τα φορολογικά έσοδα, όπως η διάρθρωση και το μέγεθος των επιχειρήσεων, η απασχόληση, η συμπεριφορά ατόμων και κράτους κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

1.Εισαγωγή

Είναι γενικά αποδεκτό , ότι η φοροδιαφυγή είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη στη χώρα μας είναι επίσης πολύ γνωστό ότι μια μεγάλη ποικιλία εκτιμήσεων για το μέγεθος , τις μορφές και τα αίτια που την προκαλούν κυκλοφορούν και σχολιάζονται καθημερινά από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και έχουν φθάσει στο σημείο να αποτελούν κυρίαρχα θέματα κριτικής της εκάστοτε ακολουθούμενης φορολογικής πολιτικής. Παρ' όλα αυτά ελάχιστες έρευνες έχουν γίνει, ως τώρα, για τη μέτρηση του μεγέθους και αυτές που έχουν γίνει δεν φαίνεται να είναι πολύ αξιόπιστες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η μέτρηση και η διερεύνηση των αιτιών της φοροδιαφυγής είναι πολύ δύσκολη υπόθεση. Και αυτό όχι μόνο γιατί η φοροδιαφυγή είναι πολύπλοκο φαινόμενο που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, οικονομικούς και μη οικονομικούς , αλλά γιατί μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει σοβαρή και συστηματική ερευνητική δουλειά , που συνεπάγεται σημαντικό κόστος σε χρόνο και σε χρήμα , πολύχρονη εμπειρία και ευρύτητα γνώσεων. Επιπλέον, μια τέτοια προσπάθεια προσκρούει συνήθως στην έλλειψη αποφασιστικότητας θέλησης και εποικοδομητικής συνεργασίας , για να ξεπεραστούν τα εμπόδια που εγείρουν ομάδες συμφερόντων και καθιερωμένοι τρόποι συμπεριφοράς που ενδεχομένως θα βγούν από τα αποτελέσματά της.

Σε γενικές γραμμές μπορεί να λεχθεί ότι οι προσπάθειες που έχουν αναληφθεί μέχρι σήμερα είναι επιλεκτικές και αναφέρονται μόνο σε ορισμένες πλευρές του προβλήματος. Ακόμη και στο διεθνές επίπεδο , όπου αρκετές μελέτες μέτρησης της φοροδιαφυγής έχουν δει το φώς της δημοσιότητας που προσπάθειες περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά στη μέτρηση της φοροδιαφυγής που συνδέεται με τη φορολογία εισοδήματος. Ιδιαίτερα στη χώρα μας , όπου το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα εκτεταμένο και συνδέεται με τους ταμειυτικούς στόχους και τη δομή ολόκληρου του φορολογικού μας

συστήματος , η μέτρηση της συνολικής φοροδιαφυγής και η ανάλυση των συγκεκριμένων αιτιών που την προκαλούν ουσιαστικά παραμένουν αδιερεύνητα θέματα . Ακόμη και σε πιο πρόσφατες μελέτες, όπου επιχειρείται η μέτρηση της φοροδιαφυγής για ένα μεγάλο σχετικά αριθμό φόρων, η συνολική φοροδιαφυγή προσεγγίζεται σαν ένα απλό άθροισμα των επιμέρους εκτιμήσεων , ενώ η ανάλυση των αιτιών που την προκαλούν παραμένουν σε μια διαισθητική περιγραφή γενικών και παράλογων υποθέσεων , χωρίς καμία εμπειρική επιβεβαίωση ή και στατιστική επαλήθευση. Με την επίγνωση των παραπάνω δυσκολιών θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε και εκτός πραγματικότητας να επιχειρήσουμε μια πλήρη και συστηματική διερεύνηση του φαινομένου στα στενά χρονικά περιθώρια αυτής της μελέτης. Η προσπάθειά μας σε αυτό το κεφάλαιο είναι να συνοψίσουμε και να αξιολογήσουμε τα συμπεράσματα των διαθέσιμων μελετών σε αυτή τη Βάση: Να αποπειραθούμε μια προσεγγιστική εκτίμηση του ύψους της φοροδιαφυγής σε τάξεις μεγέθους , για τους κυριότερους φόρους και να επισημάνουμε τα σημαντικότερα κενά της διαθέσιμης πληροφόρησης και ερευνητικής υποδομής και να περιγράψουμε μεθοδολογικές κατευθύνσεις για μια συνθετική εκτίμηση της φοροδιαφυγής που πρέπει να αναληφθεί στη συνέχεια στα πλαίσια μιας άλλης ερευνητικής προσπάθειας.

Ακολουθώντας την διεθνή εμπειρία και πρακτική , το πρώτο μας βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι να εξετάσουμε χωριστά το μέγεθος , τις μορφές και τις κύριες αιτίες που συνδέονται με τους άμεσους φόρους στη χώρα μας. Στο τρίτο τμήμα η προσοχή μας στρέφεται στην εξέταση των ίδιων θεμάτων αναφορικά με τους έμμεσους φόρους . Στο τέταρτο τμήμα καταλήγουμε σε ορισμένα γενικά συμπεράσματα, ως προς το αντικείμενο και τη σκοπιά εξέτασης συγκεκριμένων θεμάτων που θα ανακαλυφθούν σε επόμενα κεφάλαια. Σε κάθε περίπτωση , τέλος , η προσπάθεια μας αποβλέπει στην επισήμανση προβλημάτων και θεμάτων που απαιτούν έρευνα αλλά ταυτόχρονα παραμένουν για μελλοντική διερεύνηση.

2. Η φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους.

Με βάση την κατάταξη του Υπουργείου Οικονομικών , στους άμεσους φόρους περιλαμβάνεται μια μεγάλη ποικιλία φόρων και ειδικών επιβαρύνσεων, που επιβάλλονται με διάφορους τρόπους στο εισόδημα και

στην περιουσία των ιδιωτών και των επιχειρήσεων . Σημαντικότερος από πλευράς εσόδων είναι αναμφίβολα ο φόρος στο εισόδημα των φυσικών προσώπων σύμφωνα με το οποίο φορολογούνται και τα κέρδη των ομορρυθμών και ετερορρυθμών εταιριών καθώς και των εταιριών περιορισμένης ευθύνης . Όπως δείχνουν τα στατιστικά στοιχεία , τα έσοδα από το φόρο αυτό αντιπροσωπεύουν το 62,7% των συνολικών κερδών του Κρατικού Προϋπολογισμού από τους άμεσους φόρους το 1988. Το αντίστοιχο ποσοστό για το 1991 μειώθηκε σε 51,3 % αλλά η έλλειψη αυτή ερμηνεύεται κυρίως από τη γρήγορη αύξηση των εσόδων στους άλλους φόρους που επιβάλλονται στο εισόδημα και κατά ένα μικρό μέρος μόνο στις θεσμικές ρυθμίσεις που έγιναν σε αυτή την περίοδο και είχαν ως αποτέλεσμα τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των εσόδων από αυτή την πηγή . Ακολουθεί ο φόρος εισοδήματος νομικών προσώπων , οποίος επιβάλλεται στα μη διανεμόμενα κέρδη των ημεδαπών ανώνυμων εταιρειών και συνεταιρισμών και στα συνολικά κέρδη των αλλοδαπών ανώνυμων εταιρειών , των δημοσίων , δημοτικών και κοινοτικών επιχειρήσεων , καθώς και κάθε άλλης νομικής μορφής επιχειρήσεων ή ενώσεών τους. Τα έσοδα από το φόρο αυτό αυξήθηκαν από 73,3 δις το 1988, σε 194,1 δις το 1991, διαμορφώνοντας έτσι τη σχετική τους θέση , στα συνολικά έσοδα από τους άμεσους φόρους κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από ότι το 1988 . Ιδιαίτερη σημασία από πλευράς συμβολής στα συνολικά έσοδα της άμεσης φορολογίας έχει αποκτήσει ο πρόσφατος επιβληθείς φόρος στο εισόδημα από τόκους τραπεζικών καταθέσεων και ομολόγων , ο οποίος απέδωσε 10,5% των συνολικών εσόδων από άμεσους φόρους το 1991. Αντίθετα οι παραδοσιακοί και από μακρού επιβαλλόμενοι φόροι επί της περιουσίας , σε συνδυασμό με το γνωστό φόρο ακίνητης περιουσίας , εξακολουθούν να αντιπροσωπεύουν ένα μικρό και σχετικά σταθερό ποσοστό των συνολικών κερδών της άμεσης φορολογίας.

Ο φόρος ακίνητης περιουσίας και μια μεγάλη σειρά ειδικών τελών και εισφορών , που στο μεγαλύτερο μέρος τους αποτελούν πρόσθετη φορολογική επιβάρυνση του εισοδήματος εξ οικοδομών , ταξινομούνται ως ιδιαίτερη κατηγορία άμεσων φόρων , επειδή τα έσοδά τους εισπράττονται για λογ/μό τρίτων , στους οποίους και αποδίδονται από το κράτος. Τα έσοδα αυτής της κατηγορίας αντιπροσωπεύουν ένα μικρό ποσοστό των συνολικών εσόδων της

άμεση φορολογία , που παρέμεινε σταθερό στο 2,6% το 1991, όσο ήταν και ο 1998 . Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι με εξαίρεση τον ΦΑΠ , οι περισσότεροι φόροι αυτής της κατηγορίας βεβαιώνονται και εισπράττονται μαζί με το φόρο εισοδήματος ενώ η απόδοσής τους σε έσοδα εξαρτάται από το μέγεθος και τον τρόπο υπολογισμού του εισοδήματος από την αντίστοιχη πηγή, με αποτέλεσμα να μην παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον υπολογισμό της πιθανής φοροδιαφυγής.

Μια άλλη κατηγορία εσόδων , η οποία φαίνεται να παραμένει επίσης σταθερή σε σχετικούς όρους , αποτελείται από τους φόρους εισοδήματος και περιουσίας παρελθουσών οικονομικών χρήσεων . Προφανώς , η κατηγορία αυτή δεν στηρίζεται σε διαφορετικούς φορολογικούς νόμους. Το ενδιαφέρον στοιχείο της , όμως, είναι ότι προσφέρει μια προσεγγιστική βάση για τον υπολογισμό των χρονικών υστερήσεων που παρατηρούνται για την πλήρη απόδοση των αντίστοιχων φόρων .Επίσης σε συνδυασμό με την επόμενη κατηγορία εσόδων, η οποία αναφέρεται στις εισπράξεις από πρόστιμο , προσαυξήσεις και χρηματικές ποινές, επιτρέπει τον ενδεικτικό υπολογισμό των απωλειών από τόκους που οφείλονται στη χρονική καθυστέρηση καταβολής των φόρων σαν μια άλλη μορφή φοροδιαφυγής. Από τα στατιστικά στοιχεία διαπιστώνεται ότι τα έσοδα αυτής της κατηγορία αντιπροσωπεύουν ένα αξιόλογο ποσοστό των εσόδων που εισπράττονται από τους αντίστοιχους φόρους κάθε χρονιά . Για παράδειγμα το 1991 αντιστοιχούσαν στο 6% περίπου των εσόδων του ΦΕΦΠ και στο 11,3% των εσόδων του ΦΕΝΠ. Προφανώς η σχετική θέση των εσόδων παρελθόντων ετών θα ήταν ακόμη σημαντικότερη , αν υπολογιστεί ως ποσοστό των εσόδων που εισπράχθηκαν από τους αντίστοιχους φόρους στο έτος του αυτά αναφέρονται . Το πρακτικό συμπέρασμα από αυτές τις παρατηρήσεις είναι ότι οι φόροι παρελθόντων ετών θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη με τον κατάλληλο τρόπο και μπορεί να επηρεάζουν σημαντικά τις εκτιμήσεις για το μέγεθος της φοροδιαφυγής . Το θέμα αυτό δεν φαίνεται να έχει τύχει της δέουσας προσοχής στις σχετικές έρευνες, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Η τελευταία κατηγορία εσόδων αναφέρεται σε μια πολυπληθή ομάδα μικρών φόρων και ειδικών επιβαρύνσεων , χωρίς ιδιαίτερη σημασία και σχέση με το πρόβλημα της φοροδιαφυγής.

Τα έσοδα από τους φόρους και τις επιβαρύνσεις αυτές αντιπροσωπεύουν το 59% των συνολικών εσόδων της άμεσης φορολογίας το 1988, αλλά το αποτέλεσμα αυτό οφειλόταν κυρίως στις εισπράξεις από ένα έκτακτο φόρο που είχε επιβαρύνει το εισόδημα των νομικών προσώπων εκείνου του έτους το 1991 ο φόρος αυτός δεν υπήρχε και το ποσοστό των εσόδων από τους λοιπούς άμεσους φόρους περιορίστηκε στο φυσιολογικό επίπεδο.

Με βάση τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν , συμπεραίνουμε ότι το ενδιαφέρον για την μέτρηση της φοροδιαφυγής στους άμεσους φόρους εντοπίζεται , κυρίως στο φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων , στο φόρο ακίνητης περιουσίας και στους παραδοσιακούς φόρους περιουσίας. Πριν προχωρήσουμε όμως στην εξέταση των μετρήσεων , είναι σκόπιμο να αναφερθούμε συνοπτικά στις πηγές των εισοδημάτων για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις για μεγάλη έκταση φοροδιαφυγής και στους κύριους λόγους που την προκαλούν.

2.1 Πηγές και λόγοι φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία.

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, η φοροδιαφυγή στο ΦΕΦΠ πρέπει να είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη .Αυτό οφείλεται στο μεγάλο πλήθος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων όπου ο έλεγχος από τις φορολογικές αρχές , είναι πολύ δύσκολος , στην πολυπλοκότητα των σχετικών διατάξεων για τον προσδιορισμό του φορολογητέου εισοδήματος , στη διοικητική ανεπάρκεια και την ατελή οργάνωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών και σε θεσμικούς περιορισμούς , όπως η έλλειψη κτηματολογίου, το τραπεζικό απόρρητο κ.λ.π. που δυσχεραίνουν σημαντικά τον αποτελεσματικό έλεγχο των φορολογικών δηλώσεων.

Αν και η φοροδιαφυγή παρατηρείται σε όλες τις κατηγορίες εισοδημάτων η έκτασή της ποικίλλει ανάλογα με την πηγή προέλευσης των εισοδημάτων. Για παράδειγμα ,η φοροδιαφυγή των εισοδημάτων που προέρχονται από μισθωτές υπηρεσίες δεν φαίνεται να είναι τόσο μεγάλη όσο η φοροδιαφυγή από εμπορικές Βιοτεχνικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις και από ελεύθερα επαγγέλματα. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό , αλλά παρατηρείται και σε πολλές άλλες χώρες.

Η φοροδιαφυγή στο ΦΕΝΠ είναι τελείως διαφορετικής μορφής από ότι είναι στα φυσικά πρόσωπα , ο ΦΕΝΠ αφορά κυρίως τις ανώνυμες εταιρείες , οι οποίες , λόγω μεγέθους και καλύτερης οργάνωσης από ότι οι μικρές επιχειρήσεις , καταφεύγουν σε άλλες μεθόδους φοροδιαφυγής , όπως υπερτιμολογήσεις , υπερτιμήσεις εισροών , υποτιμήσεις απογραφής κ.α. Τέλος μια άλλη δυνατότητα εισφοροδιαφυγής και φοροδιαφυγής , που ακολουθείται από πολλές μεταποιητικές επιχειρήσεις, είναι η ανάθεση παραγωγής «φασών» . Με τη μέθοδο αυτή αποφεύγονται αποκλειστικές εισφορές και η φοροδιαφυγή φαίνεται πιο εύκολη, αφού και ο όγκος της παραγωγής και το ύψος των πωλήσεων προσδιορίζεται δυσκολότερα.

Η φοροδιαφυγή στο φόρο κληρονομιών , δωρεών και γονικών παροχών πρέπει να έχει περιοριστεί σημαντικά μετά την επέκταση του αντικειμενικού προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων. Στο φόρο ακίνητης περιουσίας (ΦΑΠ) , ο οποίος καταργήθηκε πρόσφατα, η φοροδιαφυγή πρέπει να ήταν πολύ εκτεταμένη , αφού πολλοί δεν υπέβαλλαν δήλωση και όσοι υπέβαλλαν δήλωση , δήλωναν χαμηλότερα από την πραγματική αξία της ακίνητης περιουσίας .

2.2 μετρήσεις φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία .

Όπως προαναφέραμε , η εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής είναι αρκετά δύσκολη υπόθεση , όπως δείχνει και η διεθνής εμπειρία .

Στη χώρα μας , αν , και το πρόβλημα θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό , ελάχιστες προσεγγίσεις έχουν γίνει. Πιο χαρακτηριστικό είναι ίσως το γεγονός ότι όχι μόνο το Υπουργείο Οικονομικών , αλλά ούτε κανένας άλλος δημόσιος φορέας έχει ασχοληθεί με την συστηματική διερεύνηση του θέματος. Από τις μελέτες που είναι σε γνώση μας θα αναφερθούμε σε δύο από αυτές . Η πρώτη είναι εκείνη που έγινε από το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, από σχετικά πολυπληθή ερευνητική ομάδα(Καλυβιανάκη κα.) και απέβλεπε στη μέτρηση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Σε ότι αφορά την παραοικονομία, υπάρχουν κάποιες αμφιβολίες για την ορθότητα των εκτιμήσεων της ομάδας , αφού η μάλλον πιο συστηματική μελέτη με Βάση τα ίδια στοιχεία , τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς που παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια , καταλήγει σε διαφορετικές εκτιμήσεις . Σε ότι αφορά την φοροδιαφυγή , στην οποία θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά, η μετρησή της ,

κατά τη γνώμη μας , πάσχει από αρκετές αδυναμίες , που κάνουν τελικά τα συμπεράσματα της έρευνας όχι ιδιαίτερα αξιόπιστα , τουλάχιστον σε ότι αφορά την πηγή προέλευσης της. Πιο συγκεκριμένα.

Για την εκτίμηση της φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία χρησιμοποιήθηκε μια συνάρτηση φορολογικών εσόδων της μορφής Cobb-Douglas. Τα στοιχεία στα οποία βασίστηκαν οι εκτιμήσεις ήταν εκείνα των δηλώσεων του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων και προσαρμοσμένα εθνικολογιστικά στοιχεία. Η απόκλιση που προέκυψε από τη σύγκριση μεταξύ της φορολογικής υποχρέωσης με βάση τις δηλώσεις του ΦΕΦΠ και των προσαρμοσμένων εθνικολογιστικών στοιχείων , θεωρήθηκε ως φοροδιαφυγή.

Με τη μέθοδο αυτή εκτιμήθηκε ότι την περίοδο 1970-1986 το μέγεθος της φοροδιαφυγής, συνυπολογίζονταν και τα εισοδήματα από την παραοικονομία , έφτασε στα 650 δις. Το μέγεθος της φοροδιαφυγής, χωρίς να συνυπολογίζεται το εισόδημα από την παραοικονομία , ήταν 470 δις .Η διαφορά των 180 δις αποδίδεται στη φοροδιαφυγή που προέρχεται από την παραοικονομία. Με το ίδιο υπόδειγμα έγινε προσπάθεια εκτίμησης της φοροδιαφυγής για το 1986 μόνο. Για το έτος αυτό, το ύψος της φοροδιαφυγής εκτιμήθηκε στα 280 δις συμπεριλαμβανομένης και της φοροδιαφυγής από την παραοικονομία. Χωρίς την τελευταία , το ύψος της φοροδιαφυγής , εκτιμήθηκε στα 200 δις. Το ποσό αυτό είναι αρκετά μεγάλο αν συγκριθεί με τα συνολικά φορολογικά έσοδα από ΦΕΦΠ που εισπράχθηκαν το 1986 και τα ποία ήταν 225 δις δρχ. Με άλλα λόγια η φοροδιαφυγή ήταν το 90% περίπου των φορολογικών εσόδων της ΦΕΦΠ το έτος αυτό.

Αν και από την εξέταση της πιο πάνω μελέτης δεν μπορεί να δει κανείς πως έγιναν οι εκτιμήσεις , η άποψη μας είναι ότι το ποσό ίσως είναι υπερκτιμημένο , αφού τα εισοδήματα από την επίσημη οικονομία πρέπει να δηλώνονται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους , με εξαίρεση εκείνη της γεωργίας. Από την άλλη πλευρά, η φοροδιαφυγή από την παραοικονομία ίσως είναι υπερκτιμημένη , χωρίς όμως γι' αυτό να έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία. Αν παρά τις επιφυλάξεις αυτές, δεχτούμε ότι το συνολικά εκτιμώμενο μέγεθος της φοροδιαφυγής δεν αποκλίνει σημαντικά από το πραγματικό , γίνεται φανερό ότι ο περιορισμός του φαινομένου μπορεί να έχει σημαντική επίδραση στα φορολογικά έσοδα και τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος .

Μια δεύτερη μελέτη που ασχολείται με το θέμα της φοροδιαφυγής , είναι εκείνη του Β. Δαλαμάγκα που εκδόθηκε πρόσφατα από το ΠΟΒΕ .Η μελέτη αυτή κάνει εκτιμήσεις για τη φοροδιαφυγή και τη φοροαποφυγή από το 1959 μέχρι το 1988. Η μέθοδος εκτίμησης είναι , κατά τη γνώμη μας , τελείως απλοϊκή και όχι πολύ αξιόπιστη .Οι εκτιμήσεις της μελέτης αυτής διαφέρουν σημαντικά από εκείνες της προηγούμενης μελέτης, αφού για το 1986 ο Δαλαμάγκας , εκτιμά τη φοροδιαφυγή στο ποσό των 521.000 εκ . τόσο διπλάσιο σχεδόν από εκείνο της μελέτης Κολυβιανάκη. Η όχι και τόσος μεγάλη αξιοπιστία των εκτιμήσεων φαίνεται και από το γεγονός ότι με την αλλαγή του τρόπου δήλωσης των εισοδημάτων το 1988, η μέθοδος του Δαλαμάγκα δείχνει ότι η φοροδιαφυγή μειώθηκε στα 250 δις το 1988 από 596 που ήταν το 1987. Γίνεται φανερό, επομένως ότι δεν μπορούμε να λάβουμε σοβαρά υπόψη τα μεγέθη της μελέτης .

Ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα μεγέθη , είναι γενικότερα αποδεκτό ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην άμεση φορολογία είναι μεγάλο στη χώρα μας και οι επιπτώσεις φαινομένου είναι ιδιαίτερα σοβαρές. Η αντιμετώπιση του πρέπει επομένως να αποτελέσει βασική προτεραιότητα της δημοσιονομικής μας πολιτικής.

3.Η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους.

Το σύστημα της έμμεσης φορολογίας που ίσχυε στη χώρα μας χαρακτηρίζεται από το μεγάλο αριθμό των γενικών και ειδικών φόρων που περιλαμβάνει, καθένας από τους οποίους έχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και το δικό του τρόπο λειτουργίας.

Όπως προκύπτει από έρευνες , οι έμμεσοι φόροι αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης του κρατικού Προϋπολογισμού το 1991, τα έσοδα από τους φόρους αυτούς αντιπροσώπευαν το 69,8% των συνολικών φορολογικών εσόδων και το 59% των εσόδων από κάθε πηγή , εκτός των δανειακών πιστώσεων.

Ο σημαντικότερος έμμεσος φόρος είναι ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας , η εισαγωγή του οποίου επέφερε σημαντικές αλλαγές και βελτιώσεις στο σύστημα της έμμεσης φορολογίας . Τα έσοδα από το φόρο αυτό ανήλθαν σε 1.206,9 δις. Δρχ. το 1991 που αντιστοιχούν στο 51,8% των συνολικών εσόδων από την έμμεση φορολογία.

Με την εισαγωγή του ΦΠΑ , ένας μεγάλος αριθμός φόρων καταργήθηκαν ή ενσωματώθηκαν σε αυτόν. Έτσι μετά τη σταδιακή κατάργηση και του ρυθμιστικού φόρου , που ολοκληρώθηκε το 1989, ο μόνος γενικός έμμεσος φόρος που εξακολουθεί να παρουσιάζει ενδιαφέρον από πλευρά εσόδων , εκτός ΦΠΑ , είναι τα τέλη χαρτόσημου, τα οποία απέδωσαν το 1991 το 5,4% των συνολικών εσόδων της έμμεσης φορολογίας . Ο φόρος κύκλου εργασιών έχει περιοριστεί σε ένα μικρό αριθμό επιχειρήσεων αποδίδοντας μόλις το 0,6% των εσόδων από τους έμμεσους φόρους , ενώ τα έσοδα από τους ενοποιημένους , ειδικούς φόρους που ουσιαστικά αποτελούν μια ολόκληρη ομάδα επιμέρους φόρων , αντιστοιχούν στο 18% των συνολικών εσόδων από την έμμεση φορολογία το 1991.

Οι σημαντικότεροι από τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης είναι οι φόροι καπνού , υγρών καυσίμων και αυτοκινήτων , οι οποίοι απέδωσαν αντίστοιχα το 6,5% , 16,7% και 7,3% των συνολικών εσόδων της έμμεσης φορολογίας . Ενδιαφέρον από πλευράς εσόδων παρουσιάζουν επίσης οι φόροι μεταβίβασης κεφαλαίων και ο φόρος τραπεζικών εργασιών . Τα υπόλοιπα έσοδα προέρχονται από ένα τεράστιο πλήθος μικρών φόρων που απέδωσαν συνολικά 1,9% των εσόδων , από τους έμμεσους φόρους παρελθόντων ετών και τα πρόστιμα , προσαυξήσεις και λοιπές χρηματικές ποινές που απέδωσαν 1,4% των συνολικών εσόδων της έμμεσης φορολογίας το 1991. παρά τις αξιόλογες Βελτιώσεις που επήλθαν με την εισαγωγή του ΦΠΑ , το σύστημα της έμμεσης φορολογίας που ισχύει στη χώρα μας εξακολουθεί να παραμένει ιδιαίτερα πολύπλοκο και να παρουσιάζει σημαντικές λειτουργικές και οργανωτικές αδυναμίες. Κάθε φόρος ή κατηγορία φόρων από αυτές που προαναφέρθηκαν περιέχει άπειρες λεπτομερειακές ρυθμίσεις , ως προς τον τρόπο καθορισμού των φορολογικών συντελεστών και των αντίστοιχων φορολογικών βάσεων ως προς τις επιτρεπόμενες απαλλαγές και εξαιρέσεις και ως προς τις ακολουθούμενες διαδικασίες. Βεβαίωσης και είσπραξης των εσόδων . Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με την ύπαρξη ενός τόσο μεγάλου αριθμού φόρων , οδηγεί αναπόφευκτα σε ένα τεράστιο διαχειριστικό κόστος όχι μόνο για τις φορολογικές υπηρεσίες αλλά και για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις . Επιπλέον και ανεξάρτητα από αυτό καταλήγει σε μια αντικειμενική αδυναμία αποτελεσματικής παρακολούθησης

και ελέγχου των συναλλαγών , προσφέροντας έτσι ευνοϊκό έδαφος και κίνητρα για την ανάπτυξη της φοροδιαφυγής.

Βασική αιτία για τις αδυναμίες αυτές αποτελεί το γεγονός ότι η έμμεση φορολογία χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά για την άντληση φορολογικών εσόδων , με αποτέλεσμα να κατευθύνονται όλες οι προσπάθειες , τόσο στο νομοθετικό όσο και στο διαχειριστικό επίπεδο, στον εντοπισμό και την υπερεκμετάλλευση κάθε δυνατής πηγής που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βάση για την επιβολή ή αύξηση των φόρων. Η συμπεριφορά αυτή οδηγεί όχι μονάχα στη παραγνώριση του ρόλου της έμμεσης φορολογίας ως διορθωτικού μηχανισμού της κατανομής των οικονομικών πόρων , αλλά πολλές φορές και σε πενιχρά ή αντιφατικά αποτελέσματα , ως προς την αύξηση των εσόδων .

Πολλές φορές , ο προσδιορισμός της φορολογικής Βάσης σε φυσικούς φόρους ή σε προϊόντα λαϊκής κατανάλωσης , οδηγεί σε διαμόρφωση στοιχείων αντίστροφης προοδευτικότητας του συστήματος.

Αντίστοιχα η μεταβολή των φορολογικών εσόδων εξελίσσεται με χαμηλότερους ρυθμούς σε σχέση προς τις μεταβολές του ονομαστικού εισοδήματος , δημιουργώντας έτσι την ανάγκη συνεχούς προσφυγής στην αύξηση των ονομαστικών φορολογικών συντελεστών , προκειμένου να διασφαλίσει τουλάχιστον η αναλογικότητα στην εξέλιξη των φορολογικών εσόδων.

Στις παραπάνω διαρθρωτικές αδυναμίες του συστήματος θα πρέπει να προστεθούν οι Βασικές ελλείψεις και οι γνωστές οργανωτικές αδυναμίες των φορολογικών υπηρεσιών. Η έλλειψη υπηρεσία φορολογικής νομοθεσίας και ξεχωριστής υπηρεσίας φορολογικού ελέγχου , η ανυπαρξία κεντρικής υπηρεσίας μελέτης και σχεδιασμού της φορολογικής πολιτικής και η πολύ ανεπαρκής μηχανοργάνωση και στελέχωση των υπηρεσιών με επιτελικό και ειδικά εκπαιδευμένου προσωπικό αποτελούν εντυπωσιακά παραδείγματα χαρακτηρισμού της κατάστασης που επικρατεί στο οργανωτικό και διαχειριστικό επίπεδο των φόρων.

Οι αναπόφευκτες συνέπειες αυτών των αδυναμιών θα μπορούσαν να διατυπωθούν , επιγραμματικά , ως εξής:

Περιορισμένη έως ανύπαρκτη παρακολούθηση της εφαρμογής του κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων.

Περιπτωσιακός και αποσπασματικό έλεγχος στη διακίνηση των προϊόντων .

Καθυστερημένη αξιοποίηση που διαπιστώνονται από τον προληπτικό έλεγχο .

Υπερβολική συσσώρευση εκκρεμοσών φορολογικών υποθέσεων που καταλήγουν είτε σε παραγραφή ή σε πυροσβεστικές προσπάθειες εξαγοράς της φορολογικής υποχρέωσης των φορολογουμένων έναντι «πινακίου φακής»

Ανυπέρβλητες δυσχέρειες και καθυστερήσεις στη βεβαίωση και είσπραξη των φορολογικών εσόδων.

Δημιουργία κλίματος αβεβαιότητας και σε τελευταία ανάλυση δυσανασχέτηση των φορολογουμένων για τον τρόπο μεταχείρισης τους από τις φορολογικές υπηρεσίες.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν θα ήταν υπερβολή να προβληθεί ο ισχυρισμός , ότι η συνθήκη της παραοικονομίας και κατ' επέκταση της φοροδιαφυγής αποτελεί τη συνέπεια και σε μεγάλο βαθμό το επακόλουθο της δομής και της λειτουργίας του σημερινού συστήματος της έμμεσης φορολογίας . Από κει και πέρα προκύπτουν εύκολα οι αρνητικές επιπτώσεις στην κατανομή των πόρων και στη διανομή του εισοδήματος , η συνέχιση της διαφοροποίησης των επιβαρύνσεων μεταξύ εισαγόμενων και εγχωρίως παραγόμενων προϊόντων και η αντικειμενική αδυναμία χρησιμοποίησης συστήματος για την άσκηση αποτελεσματικής σταθεροποιητικής πολιτικής.

Ειδικότερα , σε σχέση με το πρόβλημα της φοροδιαφυγής , θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα , το ενδιαφέρον εντοπιζόταν κυρίως στους άμεσους φόρους . Μια εξήγηση οφείλεται στο γεγονός ότι η φοροδιαφυγή σε αυτή την περίπτωση είναι περισσότερο εμφανής και το αποτέλεσμα της γίνεται άμεσα αισθητό στους φορολογούμενους . Από την άλλη πλευρά υπάρχει γενικά η εκτίμηση ότι η επιτυχής αντιμετώπιση του προβλήματος στους άμεσους φόρους θα έλυne αυτόματα και το πρόβλημα εντοπισμού και περιστολής της φοροδιαφυγής και τους άμεσους φόρους. Εντούτοις , μια προσεκτικότερη ανάλυση του φαινομένου οδηγεί στο συμπέρασμα μ ότι η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους έχει τα δικά της προβλήματα και παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον όχι μόνο από πλευράς μεγέθους και μορφής αλλά και από πλευράς δυνατότητας

συμβολής στον περιορισμό της φοροδιαφυγής που συνδέεται με τους άμεσους φόρους .

3.1 Κυριότεροι λόγοι και μορφές φοροδιαφυγής στην έμμεση φορολογία.

Εκτός από την πολυπλοκότητα και την πολυνομία που χαρακτηρίζουν το σύστημα της έμμεσης φορολογίας και οδηγούν αναπόφευκτα στην αδυναμία αποτελεσματικής παρακολούθησης και ελέγχου της εφαρμογής του , ένας σημαντικό λόγος που φαίνεται να δημιουργεί επίσης πρόσφορες καταστάσεις για την ανάπτυξη της φοροδιαφυγής είναι η αοριστία με την οποία προσδιορίζεται η φορολογία βάση ορισμένων φόρων , ιδίως στην περίπτωση των γενικών φόρων κατανάλωσης. Για παράδειγμα όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε μια παλαιότερη μελέτη του ΚΕΠΕ , που έγινε από τους καθηγητές Break Turvey , η έκταση και η αοριστία της φορολογικής βάσης, του χαρτοσήμου είναι τέτοια που δεν είναι δυνατόν να επιχειρηθεί περιγραφή της. Αν και σημαντικό μέρος των τελών χαρτοσήμου ενσωματώθηκε στο Φ.Π.Α. , η δυσκολία προσδιορισμού της φορολογικής τάσης παραμένει , γιατί το τμήμα που ενσωματώθηκε στο Φ.Π.Α. ήταν ίσως το μόνο που είχε ξεκάθαρη φορολογική βάση .Το ύψος των φορολογικών συντελεστών και η σωρευτική επιβάρυνση του ίδιου φορολογητέου αντικειμένου με πολλούς έμμεσους φόρους αποτελούν αναμφίβολα σημαντικότερους λόγους που παρέχουν ισχυρά κίνητρα απόκρυψης των αντίστοιχων συναλλαγών. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση των αυτοκινήτων όπου η συνολική φορολογική επιβάρυνση από διάφορους φόρους και εισφορές φθάνει στο σημείο να υπερβαίνει κατά πολύ την πραγματική τους αξία. Παρά το γεγονός ότι η απόκρυψη των συναλλαγών σε αυτή την περίπτωση φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δύσκολη, λόγω της φύσης του φορολογητέου αντικειμένου, εντούτοις το ύψος των φόρων είναι εξαιρετικά μεγάλο και έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη πολλών τρόπων και πρακτικών για την αποφυγή τους.

Η φύση του φορολογητέου αντικειμένου , σε συνδυασμό με τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας της αντίστοιχης αγοράς, αποτελούν επίσης σημαντικούς παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν στην ανάπτυξη στους έμμεσους φόρους , κλασική περίπτωση είναι τα προϊόντα μικρού όγκου και μεγάλης αξίας που αποτελούν αντικείμενο λαθρεμπορίου σε οργανωμένη ή

περιπτωσιακά με τη μορφή λαθραίας εισαγωγής τους από τους ταξιδιώτες . από την άλλη πλευρά , η αδυναμία συνεχούς παρακολούθησης και ελέγχου της διακίνησης προϊόντων στις αγορές όπου λειτουργούν χιλιάδες μικρές επιχειρήσεις αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση που ευνοεί την ανάπτυξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Θα πρέπει να αναφερθεί , τέλος , ότι σε πολλές περιπτώσεις η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους συμβαδίζει και σε μεγάλο βαθμό είναι το αποτέλεσμα της προσπάθειας απόκρυψης του εισοδήματος για την αποφυγή της επιβολής των αντίστοιχων φόρων εισοδήματος. Για παράδειγμα , κάθε φορά που μια επιχείρηση αποκρύπτει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τον κύκλο εργασιών της με σκοπό να αποκρύψει ανάλογο φορολογητέο εισόδημα, ταυτόχρονα πραγματοποιεί και φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους που επιβαρύνουν τα αντίστοιχα προϊόντα ή συναλλαγές.

Οι τρόποι που χρησιμοποιούν οι φορολογούμενοι για να αποφύγουν την καταβολή έμμεσων φόρων παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και επινοητικότητα. Οι πιο συνηθισμένοι τρόποι που έχουν καταγραφεί , συνοψίζονται ως εξής:

Διενέργεια φορολογικών συναλλαγών χωρίς να εκδίδονται επίσημα φορολογικά παραστατικά, όπως ορίζει η φορολογική νομοθεσία .

Δικαιολόγηση πολλών συναλλαγών με την έκδοση ενός φορολογικού παραστατικού , το οποίο και μόνο εμφανίζεται στα βιβλία της επιχείρησης .

Διακίνηση εμπορευμάτων με στοιχεία που προβλέπονται από τον ΚΦΣ , τα οποία όμως αλλοιώνονται μετά την πραγματοποίηση της μεταφοράς.

Υπερτιμολόγηση των εισαγωγών και υποτιμολόγηση των εξαγωγών ιδίως μεταξύ συγγενών επιχειρήσεων .

Διόγκωση του κόστους παραγωγής και των γενικών εξόδων με ανύπαρκτες δαπάνες , που στηρίζονται σε πλαίσια παραστατικά (π.χ. τιμολόγια αγορών , αμοιβές υπηρεσιών κ.τ.λ.)

Ηθελημένα λάθη άθροισης ή καταχώρησης των συναλλαγών στα Βιβλία της επιχείρησης.

Έκδοση αποδείξεων με χαμηλότερο ποσό από εκείνο της αντίστοιχης συναλλαγής.

Ειδικά στο ΦΠΑ , έκπτωση φόρων εισροών που δεν έχουν καταβληθεί στο Δημόσιο.

Χρήση μεταχρονολογημένων επιταγών για την αποφυγή του χαρτόσημου κ.ο.κ.

Ο κατάλογος είναι ενδεικτικός και θα μπορούσε να διευρυνθεί ανάλογα με το συγκεκριμένο φόρο που εξετάζεται. Αρκεί όμως για να δείξει την ποικιλία των μεθόδων που εφαρμόζονται στην πράξη σημείων που πρέπει να τύχουν προσοχής κατά τη μέτρηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής που συνδέεται με αυτούς.

3.2 μετρήσεις φοροδιαφυγής στην έμμεση φορολογία.

Η μόνη μελέτη που επιχειρεί να εκτιμήσει το μέγεθος της φοροδιαφυγής στους έμμεσους φόρους είναι αυτή που έγινε προσφάτων από τους Κολυβιανάκη κ.α. Με δεδομένο το τεράστιο πλήθος των έμμεσων φόρων η προσπάθεια που γίνεται στη μελέτη είναι η μέτρηση της φοροδιαφυγής που συνδέεται με τους κυριότερους έμμεσους φόρους. Πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι λόγω των δυσκολιών που προκύπτουν από την έλλειψη των απαραίτητων πληροφοριών και στατιστικών στοιχείων , η μελέτη επιδιώκει να προσδιορίσει ένα ελάχιστο μέγεθος της φοροδιαφυγής για κάθε φόρο ξεχωριστά. Αυτό δεν σημαίνει ότι το άθροισμα των επιμέρους εκτιμήσεων , τόσο για τους άμεσου όσο και για τους έμμεσους φόρους, αποτελεί μια ρεαλιστική προσέγγιση του πραγματικού ύψους της φοροδιαφυγής να συλληφθεί κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες λειτουργίας και οργάνωσης των φοροτεχνικών υπηρεσιών.

Από μεθοδολογικής πλευράς , οι έμμεσοι φόροι χωρίζονται σε δύο γενικές κατηγορίες , δηλαδή σε εκείνους που καταρχήν υποτίθεται ότι δεν παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς φοροδιαφυγής και σε εκείνους που φαίνεται να δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για σημαντική φοροδιαφυγή και παράλληλα υπάρχουν τα κατάλληλα στατιστικά στοιχεία για τη μέτρησή τους .

Στην δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται:

- Ο Φ.Π.Α. που επιβάλλεται στα εγχώριος παραγόμενα προϊόντα και τις παρεχόμενες υπηρεσίες .
- Ο ΦΚΕ που επιβάλλεται στα εγχώριος παραγόμενα προϊόν .
- Τα τέλη χαρτόσημου και κυκλοφορία αυτοκινήτων

-Οι φόροι κατανάλωσης που επιβάλλονται σε ορισμένες εγχώριες επιχειρήσεις με βάση τον κύκλο εργασιών τους, και

-Ο φόρος μεταβίβασης ακινήτων , πρίν από την εισαγωγή του συστήματος αντικειμενικού προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων , ή στις περιοχές που δεν έχει ακόμη επεκταθεί το σύστημα αυτό .

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται όλοι οι υπόλοιποι έμμεσοι φόροι για τους οποίους δεν επιχειρείται καμία συγκεκριμένη εκτίμηση της φοροδιαφυγής. Επίσης , για το Φ.Π.Α. δεν επιχειρείται εκτίμηση της φοροδιαφυγής άμεσα , αλλά με βάση της εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής που συνδέεται με τους κυριότερους φόρους που αντικατέστησε.

Με τα δεδομένα αυτά, το συνολικό μέγεθος της φοροδιαφυγής από την έμμεση φορολογία εκτιμάται σε 74 έως 78 δις. Δρχ. περίπου για το 1990 και 180 έως 188 δις . δρχ. για το 1994. Από τα ποσοστά αυτά 60 δις δρχ. για το '90 και 120 δις δρχ. περίπου για το '94 αποτελούν εκτίμηση της φοροδιαφυγής που συνδέεται με την επίσημη οικονομία και το υπόλοιπο μέρος σε κάθε περίπτωση αποδίδεται στην παραοικονομία . Οι εκτιμήσεις αυτές αντιστοιχούν 20% περίπου των συνολικών εσόδων από την έμμεση φορολογία , χωρίς σημαντική διαφοροποίηση από χρόνο σε χρόνο σε χρόνο .Αν υποθεθεί επομένως, ότι το ίδιο ποσοστό φοροδιαφυγής ισχύει και για τα πιο πρόσφατα χρόνια, μπορούμε να υπολογίσουμε ότι το αντίστοιχο μέγεθος για το 1998 διαμορφώνεται στο επίπεδο των 470 δις. Δρχ.

Το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της εκτιμημένης φοροδιαφυγής συνδέεται με τους γενικούς έμμεσους φόρους που ενσωματώθηκαν στον Φ.Π.Α. , δηλαδή χαρτόσημο τιμολογίων και Φ.Κ.Ε. στα εγχώριος παραγόμενα προϊόντα .Σε αυτή τη βάση θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι στο βαθμό που το μέγεθος της φοροδιαφυγής δεν επηρεάστηκε από την εισαγωγή του Φ.Π.Α. , ο φόρος αυτός εξακολουθεί να αποτελεί την κυριότερη πηγή του φαινομένου .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΟ ΦΟΡΟ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗΣ ΑΞΙΑΣ

Εισαγωγές – παρατηρήσεις :

Η εισαγωγή του Φ.Π.Α. στη χώρα μας , παρά τις αξιοσημείωτες μεταβολές που επέφερε στο σύστημα των μέσων φόρων , προχώρησε σχετικά ομαλά , χωρίς να προκαλέσει σημαντικές διαταραχές στην οικονομία ούτε ιδιαίτερα αισθητές μεταβολές στην εξέλιξη των φορολογικών εσόδων . Το μόνο σημείο δυσκολίας και προβληματισμού που πρέπει να αναφερθεί είναι η ευρέως επικρατούσα αντίληψη ότι σε αντίθεση με τις αρχικές προσδοκίες , η εφαρμογή του νέου φόρου δεν συνέβαλε ουσιαστικά στην περιστολή της φοροδιαφυγής .

Η αποδιδόμενη στο Φ.Π.Α. δυνατότητα περιστολής της φοροδιαφυγής φαίνεται να στηρίζεται στην απλοϊκή υπόθεση ότι ο τρόπος λειτουργίας του φόρου οδηγεί στη δημιουργία αντιτιθέμενων συμφερόντων ανάμεσα στους συναλλασσομένους , με αποτέλεσμα την καταγραφή των φορολογητέων πράξεων στα επίσημα στοιχεία των επιχειρήσεων , που με τη σειρά της διευκολύνει τον εντοπισμό και τη σύλληψη της φορολογητέας ύλης. Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι η παρεχόμενη ευχέρεια έκπτωσης του φόρου , που επιβαρύνει της ενδιάμεσες εισροές σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας, περιέχει το κίνητρο για την έκδοση των απαραίτητων παραστατικών (π.χ. τιμολόγια), τα οποία αποτελούν προϋπόθεση όχι μόνο για τη φορολόγηση της αντίστοιχης πράξης αλλά και για την τεκμηρίωση ανάλογων φορολογικών υποχρεώσεων στα πλαίσια του φόρου εισοδήματος .

Στην πραγματικότητα , όμως, η επαλήθευση της παραπάνω υπόθεσης εξαρτάται καθοριστικά από το βαθμό μετακύλισης του φόρου, ως προσδιοριστικό στοιχείο της τελικής τιμής των φορολογούμενων προϊόντων και υπηρεσιών , αφού σε διαφορετική περίπτωση η δυνατότητα φυγής του φόρου θα μπορούσε να καταλήξει σε ταυτιζόμενα μάλλον παρά αντικρουόμενα συμφέροντα. Σε αυτή τη βάση , πράγματι, η ενδεχόμενη δυνατότητα αποφυγής της προσαύξησης της τιμής από την επιβολή του

φόρου λειτουργεί ως κίνητρο για υπεκτίμηση του ύψους ή και πλήρη απόκρυψη των συναλλαγών . Από την άλλη πλευρά , ακόμη και στην περίπτωση αντιτιθέμενων συμφερόντων που οδηγούν στην έκδοση των σχετικών φορολογικών παραστατικών , η σύλληψη της φορολογητέας ύλης εξαρτάται τελικά από την ικανότητα των φοροτεχνικών υπηρεσιών να εντοπίσουν και να εισπράξουν τους φόρους που έχουν ήδη καταβληθεί κατά την διενέργεια των φορολογούμενων πράξεων. Το φαινόμενο της «φοροκλοπής» του Φ.Π.Α. που φαίνεται να καλλιεργείται ευδοκίμως στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, οφείλεται κυρίως στην αδυναμία των φοροτεχνικών υπηρεσιών να λειτουργήσουν ένα φόρο , που φορολογουμένως απαιτεί οργανωτική αρτιότητα , διοικητική ευελιξία και στελεχιακή επάρκεια για την ορθή εφαρμογή και την πλήρη απόδοση του σε έσοδα.

Σε επιβεβαίωση αυτής της συλλογικής , η εμπειρία από την εφαρμογή του Φ.Π.Α. σε διάφορες χώρες έχει δείξει ότι το πρόβλημα της φοροδιαφυγής δεν αντιμετωπίστηκε αποτελεσματικά αυτές ως προς το μέγεθος ούτε ως προς τους τρόπους που εκδηλώνεται. Ιδιαίτερα μάλιστα στα πρώτα χρόνια εφαρμογής του νέου συστήματος , η φοροδιαφυγή φαίνεται να παρουσιάζει εξάρσεις ανάλογα με τις δυσκολίες και τις καθυστερήσεις προσαρμογής των φοροτεχνικών υπηρεσιών αλλά και τον τρόπο αντίδρασης των φορολογουμένων στα νέα δεδομένα. Οι επιπτώσεις αυτής της μεταβατικής περιόδου στη χώρα μας στα έσοδα του Φ.Π.Α. άρχισαν να διαφαίνονται από το 1988 και εκδηλώθηκαν ανοιχτά το 1989.

Όπως δείχνουν οι έρευνες, τα έσοδα του Φ.Π.Α. κατά το πρώτο χρόνο της εφαρμογής του έφθασαν στα 498, 7 δις δρχ. περνώντας κατά 2% ακόμη και την αισιόδοξη πρόβλεψη του προϋπολογισμού . Η θεαματική αυτή εξέλιξη δικαιολογείται εν μέρει από τη αύξηση της φορολογικής τάσης λόγω μεταβολής του γενικού επιπέδου τιμών και από την πρόσθετη επιβάρυνση της κατανάλωσης, που προέκυψε από την εισαγωγή του αυτού φόρου συγκριτικά προς την επιβάρυνση των φόρων που αντικατέστησε. Στο μεγαλύτερο μέρος της , η εξέλιξη αυτή φαίνεται να σχετίζεται με την αδυναμία έγκυρης προσαρμογής και εξοικείωσης των φορολογουμένων με τους κανόνες λειτουργίας του νέου φόρου . Τα έσοδα από το Φ.Π.Α. αυξήθηκαν με ικανοποιητικό ρυθμό κατά το 1988, παρά τη μείωση του κανονικού φορολογικού συντελεστή από 18% σε 16% και τη μεταφορά σημαντικού

αριθμού προϊόντων και υπηρεσιών σε χαμηλότερους φορολογικούς συντελεστές από αυτούς στους οποίους είχαν ενταχθεί αρχικά . Αξίζει να σημειωθεί , ότι οι πραγματοποιηθείσες εισπράξεις υστέρησαν κατά 100 δις. Δρχ. περίπου έναντι των προβλεπόμενων εσόδων που είχαν εγγραφεί στον προϋπολογισμό του αντίστοιχου έτους. Επιπλέον , η υστέρηση αυτή φαίνεται να εντοπίζεται σχεδόν αποκλειστικά στις εισπράξεις του Φ.Π.Α. από εγχώρια προϊόντα και τις παρεχόμενες υπηρεσίες.

Η αύξηση των εσόδων , κατά το 1989 ανήλθε σε 19,2% έναντι των εισπράξεων του προηγούμενου έτους , παρουσιάζοντας υστέρηση 50 δις. Δρχ. περίπου από την αντίστοιχη πρόβλεψη του προϋπολογισμού . Ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτή την περίπτωση παρουσιάζει η εξέλιξη των εισπράξεων , από τη φορολόγηση των εγχώριων αγαθών και υπηρεσιών , οι οποίες σημείωσαν αύξηση κατά 8,1% έναντι αρχικής πρόβλεψης 27,9% ενώ οι εισπράξεις από την φορολόγηση των εισαγωγών αυξήθηκαν κατά 41,8% έναντι αντίστοιχης πρόβλεψης 22,4%. Η ευνοϊκή εξέλιξη των εισπράξεων στην τελευταία περίπτωση θα μπορούσε να αποδοθεί στην μεταβολή της σύνθεσης των εισαγόμενων προϊόντων , σε συνδυασμό με τις σημαντικές υποτιμητικές τάσεις της δραχμής έναντι των κυριοτέρων ξένων νομισμάτων . Στην περίπτωση των εισπράξεων από το φόρο που επιβάλλεται στα εγχώρια προϊόντα και υπηρεσίες , όμως , ο χαμηλός ρυθμός αύξησης των εσόδων δεν φαίνεται να δικαιολογείται επαρκώς ούτε από το επίπεδο της τελικής καταναλωτικής δαπάνης, το ποίο αυξήθηκε κατά 18,2% σε τρέχουσες τιμές , έναντι του προηγούμενου χρόνου, ούτε από το ενδεχόμενο έκπτωσης του φόρου επί των εισαγωγών , οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν ως ενδιάμεσες εισροές σε επόμενα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας. Πέρα από συγκυριακούς λόγους , που επηρέασαν ίσως αρνητικά τη λειτουργία των φοροτεχνικών υπηρεσιών , θα ήταν εύλογο να υποθέσει κανείς ότι οι φορολογούμενοι είχαν πλέον αρχίσει να αξιοποιούν τα κενά και τις δυνατότητες φοροδιαφυγής που προσέφερε το νέο σύστημα.

Στα επόμενα δύο χρόνια τα έσοδα του Φ.Π.Α. εξελίχθηκαν ικανοποιητικά, σημειώνοντας κατά 34,6% και 25,6% αντίστοιχα . Οι αυξήσεις αυτές όμως θα μπορούσαν να αποδοθούν ολοσχερώς στην ανάλογη αύξηση της Φορολογικής Βάσης που οφείλεται στη μεταβολή των δαπανών κατανάλωσης , σε τρέχουσες τιμές του κανονικού και του χαμηλού

συντελεστή, κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες, που επηρέασαν αυξητικά το μέσο φορολογικό συντελεστή κατά 1,1 το 1990 και 0,8 ποσοστιαίες μονάδες το 1991, σε ετήσια Βάση. Οι παράγοντες αυτοί δεν αφήνουν ουσιαστικά περιθώρια να υποθέσουμε ότι η ικανοποιητική εξέλιξη των φορολογικών εσόδων επηρεάστηκε από την προσπάθεια περιστολής της φοροδιαφυγής στο αντίστοιχο διάστημα.

Τα παραπάνω στοιχεία συνθέτουν σε γενικές γραμμές την εξέλιξη των εσόδων του Φ.Π.Α. και προσφέρουν ισχυρές ενδείξεις για την αδυναμία του φόρου να βοηθήσει στην περιστολή της φοροδιαφυγής. Μέχρι σήμερα όμως, καμία συστηματική προσπάθεια δεν έχει αναληφθεί για την εκτίμηση του συνολικού ύψους και της σημασίας της φοροδιαφυγής που συνδέεται με τη λειτουργία του φόρου. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στην ανάγκη να επιχειρήσουμε μια πρώτη προσέγγιση του προβλήματος για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, η οποία προϋπόθετε εκτίμηση του μεγέθους και εντοπισμού των οικονομικών κλάδων και δραστηριοτήτων από τις οποίες πηγάζει.

2. Μεθοδολογική προσέγγιση.

Όπως σε και σε ανάλογη περίπτωση, το μέγεθος της φοροδιαφυγής που συνδέεται με το Φ.Π.Α. ορίζεται και μπορεί να εκτιμηθεί ως η διαφορά ανάμεσα στην «θεωρητική απόδοση» του φόρου και στα πραγματοποιούμενα έσοδά του καταγράφονται από τις υπηρεσίες του Υπουργείου οικονομικών. Ο ρεαλισμός και η αξιοπιστία των εκτιμήσεων, επομένως, θα εξαρτηθεί με καθοριστικό βαθμό από τον τρόπο και την ακρίβεια υπολογισμού της «θεωρητικής απόδοσης» του φόρου.

Μια πρώτη προσέγγιση προς αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσε να στηριχθεί στον υπολογισμό των εσόδων που θα έπρεπε να καταβληθούν από κάθε κατηγορία υποκειμένων στο φόρο επιχειρήσεων, σύμφωνα με το Βασικό μηχανισμό επιβολής και είσπραξης που ακολουθείται στη χώρα μας. Η θεωρητική απόδοση του φόρου στην προκειμένη περίπτωση θα προέκυπτε από την εφαρμογή των ονομαστικών φορολογικών συντελεστών πάνω στη φορολογική βάση, δηλαδή τη συνολική αξία των παραδιδόμενων αγαθών και παρεχόμενων υπηρεσιών, που αποτελούν αντικείμενο επιβολής του φόρου,

για κάθε κατηγορία επιχειρήσεων , αφού αφαιρεθούν προηγουμένως τα ποσά του εκπιπτόμενου φόρου που επιβαρύνει τις ενδιάμεσες εισροές τους.

Άξιζε να σημειωθεί ότι εκτός από το συνολικό μέγεθος της φοροδιαφυγής , η παραπάνω προσέγγιση θα επέτρεπε να εντοπισθούν ταυτόχρονα οι κατηγορίες των επιχειρήσεων που φοροδιαφεύγουν σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Με εξαίρεση ίσως τις αμιγώς εισαγωγικές επιχειρήσεις , η εφαρμογή της μεθόδου αυτής προσκρούει όμως σε ανυπέρβλητες πρακτικές δυσκολίες από την ανυπαρξία κατάλληλων και αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων για τον υπολογισμό της φορολογικής βάσης και τον αναγκαίο διαχωρισμό της στους ονομαστικούς φορολογικούς συντελεστές , με τους οποίους επιβαρύνεται κατά περίπτωση η συνολική αξία πωλήσεων και οι ενδιάμεσες εισροές της κάθε επιχείρησης .

Για την παράκαμψη της δυσκολίας αυτής ο υπολογισμός των φορολογικών εσόδων θα μπορούσε να στηριχτεί σε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Φ.Π.Α. , σύμφωνα με το οποίο η συνολική απόδοση του φόρου εξαρτάται από το μέγεθος των φορολογικών συντελεστών που επιβάλλονται στο στάδιο της τελικής δαπάνης ανεξάρτητα από τον τρόπο και το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης των ενδιάμεσων εισροών. Σε αυτό το πλαίσιο , η φορολογική βάση μπορεί να προσεγγιστεί από τη συνολική αξία της τελικής δαπάνης για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών , σε συνδυασμό με την φορολογητέα αξία των ενδιάμεσων εισροών για τους τομείς και τις δραστηριότητες που απαλλάσσονται από το φόρο .

Ακολουθώντας την παραπάνω προσέγγιση , η συνολική φορολογική βάση διακρίνεται σε 6 βασικές κατηγορίες δαπάνης , οι οποίες διευκολύνουν την εξεύρεση των κατάλληλων στατιστικών στοιχείων για τον υπολογισμό του μεγέθους και το διαχωρισμό της στους επιμέρους ονομαστικούς φορολογικούς συντελεστές με τους οποίους επιβαρύνεται . Ειδικότερα , όπως προκύπτει από το ισχύον θεσμικό πλαίσιο του Φ.Π.Α. , η συνολική φορολογική βάση μπορεί να διακριθεί στις ακόλουθες κατηγορίες δαπανών:

- Εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση.
- Αυτοκατανάλωση αγροτών
- Ενδιάμεση κατανάλωση απαλλασσόμενων τομέων.
- Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου απαλλασσόμενων τομέων
- Τρέχουσες αγορές και υπηρεσίες του Δημοσίου

-Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του Δημοσίου.

Σημαντικότερη από πλευράς μεγέθους και σημασίας για τον υπολογισμό της φοροδιαφυγής είναι η συνολική δαπάνη για εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση , η οποία προσεγγίζεται καταρχήν από τα στοιχεία των εθνικών Λογ/μών για κάθε βασική κατηγορία προϊόντων και υπηρεσιών . Σε συνδυασμό με τις αναλυτικές πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από τις έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν τον υπολογισμό της αντίστοιχης φορολογικής Βάσης για κάθε ονομαστικό φορολογικό συντελεστή και την εκτίμηση της φοροδιαφυγής που προέρχεται από την επίσημη οικονομία (παραοικονομία).

Η αυτοκατανάλωση αγροτών διακρίνεται ως χωριστή κατηγορία της συνολικής φορολογικής βάσης λόγω του ειδικού καθεστώσ φορολόγησης των αγροτών. Ο υπολογισμός της σχετικής δαπάνης την προκειμένη περίπτωση στηρίζεται στις εκτιμήσεις των Εθνικών Λογ/μών και στα αναλυτικά στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών. Τα έσοδα του Φ.Π.Α. μπορούν να υπολογιστούν στη συνέχεια με τη χρησιμοποίηση των ονομαστικών συντελεστών που εφαρμόζονται σε κάθε χωριστή κατηγορία αγροτικών προϊόντων και υπηρεσιών για την κατ' αποκοπή επιστροφή του φόρου.

Τα αναλυτικά στοιχεία της εγχώριας , ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης παρέχουν τη στατιστική Βάση για τον υπολογισμό της τελικής δαπάνης στους τομείς που απαλλάσσονται από το Φ.Π.Α. (π.χ. ύδρευση , ενοίκια, νοσηλεία κ.τ.λ.) χωρίς δικαίωμα έκπτωσης του φόρου που επιβαρύνει τις ενδιάμεσες εισφορές τους . Τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν τον υπολογισμό της αξίας και της προέλευσης των ενδιάμεσων εισροών και επομένως την εκτίμηση του αναλογούντος φόρου, με τη χρησιμοποίηση της μήτρας μετασχηματισμού της τελικής καταναλωτικής δαπάνης στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας από τους πίνακες εισροών – εκροών της Ελληνικής Οικονομίας.

Τα στοιχεία των Εθνικών Λογ/μών παρέχουν επίσης τη Βάση για τον υπολογισμό του φόρου που αναλογεί στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου των απαλλασσομένων τομέων .Το σημαντικότερο μέγεθος σε αυτή τη περίπτωση είναι οι ιδιωτικές δαπάνες για την κατασκευή κατοικιών , το οποίο προσεγγίζεται ικανοποιητικά από τα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών ακόμη

και ως προς το μέγεθος της αυθαίρετης δόμησης. Στην περίπτωση του φόρου που επιβάλλεται στις τρέχουσες δαπάνες του Δημοσίου για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών η φορολογική βάση προσεγγίζεται από τα αναλυτικά στοιχεία εκτέλεσης του κρατικού προϋπολογισμού και τους αντίστοιχους προϋπολογισμούς των άλλων δημοσίων φορέων . Η ίδια προσέγγιση ακολουθείται στην περίπτωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου του Δημοσίου , σύμφωνα με τα αναλυτικά στοιχεία εκτέλεσης του προϋπολογισμού Δημοσίων επενδύσεων και τα αντίστοιχα στοιχεία που επεξεργάζεται η Υπηρεσία Εθνικών Λογ/σμών για τις δαπάνες επενδύσεων της Κεντρικής Διοίκησης και των ΟΤΑ.

Η εκτίμηση της φορολογικής Βάσης για κάθε κατηγορία δαπάνης , όπως αναλύθηκε πιο πάνω , γίνεται κάθε χρόνο από το Υπουργείο Οικονομικών, στα πλαίσια προσδιορισμού των υποχρεώσεων της χώρας μας στη χρηματοδότηση του Κοινοτικού Προϋπολογισμού τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία αναφέρονται στο έτος 1995 και παρέχουν αναλυτικές εκτιμήσεις της φορολογικής Βάσης ανά φορολογικό συντελεστή για όλες τις κατηγορίες δαπάνης που προαναφέρθηκαν.

Από έρευνες φαίνεται ότι η ιδιωτική κατανάλωση αποτελεί τη συντριπτική μεγαλύτερη κατηγορία δαπάνης, η οποία συμμετέχει στη διαμόρφωση της συνολικής φορολογικής βάσης με ποσοστό 81,7% . Το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 79,5% , αν δε ληφθεί υπόψη το τμήμα αυτής της κατηγορίας δαπανών που απαλλάσσεται από το φόρο. Οι δαπάνες του δημοσίου για καταναλωτικούς και επενδυτικούς σκοπούς συμμετέχουν με ποσοστά 66% και 3,6% αντίστοιχα , ενώ οι επενδυτικές δαπάνες των απαλλασσόμενων τομέων αντιπροσωπεύουν περίπου το 5,2% της συνολικής φορολογικής βάσης. Από την άλλη πλευρά η ποσοστιαία διάρθρωση της συνολικής φορολογικής βάσης ανά ονομαστικό φορολογικό συντελεστή δείχνει ότι το μεγαλύτερο μέρος συγκεντρώνεται στον ενδιάμεσο συντελεστή (6%) και τον κανονικό συντελεστή (16%) οι οποίοι ίσχυαν το 1988, με ποσοστά συμμετοχής 45,1% και 34,2% αντιστοίχως . Το απαλλασσόμενο τμήμα της ιδιωτικής κατανάλωσης αντιπροσωπεύει το 11,1% , ενώ ο υψηλός φορολογικός συντελεστής (36%) περιορίζεται στο 7,2% της συνολικής φορολογικής Βάσης . Το υπόλοιπο 2,4% μοιράζεται σχεδόν εξίσου ανάμεσα

στην αυτοκατανάλωση των αγροτών και το χαμηλό συντελεστή (3%) που επιβάλλεται σε ειδικές κατηγορίες προϊόντων .

Εάν εφαρμόσουμε τους ονομαστικούς φορολογικούς συντελεστές στην αντίστοιχη εκτίμηση της φορολογικής βάσης, μπορούμε να υπολογίσουμε τη «θεωρητική απόδοση» του Φ.Π.Α. σε έσοδα , για το έτος 1995, η οποία, συγκρινόμενη προς τα έσοδα που εισπράχθηκαν , μας δίνει μια πρώτη εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής . Επίσης διατηρώντας σταθερή της διάρθρωση της φορολογικής βάσης ανά ονομαστικό φορολογικό συντελεστή και προσαρμόζοντας τη συνολική εκτίμηση για κάθε κατηγορία δαπάνης σύμφωνα με τα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών , μπορούμε να εκτιμήσουμε προσεγγιστικά το μέγεθος της φοροδιαφυγής για τα επόμενα χρόνια πριν προχωρήσουμε , όμως , σε αυτή την εκτίμηση , θα πρέπει πρώτα να επισημανθούν ορισμένες αναγκαίες προσαρμογές στα στοιχεία , για να αυξηθεί ο βαθμός ακριβείας των υπολογισμών μας.

3. Αναγκαίες προσαρμογές στα στοιχεία.

Σύμφωνα με τα προεκτεθέντα , τα στοιχεία αυτά αποτελούν ικανοποιητική προσέγγιση της φορολογικής βάσης για όλες τις κατηγορίες δαπάνης , εκτός από την περίπτωση των δαπανών ιδιωτικής κατανάλωσης. Ο υπολογισμός της φορολογικής βάσης σε αυτή την περίπτωση στηρίζεται πράγματι στα στοιχεία της επίσημης οικονομίας , ίσως αυτή καταγράφεται στους Εθνικούς Λογ/σμούς , τα οποία υπεκτιμούν σε σημαντικό βαθμό το μέγεθος των σχετικών δαπανών. Συγκριτικά προς τα στοιχεία της έρευνας , Οικογενειακών Προϋπολογισμών. Όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο , οι διαφορές

3.1 Υπολογισμός της φοροδιαφυγής στο Φ.Π.Α.

Οι αναλυτικές εκτιμήσεις εσόδων του Φ.Π.Α. από τα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών (ΕΛ) και της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) , που αναφέρονται στη συνολική εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση , παρουσιάζονται στον πίνακα 6.1. Η τελική εκτίμηση των εσόδων για κάθε κατηγορία προϊόντων και υπηρεσιών στηρίζεται στα στοιχεία της ΕΟΠ , εκτός από τις κατηγορίες «ποτά» και «καπνός» όπου οι εκτιμήσεις στηρίζονται στα στοιχεία των ΕΛ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1

Υπολογισμός έσοδα Φ.Π.Α. από την εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση για το έτος 1995

Κατηγορία δαπάνης	Έσοδα Φ.Π.Α βάσει στοιχείων			Τελική ** Εκτίμηση	Ποσοστιαία Σύνθεση%	
	ΕΛ	ΕΟΠ	Διάφορα		ΕΛ***	Διαφορά ΕΟΠ
1. Τρόφιμα	94,5	105,7	11,2	105,7	89,4	10,6
2. Ποτά	27,3	8,4	-18,9	27,3	100,0	-
3. Καπνός	47,7	40,6	-7,1	47,7	100,0	-
4. Ένδυση -Υπόδηση	68,0	113,9	45,9	113,9	59,7	40,3
5. Στέγαση -Υδρευση	4,1	19,9	15,8	19,9	20,6	79,4
6. Θέρμανση -Φωτισμός	17,7	25,8	8,1	25,8	68,6	31,4
7. Επιπλα-Οικιακός Εξοπλ.	45,3	60,6	15,3	60,6	74,8	25,2
8. Υγεία	8,0	5,5	-2,5	5,5	145,5	45,5
9. Μεταφορές -Επικοινωνίες	75,3	118,6	43,3	118,6	63,5	36,5
10. Διασκέδαση -Αναψυχή	39,1	47,1	8,0	47,1	83,0	17,0
11. Εκπαίδευση -Μόρφωση	1,7	2,4	0,7	2,4	70,8	29,2
12. Λοιπές δαπάνες	60,0	80,8	20,8	80,8	74,3	25,7
Σύνολο Δαπανών	488,7	629,3	140,6	655,3	74,6	25,4

Το συνολικό ύψος των εσόδων για το έτος 1995 υπολογίζεται σε 655,3 δις. Δρχ. , από το οποίο 74,6% δικαιολογείται από τα στοιχεία της επίσημης οικονομίας , όπως καταγράφεται στους Εθνικούς Λογ/μούς και το υπόλοιπο 25,4% μπορεί να αποδοθεί στην παραοικονομία, που προκύπτει ως διαφορά ανάμεσα στα στοιχεία ΕΟΠ και ΕΛ .Το ποσό αυτό μειώνεται κατά 5,8 δις. Δρχ. λόγω υπολογιζόμενης υπερεκτίμησης , που οφείλεται στα στοιχεία ΕΟΠ για δαπάνες Ελλήνων υπηκόων στο εξωτερικό , και κατά 3,2 δις . δρχ. , λόγω υπερεκτίμησης που οφείλεται στους μειωμένους συντελεστές Φ.Π.Α. κατά 30% στο Νομό Δωδεκανήσου .Το τελικό ύψος εσόδων διαμορφώνεται , αφού προστεθούν τα υπολογιζόμενα έσοδα από τις λοιπές κατηγορίες της φορολογικής βάσης, και το μέγεθος της φοροδιαφυγής προκύπτει μετά την αφαίρεση των καθαρών εσόδων ΦΠΑ , που πραγματοποιήθηκαν στο οικονομικό έτος 1995, όπως δείχνει ο πίνακας 6.2

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2

Υπολογιζόμενο μέγεθος φοροδιαφυγής από ΦΠΑ για το οικονομικό έτος
1995

Κατηγορία δαπάνης	Υπολογιζόμενα έσοδα		
	Επίσημη οικονομία*	Παραοικο -νομία*	Σύνολο
<u>1.Εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση</u>	<u>485,5</u>	<u>160,8</u>	<u>646,3</u>
Σύνολο εσόδων	488,7	166,6	655,3
Μείον υπερεκτίμηση εσόδων από:			
-Δαπάνες Ελλήνων στο εξωτερικό			
-Μειωμένους συντελεστές Δωδεκανήσου	-3,2		-3,2
<u>2.Δαπάνες απαλλασσόμενων τομέων</u>	<u>59,0</u>	<u>10,3</u>	<u>69,3</u>
-Ενδιάμεση κατανάλωση	12,0	10,3	22,3
-Επενδύσεις	47,0		47,0
<u>3.Δαπάνες Δημοσίου</u>	<u>80,4</u>		<u>80,4</u>
-Τρέχουσες για αγαθά και υπηρεσίες	47,3		47,3
-Επενδύσεις	33,1		33,1
<u>4.Σύνολο υπολογιζόμενων εσόδων</u>			
<u>(1+2+3)</u>	<u>624,9</u>	<u>171,1</u>	<u>796,0</u>
<u>5.Καθαρά εισπραχθέντα έσοδα</u>	<u>577,0</u>		<u>577,0</u>
-Πραγματοποιηθείσες εισπράξεις	599,0		599,0
-Μείον επιστροφές φόρου	-22,0		-22,0
<u>6. Φοροδιαφυγή (4-5)</u>	<u>47,9</u>	<u>171,1</u>	<u>219,0</u>

Το συνολικό μέγεθος της φοροδιαφυγής εκτιμάται σε 519 δις. Δρχ. , που αντιστοιχούν στο 38% των καθαρών εσόδων ΦΠΑ , που εισέπραξε το κράτος στο αντίστοιχο έτος από το ποσό αυτό , τα 47,9 δις ή ποσοστό 21,9% αποδίδεται στην επίσημη οικονομία, όπως καταγράφεται στα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών και του κρατικού προϋπολογισμού, ενώ τα υπόλοιπα 171,1 δις.δρχ. οφείλονται στην φοροδιαφυγή που προέρχονται από την παραοικονομία .

Πρέπει να σημειωθεί , βέβαια , ότι η κατανομή της υπολογιζόμενης φοροδιαφυγής ανάμεσα στην επίσημη οικονομία και την παραοικονομία είναι ενδεικτική και στηρίζεται σε ορισμένες απλές υποθέσεις . Για παράδειγμα , τα υπολογιζόμενα έσοδα από τις δαπάνες δημοσίου υποτίθεται ότι αντανakλούν σε αντίστοιχες εισπράξεις του κρατικού Προϋπολογισμού. Από την άλλη

πλευρά , ορισμένες δαπάνες ιδιωτικής κατανάλωσης , που δεν καταγράφονται στους Εθνικούς Λογ/σμούς , δεν αποκλείεται να έχουν υποβληθεί στο φόρο και τα αναλογούν έσοδα να έχουν καταβληθεί στο Δημόσιο Ταμείο . Εντούτοις , η παραπάνω κατανομή στηρίζεται στην υπόθεση ότι η παραοικονομία σημαίνει ταυτόσημο και φοροδιαφυγή .

Περισσότερο ενδιαφέρον θα είχε η κατανομή της συνολικής φοροδιαφυγής κατά κλάδους οικονομικής δραστηριότητας , προκειμένου να εντοπιστούν οι αντίστοιχες κατηγορίες επιχειρήσεων που φοροδιαφυγούν . Δυστυχώς, τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας δεν επιτρέπουν μεγάλη ανάλυση σε επιμέρους κατηγορίες επιχειρήσεων, ενώ η ακρίβεια των υπολογισμών εξαρτάται από το βαθμό που η διάρθρωση της Ελληνικής Οικονομίας αντανakλάται στους διαθέσιμους πίνακες εισροών – εκροών , οι οποίοι χρησιμοποιήθηκε για την κατανομή της συνολικής φοροδιαφυγής στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας.

Η ανάλυση των εισπράξεων ΦΠΑ για το έτος 1995 κατά κατηγορία επιχειρήσεων, όπως δίνεται στους κωδικούς αριθμούς εσόδων 1481-1489 του κρατικού Προϋπολογισμού και οι αντίστοιχες εκτιμήσεις εσόδων παρουσιάζονται στον πίνακα 6.3. Από τις ακαθάριστες εισπράξεις που καταγράφονται σε κάθε κωδικό αριθμό , έχουν αφαιρεθεί κατά προσέγγιση οι επιστροφές Φ.Π.Α. συνολικού ποσού 22 δις. Δρχ. , το οποίο κατανεμήθηκε στις επιμέρους κατηγορίες επιχειρήσεων ανάλογα με το περιεχόμενο των σχετικών δαπανών και τη σύνθεση των αντίστοιχων μεγεθών της Ελληνικής Οικονομίας κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας .

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3

Φοροδιαφυγή κατά κλάδο και κατηγορία επιχειρήσεων

Κωδικός Αριθμός Προϋπολο- -γισμού	Κατηγορία κλάδος Επιχειρήσεων	Υπολογι- ζομενα έσοδα	Καθαρές* εισπράξει ς	Διαφορά	
				Ποσό	% εισπράξεις
1482	Βιομηχανικές , βιοτεχνικές Αγροτικές	172,6	129,5	43,1	33,3
1483	Εμπορικές	90,0	70,4	19,6	27,8
1484	Μεταφορές , Ηλεκτρισμός Τηλεπικοινωνίες, ξενοδοχεία	88,4	24,7	63,7	257,9
1485	Τράπεζες, Διαφήμιση Επισκευές αυτοκινήτων	3,7	0,5	3,2	640,0
1486	Κατασκευές	71,6	22,1	49,5	224,0
1487	Πετρελαιοδή –Λιπαντικά	32,3	63,8	-31,5	-49,4
1488	Καπνοβιομηχανίες	47,7	43,2	4,5	10,4
1489	Λοιπές δραστηριότητες	88,5	21,3	67,2	315,5
	Σύνολο εγχώριων	594,8	375,5	219,3	58,4
1481	Εισαγωγές	201,2	201,5	-0,3	-0,1
	Σύνολο ΦΠΑ	796,0	577,0	219,0	38,0

Για την κατανομή των συνολικών φορολογικών εσόδων στις επιμέρους κατηγορίες επιχειρήσεων χρησιμοποιήθηκε η μήτρα μετασχηματισμού της τελικής δαπάνης ιδιωτικής κατανάλωσης στους κλάδους , οικονομικής δραστηριότητας , από τον πίνακα κοινωνικής Λογιστικής της Ελληνικής Οικονομίας , και οι πίνακες Εισροών –Εκροών 1960-1980, για τις υπόλοιπες κατηγορίες δαπάνης.

Τα αποτελέσματα από τη σύγκριση των σχετικών μεγεθών επιβεβαιώνουν με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο τη γενική αίσθηση , που επικρατεί στη χώρα μας , ως προς το ύψος και την έκταση της φοροδιαφυγής . Σε ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων , το ύψος της φοροδιαφυγής είναι ιδιαίτερα σημαντικό , τόσο ως απόλυτο όσο και ως ποσοστό των αντίστοιχων καθαρών εισπράξεων . Από την άλλη πλευρά , η φοροδιαφυγή φαίνεται να διαχέεται σε όλους τους κλάδους και τις κατηγορίες επιχειρήσεων εκτός από την περίπτωση των κλάδων «καπνού» και «Πετρελαιοειδών –Λιπαντικών».

Τα υπολογιζόμενα έσοδα ΦΠΑ από τον κλάδο «καπνού» υπερέρχουν κατά 4,5 δις δρχ. από τις αντίστοιχες εισπράξεις , αλλά η διαφορά αυτή

οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στο ότι οι καταγραφόμενες εισπράξεις αναφέρονται μόνο στο φόρο που επιβάλλεται στις εγχώριες Βιομηχανίες. Ένα μέρος των υπολογιζόμενων εσόδων , που εκτιμάται σε 3,5 δις. Δρχ. σύμφωνα με τις εισαγωγές καπνού , προφανώς αναγράφεται στα έσοδα Φ.Π.Α. από εισαγωγές.

Η σημαντική υστέρηση των υπολογιζόμενων εσόδων , έναντι των εισπράξεων από τις επιχειρήσεις του κλάδου «Πετρελαιοειδή και Λιπαντικά» φαίνεται να οφείλεται στη μεθοδολογία που ακολουθήσαμε. Σε μεγάλο βαθμό, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι καταγραφόμενες εισπράξεις προέρχονται από την επιβολή του φόρου σε προϊόντα που χρησιμοποιούνται ως ενδιάμεσες εισροές από άλλους κλάδους , σε αντίθεση με την εκτίμηση των εσόδων που στηρίζεται μόνο στο φόρο που επιβάλλεται στα τελικά προϊόντα. Υπολογίζοντας το μέρος του φόρου που αναλογεί στις εισροές σε καύσιμα των υπολοίπων κλάδων διαπιστώνεται , πράγματι , ότι η παρατηρούμενη διαφορά ερμηνεύεται σχεδόν ολοσχερώς από αυτή την αιτία.

Το μέγεθος της φοροδιαφυγής στις Βιομηχανικές , Βιοτεχνικές και αγροτικές επιχειρήσεις εκτιμάται σε 43,1% δις. Δρχ. , που αντιστοιχούν στο 33,3% των καθαρών εισπράξεων . Το σχετικό αυτό μέγεθος μειώνεται στο 25% περίπου, αν ληφθεί υπόψη ότι ένα μέρος των εισπράξεων , που επιβαρύνει τις ενδιάμεσες εισροές καυσίμων για τους αντίστοιχους κλάδους εμφανίζεται στις εισπράξεις ΚΑ 1487, όπως αναλύθηκε προηγουμένως.

Συγκριτικά χαμηλό εμφανίζεται επίσης το ποσό της εκτιμώμενης φοροδιαφυγής για τις εμπορικές επιχειρήσεις. Μια εύλογη εξήγηση θα μπορούσε να στηριχθεί στο γεγονός ότι τα υπολογιζόμενα έσοδα όσο και οι πραγματοποιούμενες εισπράξεις βασίζονται σε προσεγγιστικές εκτιμήσεις των περιθωρίων κέρδους , που αποτελούν ουσιαστικά τη βάση επιβολής του φόρου. Σε αντίθεση με ότι φαίνεται να πιστεύεται γενικά , η φοροδιαφυγή για το μεγάλο πλήθος των επιχειρήσεων εμπορίου δεν είναι τόσο εκτεταμένη σε σύγκριση με άλλους κλάδους, επειδή οι επιχειρήσεις αυτές υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς της κατ' αποκοπήν φορολόγησης .

Σε όλες τις υπόλοιπες κατηγορίες , το σχετικό μέγεθος της φοροδιαφυγής υπερβαίνει σε σημαντικό βαθμό τις πραγματοποιούμενες εισπράξεις , φθάνοντας μέχρι ποσοστού 640% στην περίπτωση των τραπεζικών και διαφημιστικών επιχειρήσεων και επισκευής αυτοκινήτων .

Ανεξάρτητα από την ακρίβεια της συγκεκριμένης εκτίμησης , η έκταση της φοροδιαφυγής στην περίπτωση των συνεργείων επισκευής αυτοκινήτων είναι γνωστή , ενώ στις τραπεζικές και διαφημιστικές επιχειρήσεις δεν θα ήταν εύκολο να υιοθετήσουμε ανάλογα συμπεράσματα.

Με την ίδια λογική, η σχετικά εκτεταμένη φοροδιαφυγή που εκτιμάται για τις επιχειρήσεις μεταφορών , ηλεκτρισμού , τηλεπικοινωνιών και ξενοδοχείων θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στην τελευταία περίπτωση , όπου το πλήθος των μικρών και παράνομων καταλυμάτων προσφέρουν έδαφος για να ανθεί η παραοικονομία. Ανάλογες παρατηρήσεις ισχύουν για τον κλάδο κατασκευών και τις λοιπές δραστηριότητες . Τέλος, σε σχέση με το φόρο προστιθέμενης αξίας που επιβάλλεται στις εισαγωγές, παρατηρούμε ότι η εκτίμηση των εσόδων συμπίπτει σχεδόν απόλυτα με τα στοιχεία εισπράξεων του Υπουργείου Οικονομικών . Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει τη γενικώς επικρατούσα αντίληψη ότι η φοροδιαφυγή σε αυτή την περίπτωση είναι ανύπαρκτη. Θα πρέπει να σημειωθεί , όμως, ότι οι εκτιμήσεις μας στηρίζονται στην αξία των εισαγόμενων προϊόντων όπως καταγράφεται στα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών και τις Στατικές Εξωτερικού Εμπορίου ΕΣΥΕ στα οποία προφανώς δεν περιλαμβάνεται η αξία των προϊόντων που ενδεχομένως εισάγονται στη χώρα μας λαθραία.

Οι μόνες διαθέσιμες πληροφορίες για το μέγεθος του λαθρεμπορίου ανεβάζουν την αξία των σχετικών προϊόντων σε 160 δις . δρχ. ετησίως που αντιστοιχούν στο 14,5% της καταγραφόμενης αξίας των εισαγόμενων προϊόντων , για το έτος 1996. Από το ποσό αυτό 60δις δρχ. αναφέρονται στην παράνομη εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων και το υπόλοιπο σε διάφορα προϊόντα μεγάλης σχετικά αξίας και μικρού όγκου . Παρ' όλο που τα μεγέθη αυτά φαίνονται υπερβολικά εκ πρώτης όψεως , εντούτοις παρέχουν μια ένδειξη για το μέγεθος της πιθανής φοροδιαφυγής , αν υποτεθεί ότι στο μεγαλύτερο μέρος τους τα προϊόντα αυτά θα έπρεπε να φορολογηθούν με τον υψηλό ή τουλάχιστον με τον κανονικό φορολογικό συντελεστή.

Η αβεβαιότητα που υπάρχει ως προς την ακρίβεια των παραπάνω εκτιμήσεων , σε συνδυασμό με την αδυναμία εντοπισμού των προϊόντων που αποτελούν αντικείμενο λαθρεμπορίου , μας οδήγησε στην απόφαση να μην προχωρήσουμε σε παραπέρα υπολογισμούς για το μέγεθος της αντίστοιχης φοροδιαφυγής. Έτσι, με βάση τα καταγραφόμενα στοιχεία εισαγωγών ,

συμπεραίνουμε ότι η φοροδιαφυγή στο ΦΠΑ , όπως υπολογίζεται στον πίνακα 6.3 προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από τη διακίνηση προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών στο εσωτερικό της χώρας,

Η διαπίστωση αυτή μας οδηγεί σε ορισμένες σκέψεις και προβληματισμούς για την εξέλιξη της φοροδιαφυγής κατά τα επόμενα χρόνια, μετά και την κατάργηση των φορολογικών συνόρων για τις εισαγωγές προϊόντων από τα κράτη-μέλη της κοινότητας. Σύμφωνα με την οδηγία 93/680/ΕΟΚ , πράγματι η φορολόγηση των εισαγόμενων προϊόντων από τις χώρες της κοινότητας δεν γίνεται πλέον κατά την είσοδο των προϊόντων αυτών στο εσωτερικό της χώρας αλλά σύμφωνα με το σύστημα επιβολής της φορολογίας για τα εγχώριως διακινούμενα προϊόντα εκτός από ειδικές περιπτώσεις εκτός από ειδικές περιπτώσεις προϊόντων που επιβαρύνονται και με ειδικούς φόρους κατανάλωσης . Επιπλέον , για τα προϊόντα που εισάγονται στη χώρα από ταξιδιώτες η επιβολή ΦΠΑ δεν στηρίζεται στην αρχή της χώρας προορισμός αλλά στην αρχή της χώρας προέλευσης.

Η μετάβαση στο νέο σύστημα του φόρου, εκτιμάται ότι έχει σημαντικές επιπτώσεις στα έσοδα ΦΠΑ ,αν ο ίδιος βαθμός φοροδιαφυγής , όπως εκτιμήθηκε πιο πάνω για τα εγχωρίως διακινούμενα προϊόντα , επεκταθεί και στις εισαγωγές αγαθών από τα κράτη -μέλη της Κοινότητας .Ταυτόχρονα , η μετάβαση αυτή φαίνεται να έχει δημιουργήσει φαινόμενα φοροδιαφυγής, τουλάχιστον στην περίπτωση προϊόντων που εισάγονται από τους ταξιδιώτες , αφού οι φορολογικοί συντελεστές που ισχύουν στη χώρα μας μάλλον οδηγούν σε αύξηση των αγορών από τα κράτη-μέλη που επιβαρύνουν τα προϊόντα τους με χαμηλότερους συντελεστές. Θα ήταν βέβαια πολύ δύσκολο να εκτιμήσει κανείς τις επιπτώσεις στα φορολογικά έσοδα της χώρας από αυτές τις αλλαγές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1.Εννοιολογικοί ορισμοί και διακρίσεις

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια ορισμού των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής , διευκρινήσεις των διαφορών μεταξύ των δυο εννοιών και συνοπτικής παράθεσης των βασικών προσδιοριστικών παραγόντων των δυο φαινομένων . Είναι γενικότερα παραδεκτό ότι εννοιολογικά η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή δεν συμπίπτουν . Υπάρχουν περιπτώσεις που έχουμε φοροδιαφυγή χωρίς να έχουμε παραοικονομία, αλλά και περιπτώσεις, είναι αλήθεια πολύ λιγότερες όπου υπάρχει παραοικονομία χωρίς να υπάρχει φοροδιαφυγή .Όπως έδειξε η προηγηθείσα ανάλυση, ένα μεγάλο μέρος της φοροδιαφυγής στα μέρη μας αφορά την επίσημη οικονομία και όχι την παραοικονομία.

Σχετικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες των δύο φαινομένων , αυτοί είναι παραπλήσιοι , αν δεν ταυτίζονται . Η διεθνής εμπειρία αλλά και το πλήθος των θεωρητικών μελετών συγκλίνουν στο ότι οι βασικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες των φαινομένων είναι συνοπτικά οι εξής:

α)η προσπάθεια αποφυγής καταβολής των φόρων ή εισφορών κοινωνικής ασφάλισης οδηγεί συχνά σε παραοικονομικές δραστηριότητες .

β) Οι διάφορες μορφές κρατικών παρεμβάσεων στην οικονομία, π.χ. κατώτατα ημερομίσθια , ανώτατες τιμές αγαθών και υπηρεσιών, περιορισμοί στην απασχόληση κ.α: αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που εκτρέφουν το φαινόμενο της παραοικονομίας και κατ' επέκταση οδηγούν σε φοροδιαφυγή.

γ)Το ύψος των φορολογικών συντελεστών θεωρείται από πολλούς ως βασικός παράγοντας για την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Τόσο όμως η θεωρητική όσο και η εμπειρική έρευνα δεν φαίνεται να επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη. Η επίδραση των υψηλών φορολογικών συντελεστών εξαρτάται από άλλους παράγοντες , όπως το ύψος και η διάρθρωση των ποινών και η πιθανότητα εντοπισμού των φοροφυγάδων. Γι' αυτό και προτείνεται το ύψος

των φορολογικών συντελεστών να καθορίζεται με Βάση άλλα κριτήρια και όχι εκείνο της φοροδιαφυγής.

δ) Η διοικητική επάρκεια των φορелеγκτικών υπηρεσιών το μορφωτικό επίπεδο των ελεγκτικών οργάνων αλλά και τον φορολογούμενων , η χρήση συγχρόνων μέσων και μεθόδων ελέγχου θεωρούνται στοιχεία που προσδιορίζουν την έκταση της φοροδιαφυγής .

ε) Το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και η διάρθρωση της οικονομίας, π.χ. αριθμός Απασχολούμενων , αριθμός μικρών επιχειρήσεων , ποσοστό πληθυσμού που απασχολείται στη γεωργία κ.α. είναι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

στ) Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι η οικονομική ύφεση και η άνοδο της ανεργίας ωθούν πολλούς ανέργους ή άτομα με χαμηλό εισόδημα στην αναζήτηση απασχόλησης σε παραοικονομικές δραστηριότητες.

ζ) Η αντίληψη των φορολογούμενων για το πώς δαπανώνται τα φορολογικά έσοδα θεωρείται επίσης ως ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την τάση των ατόμων για φοροδιαφυγή. Αν ο φορολογούμενος βλέπει να γίνονται σπατάλες και τα έσοδα να δαπανώνται όχι για την ευημερία του ευρύτερου κοινού , τότε είναι πιθανό η «φορολογική συνείδηση» να εξασθενήσει .

Από το πιο πάνω γίνεται φανερό ότι τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι πολύπλοκα και οφείλονται σε παράγοντες όχι μόνο οικονομικούς αλλά και μη οικονομικούς , με αποτέλεσμα και η αντιμετώπιση των φαινομένων να απαιτεί πολυδιάστατη προσέγγιση.

2.Αλληλεπίδραση παραοικονομίας και επίσημης οικονομίας θεωρητική επισκόπηση και διεθνής εμπειρία.

Η θεωρητική εξέταση των θεμάτων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι πλουσιότατη. Ο βασικός πυρήνας όμως των εργασιών αυτών αφορά κυρίως την συμπεριφορά των παραοικονομούντων και φοροδιαφευγόντων και πολύ λιγότερο την αλληλεπίδραση της επίσημης και ανεπίσημης οικονομίας. Οι μελέτες αυτές απασχολούνται , δηλαδή , με τα αίτια της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής και τις αντιδράσεις των παραοικονομούντων ή και φοροδιαφευγόντων στα διάφορα μέτρα οικονομικής πολιτικής και πολύ λιγότερο με τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει η παραοικονομία και φοροδιαφυγή σε μακροοικονομικά μεγέθη, όπως τα

φορολογικά έσοδα, η απασχόληση, η διανομή του εισοδήματος , ο πληθωρισμός κ.α.

Σε ότι αφορά τις εμπειρικές μελέτες , οι περισσότερες ασχολούνται με τα θέματα μέτρησης της παραοικονομίας κατά κύριο λόγο και της φοροδιαφυγής κατά δεύτερο. Για την αλληλεπίδραση παραοικονομίας φοροδιαφυγής και επίσημης οικονομίας , ελάχιστες μελέτες έχουν γίνει , πράγμα που οφείλεται ίσως στις πρακτικές δυσκολίες εκτίμησης τέτοιων επιδράσεων . Τα βασικότερα ευρήματα των μελετών αυτών μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

α) Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής έχει σημαντική επίδραση στα φορολογικά έσοδα και ο περιορισμός του θα οδηγήσει σε αύξηση των φορολογικών εσόδων.

β) Η ύπαρξη της παραοικονομίας επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής και ο βαθμός και ο τρόπος επηρεασμού εξαρτάται από τη φύση της ανεργίας στην επίσημη οικονομία και την παραοικονομία, από το που κατευθύνεται η αύξηση της τελικής ζήτησης και από τα μέσα οικονομικής πολιτικής που χρησιμοποιούνται .

γ) Η παραοικονομία τονώνεται από μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική και το μέγεθος του αντίστοιχου πολλαπλασιαστή επηρεάζεται από τη φύση της ανεργίας που υπάρχει στην επίσημη οικονομία και την παραοικονομία.

δ) Η ύπαρξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι πιθανό να οδηγήσει σε διανομή του συνολικού εισοδήματος (περιλαμβανομένου και του εισοδήματος από την παραοικονομία και φοροδιαφυγή), η οποία είναι πιο άνιση από τη διανομή που δείχνουν τα επίσημα στοιχεία.

Η ύπαρξη της παραοικονομίας μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της πραγματικής ανεργίας , αφού είναι πολύ πιθανό άτομα που επισήμως καταγράφονται ως άνεργοι να απασχολούνται σε παραοικονομικές δραστηριότητες.

ε) Από άποψη οικονομικής αποτελεσματικότητας , δηλαδή ορθολογικής κατανομής των πόρων , η ύπαρξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής φαίνεται να προκαλούν σημαντικές στρεβλώσεις και να υποσκάπτουν την προσπάθεια της κυβέρνησης για αποτελεσματική πολιτική ανάπτυξη μακροχρόνια.

3.Μέγεθος της φοροδιαφυγής

Η μέτρηση της φοροδιαφυγής είναι εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση και απαιτεί συνήθως στατιστικά στοιχεία , πέρα από εκείνα που δημοσιεύει η Στατιστική Υπηρεσία . στην προσπάθειά μας να βρούμε τέτοια στοιχεία διαπιστώσαμε ότι η ΚΕΠΥΟ , δηλαδή η Υπηρεσία πληροφορικής του Υπουργείου οικονομικών , δεν μπορούσε να δώσει περισσότερα στοιχεία από αυτά που δημοσιεύονται. Έτσι με την άμεση φορολογία δεν προχωρήσαμε σε πρωτογενείς εκτιμήσεις της φοροδιαφυγής , αλλά στηριχτήκαμε στις εκτιμήσεις της σχετικής με το θέμα μελέτης των Καλυβιανάκη κ.α. Για τη φοροδιαφυγή στο φόρο Προστιθέμενης Αξίας ,έγινε προσπάθεια πρωτογενούς εκτίμησης με βάση και τα στοιχεία της έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών , αφού προσαρμόστηκαν κατάλληλο για τις ανάγκες αυτής της εργασίας.

Στη Φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων (ΦΕΦΠ) , που είναι και το σημαντικότερο στοιχείο στην άμεση φορολογία , η φοροδιαφυγή εκτιμήθηκε για το 1994 στο ποσό των 280 δις δρχ. .Αν λάβουμε υπόψη ότι τα φορολογικά έσοδα από το ΦΕΦΠ το 1994 ήταν 225 δις , τότε το ποσοστό της φοροδιαφυγής ως προς τα εισπραχθέντα ανέρχεται στο 124% . Με βάση τις εκτιμήσεις των Καλυβιανάκη κ.α. το ποσό των 200 δις αφορούσε φοροδιαφυγή στην επίσημη οικονομία και τα υπόλοιπα 80 δις αφορούσαν την παραοικονομία. Αν και η κατανομή δεν στηρίζεται σε αδιάσειστα στοιχεία , η εντύπωσή μας είναι ότι το ποσό που αναφέρεται στην παραοικονομία είναι μεγαλύτερο . Αν τώρα υποθέσουμε ότι το ποσοστό αυτό παραμένει το ίδιο και για το 1996, τότε το ποσό της φοροδιαφυγής εκτιμάται γύρω στα 650 δις. Στο ίδιος περίπου ποσό φοροδιαφυγής καταλήγουμε , αν υποθέσουμε ότι ο λόγος φοροδιαφυγής ως προς το εθνικό εισόδημα του 1994 παραμένει ο ίδιος και για το 1996.

Στο Φ.Π.Α. έγινε προσπάθεια να εκτιμηθεί το μέγεθος της φοροδιαφυγής πρωτογενώς με βάση τα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών και των Οικογενειακών Προϋπολογισμών. Για το 1995 το μέγεθος της φοροδιαφυγής εκτιμήθηκε στα 219 δις και ως ποσοστό επί των εισπραχθέντων είναι 38%. Από το ποσό αυτό της φοροδιαφυγής 47,9 δις. Ή

ποσοστό 21,9% αποδίδεται στην επίσημη οικονομία και το υπόλοιπο οφείλεται στη φοροδιαφυγή που προέρχεται από την παραοικονομία.

Σχετικά με τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας , στους οποίους το φαινόμενο της φοροδιαφυγής του Φ.Π.Α. είναι εκτεταμένο , έγινε μια προσπάθεια κατανομής των φορολογικών εσόδων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας . τα αποτελέσματα της άσκησης αυτής επιβεβαιώνουν τη γενική αίσθηση που επικρατεί στη χώρα μας. Το ύψος της φοροδιαφυγής φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικό στις μεταφορές , στις κατασκευές , στα ξενοδοχεία και στις λοιπές δραστηριότητες . Από τη άλλη πλευρά , η φοροδιαφυγή φαίνεται να διαχέεται σε όλους τους κλάδους και τις κατηγορίες επιχειρήσεων , εκτός από την περίπτωση των «κλάδων» «καπνού» και «πετρελαιοειδών – λιπαντικών».

Αν στα πιο πάνω ποσά προσθέσουμε και τη φοροδιαφυγή από άλλες πηγές π.χ. φόροι εισοδήματος νομικών προσώπων , χαρτόσημο τέλη κυκλοφορίας κ.α. τότε το μέγεθος της φοροδιαφυγής συνολικά πρέπει να υπερβαίνει το 1996 το ένα τρίτο τη στιγμή που τα φορολογικά έσοδα είναι 3.400 δις και οι δανειακές ανάγκες της κεντρικής κυβέρνησης ήταν 1.730 δις.

Οι πιο πάνω εκτιμήσεις δεν πρέπει να διαφέρουν σημαντικά από την πραγματικότητα , αφού η εκτίμηση που γίνεται αμέσως πιο κάτω για την φοροδιαφυγή από την παραοικονομία μόνο πρέπει να πλησιάζει ή και να υπερβαίνει το 1 τρίτο. Από τα πιο πάνω φαίνεται φανερό ότι μια συστηματική προσπάθεια περιορισμού που φαίνεται μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών . Αξίζει να σημειωθεί ότι ο περιορισμός της φοροδιαφυγής στο Φ.Π.Α. θα βοηθήσει σημαντικά και στη σύλληψη της φοροδιαφυγής στο φόρο εισοδήματος. Είναι γνωστό ότι για μεγάλες κατηγορίες φορολογούμενων , το δηλούμενο εισόδημα στηρίζεται στα στοιχεία για τη δραστηριότητα της επιχείρησης, σημαντικό μέρος των οποίων αποκρύπτεται για την μη καταβολή του Φ.Π.Α.

4. Μέγεθος της παραοικονομίας

Η εκτίμηση για το μέγεθος της παραοικονομίας έγινε με βάση τις έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών των ετών 1992 και 1998 και αντίστοιχα στοιχεία των Εθνικών Λογ/σμών .Το μέγεθος της παραοικονομίας για το 1992 εκτιμήθηκε στο 27% του Ακαθάριστου Εθνικού προϊόντος και το

ποσοστό αυτό ανήλθε το 1998 στο 34%. Οι εκτιμήσεις αυτές θα πρέπει να θεωρηθούν ως το κατώτατο όριο του μεγέθους της παραοικονομίας . Το ποσοστό αυτό είναι το μεγαλύτερο από ότι σε άλλες χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία. Η παραοικονομία είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη στη μεταποίηση , στο εμπόριο , στις κατοικίες και στον κλάδο «λοιπές υπηρεσίες» ενώ δεν είναι αξιόλογη στα ορυχεία, στη γεωργία και τις τράπεζες-ασφάλειες.

Το μέγεθος αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αν δεχθούμε ότι ως ποσοστό του ΑΕΠ η παραοικονομία παρέμεινε σταθερή μέχρι το 1999, τότε το μέγεθος της το έτος αυτό πρέπει να ήταν περί τα 4.000 δις. Αν η μέση φορολογική επιβάρυνση του ποσού αυτού ήταν η ίδια με την επίσημη οικονομία , 26% περίπου , τότε το ποσό της φοροδιαφυγής από την παραοικονομία πλησιάζει το ένα τρίς. Το ποσό αυτό είναι μικρότερο από το ποσό που εκτιμήθηκε άμεσα ως φοροδιαφυγή μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι υπάρχει φοροδιαφυγή και στην επίσημη οικονομία. Οι εκτιμήσεις αυτές δεν πρέπει να θεωρηθούν ως ακριβείς μετρήσεις των φαινομένων αυτών αλλά ως προσεγγίσεις σε τάξεις μεγέθους.

Γίνεται φανερό ότι η μέτρηση του μεγέθους της παραοικονομίας οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα όπως και με τη μέτρηση της φοροδιαφυγής, ότι δηλαδή τα φαινόμενα αυτά έχουν λάβει μεγάλες διαστάσεις στη χώρα μας και η αντιμετώπισή τους πρέπει να είναι πρωταρχικής προτεραιότητας για την οικονομική πολιτική.

5.Χαρακτηριστικά παραοικονομούντων

Παράλληλα με τη μέτρηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής έγινε προσπάθεια να εντοπιστεί αν υπάρχουν διαφορές μεταξύ παραοικονομούντων και μη νοικοκυριών. Οι βασικές διαπιστώσεις είναι συνοπτικά ως εξής:

1. Η παραοικονομία συναντάται στις αστικές περιοχές και λιγότερα στις αστικές.
2. Μεγαλύτερη τάση για παραοικονομία έχουν όσοι βρίσκονται στην αγορά εργασίας και τη μικρότερη τάση οι συνταξιούχοι.
3. Σχετικά με το επάγγελμα του αρχηγού του νοικοκυριού μεγαλύτερη τάση για παραοικονομία παρουσιάζουν οι επιστήμονες, οι ελεύθεροι επαγγελματίες , οι

έμποροι , οι τεχνίτες , οι εργάτες κ.α. και μικρότερη , οι αγρότες , τα διευθυντικά στελέχη και οι συνταξιούχοι.

4.Τη μεγαλύτερη τάση για παραοικονομία , κατά μέσον όρο, παρουσιάζουν τα νοικοκυριά που ο αρχηγός τους εργάζεται στο Δημόσιο. Σχεδόν ο ένας στους δύο απασχολούμενους στο Δημόσιο παραοικονομεί.

5. Τα μικρά και μεγάλου μεγέθους νοικοκυριά εμφανίζουν μικρότερη παραοικονομική δραστηριότητα από ότι τα μεσαία μεγέθους νοικοκυριά.

6.Η παραοικονομία φαίνεται να συνδέεται με σχετικά υψηλές δαπάνες κατανάλωσης πράγμα που αποτελεί και ένδειξη για το πού πηγαίνουν τα εισοδήματα από παραοικονομία.

7.Χαρακτηριστικό είναι ότι γενικά τα παραοικονομούντα νοικοκυριά υπερέχουν σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά και εξοπλισμός , τα περισσότερα από τα οποία είναι εισαγόμενα.

6.Αλληλεπίδραση παραοικονομίας –φοροδιαφυγής και επίσημης οικονομίας.

Τα φαινόμενα της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής υπάρχουν κατάλληλα με την επίσημη οικονομία, την επηρεάζουν και επηρεάζονται από αυτήν. Η αλληλεπίδραση είναι πολλαπλή και αφορά μερικά βασικά μεγέθη της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα διαπιστώσαμε ότι:

1.Η εκτεταμένη ύπαρξη της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής επηρεάζει μειωτικά σε σημαντικό βαθμό τα φορολογικά έσοδα. Στην περίπτωση της χώρας μας τα ποσά αυτά είναι σημαντικά και η προσπάθεια περιορισμού του φαινομένου μπορεί να αυξήσει σημαντικά και τα φορολογικά έσοδα. Επισημαίνεται πάντως ο περιορισμός της παραοικονομίας(και της φοροδιαφυγής) δεν θα οδηγήσουν σε ισόποση αύξηση της επίσημης οικονομίας.

2.Η ύπαρξη της παραοικονομίας δημιουργεί εισοδήματα που συντελούν στην αύξηση της κατανάλωσης αγαθών που είναι σε μεγάλο βαθμό εισαγόμενα και επομένως επιδιώκουν το εμπορικό ισοζύγιο. Είναι πολύ πιθανό όμως ότι ένα ποσό των εισοδημάτων αυτών επενδύονται ιδιαίτερα από τις μικρές επιχειρήσεις που δεν έχουν εύκολη πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα.

3. Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή φαίνεται να συντελούν στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών με χαμηλότερο κόστος από ότι στην επίσημη οικονομία, με συνέπεια να συντελούν πιθανώς στη συγκράτηση του πληθωρισμού.

4. Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή φαίνεται να επηρεάζουν αρνητικά την διανομή εισοδήματος ή γενικότερα να υποσκάπτουν στη συγκράτηση του πληθωρισμού.

5. Η ύπαρξη παραοικονομίας και φοροδιαφυγής δημιουργούν αρκετές στρεβλώσεις στην κατανομή των πόρων και υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα της μακροοικονομικής πολιτικής.

7. Συμπεράσματα

Η ανάλυσή μας ήταν μια πρώτη προσέγγιση στα σημαντικά θέματα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Οι βασικές διαπιστώσεις της πρώτης αυτής διερεύνησης των φαινομένων δείχνουν ότι αυτά είναι ευρύτοπα διαδεδομένα σε όλους σχεδόν τους τομείς της οικονομικής ζωής και επηρεάζουν όχι μόνο τα φορολογικά έσοδα, αλλά στρεβλώνουν την ορθολογική κατανομή των πόρων και υποσκάπτουν την αποτελεσματικότητα της γενικότερης οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης. Αν και οι πολιτικές δυνάμεις, αλλά και το ευρύτερο κοινό συμφωνούν ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών είναι ζωτικής σημασίας για τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, της σταθεροποίηση της οικονομίας και την επάνοδο της χώρας σε αναπτυξιακή τροχιά, τα φαινόμενα αυτά είναι ουσιαστικά αδιερεύνητα στη χώρα μας.

Η ανάλυσή μας ήταν πολλές φορές περιπτωσιακή και διαισθητική, αφού δεν είχαμε τις βασικές εμπειρικές μελέτες που απαιτούνται για τεκμηριωμένη ανάλυση. Τα θέματα που θίξαμε στο τμήμα για την αλληλεπίδραση παραοικονομίας φοροδιαφυγής και επίσημης οικονομίας αποτελούν ουσιαστικά ένα είδος θεματογραφίας που πρέπει να διερευνηθούν, για να αποκτήσουμε μια καλύτερη γνώση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Βασικό συμπέρασμα της προσέγγισής μας είναι ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας είναι ιδιαίτερα μεγάλο στη χώρα μας και οι συνέπειες των φαινομένων πολλαπλές και πολύπλοκες. Οι επιπτώσεις

αυτές είναι συνολικά αρνητικές και η αντιμετώπιση των φαινομένων αποτελεί βασική προτεραιότητα οικονομικής πολιτικής όλων των κυβερνήσεων και της σημερινής. Η αντιμετώπισή τους όμως απαιτεί , καταρχήν , μελέτη και διερεύνηση του μεγέθους και των επιπτώσεων των φαινομένων , πράγμα το οποίο δεν έχει γίνει , παρά ελάχιστα , στη χώρα μας. Η μέχρι τώρα προσπάθεια για αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής έχει γίνει με αποσπασματικά και περιπτωσιακά μέτρα και με βασικό σκοπό την είσπραξη εσόδων από το κράτος. Όλες οι άλλες πλευρές και επιπτώσεις των φαινομένων δεν φαίνεται να απασχολούν σημαντικά τους ιθύνοντες αν και αυτές μπορεί και να είναι πολύ σημαντικές , όπως επισημάναμε.

Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι πέρα από τα νομοθετικά μέτρα, απαιτούνται και σημαντικές διοικητικές και γενικότερα θεσμικές αλλαγές, χωρίς τις οποίες η υλοποίηση των οποιωνδήποτε μέτρων πολιτικής δεν μπορεί να γίνει. Εκείνο που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή είναι φαινόμενα που εκτρέφονται όχι μόνο από τις φορολογικές ρυθμίσεις αλλά και από πλήθος άλλων ρυθμίσεων και παρεμβάσεων που κάμπτονται όλου του φάσματος της οικονομικής ζωής. Θέματα όπως η λειτουργία των αγορών αγαθών , του τραπεζικού συστήματος του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης , της δημόσιας διοίκησης της επίλυσης δικαστικών διαφορών , της συνεργασίας των αστυνομικών αρχών , η πολιτική απέναντι στους ξένους εργάτες κ.α. είναι πολύ σημαντικά και πρέπει να ληφθούν υπόψη σε οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια περιστολής των φαινομένων αυτών .

Από τα πιο πάνω γίνεται φανερό ότι η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας μπορεί να γίνει αποτελεσματικά μόνο σε ένα πλαίσιο γενικότερων ρυθμίσεων και αλλαγών , πράγμα που απαιτεί επιστημονική μελέτη των φαινομένων , επιμονή και συστηματική προσπάθεια εκ μέρους των αρχών, χρόνο και αξιοποίηση της διεθνής εμπειρίας .